

บทที่ 1

ประวัติและพัฒนากิจการด้านการศึกษาของไทย

1.1 ประวัติการศึกษาของประเทศไทย

ประวัติการศึกษาของไทยแบ่งเป็น 2 สมัยคือ

ก. การศึกษาไทยสมัยโบราณ แบ่งออกได้ดังนี้

1. สมัยลานนาและสุโขทัย
2. สมัยศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)
3. สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2313 – 2325)
4. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2411) แบ่งออกเป็น 2 ระยะได้แก่

4.1 ระยะเริ่มตั้งกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325 – 2394)

- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.2 ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ. 2394 – 2411) ระหว่างสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการศึกษาไทย โดยได้แบบอย่างมาจากชาวตะวันตก

ข. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และระบอบประชาธิปไตย แบ่งออกเป็นสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2411–2475)

1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453)

1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 – 2468) และ

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 – 2475) แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469 – 2475)

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน)
แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475–
2493)

2.2 เริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2494 – ปัจจุบัน)

ก. การศึกษาไทยสมัยโบราณ

1. สมัยลานนาและสุโขทัย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี บ่งว่าสมัยลานนามีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัย แต่ไม่สามารถยืนยันได้ว่าสมัยลานนามีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัยนานเท่าใด

หลักฐานที่แสดงว่าสมัยลานนามีก่อนสมัยสุโขทัยคือ

- อักษรไทย ในสมัยลานนาพบศิลาจารึกและสมุดประเภทต่างๆ จารึกด้วยภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น จารึกในสมัยสุโขทัยมีทั้งเป็นภาษาไทยและภาษาขอม

- เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

1) ในจารึกสมัยสุโขทัย (หลักที่ 4 วัดป่ามะม่วง) และในไตรภูมิพระร่วงปรากฏว่าพระยาสิทธิได้ศึกษาจากนักปราชญ์แห่งลานนาไทย และได้นิมนต์พระภิกษุจากลานนาไทยไปสั่งสอนชาวสุโขทัย ศรีสังฆาลัย

2) สมัยลานนาไทย มีการจัดทำสังคายนาครั้งที่ 8 ของโลก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช

การศึกษาสมัยลานนาไทย พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- สถานศึกษา ศึกษาในบ้าน ชุมชน วัดและวัง

- วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาในสมัยนี้คือ “การจัดการศึกษาเพื่อให้สมาชิกของสังคม มีความสามารถในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และเป็นการจัดการศึกษาเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมของสังคม ซึ่งเป็นมรดกที่ได้สืบทอดกันมานานแล้วให้คงอยู่สืบไป”

- หลักสูตร ความรู้หรือเนื้อหาวิชา จำแนกออกเป็นส่วน ๆ ได้ดังนี้
 - 1) พุทธศึกษา ได้แก่ ความรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญา เช่น การสอนวิชาหนังสือ (มีการสอนอ่านและเขียนหนังสือไทย) และความรู้ทางพุทธศาสนา
 - 2) อาชีพศึกษา ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการปกครอง อาชีพที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัว หรือ ภายในชุมชน
 - 3) พลศึกษา ได้แก่ ความรู้เพื่อส่งเสริมพลานามัยและสุขภาพของบุคคล เช่น วิชาป้องกันตัว วิชาทหาร

การจัดการศึกษาในสมัยนั้นแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ

- การศึกษาที่จัดให้แก่สามัญชนทั่วไป หมายถึง การศึกษาที่มีอยู่ทั่วไป ครอบครัว ชุมชน วัดและวัง อาจเป็นความรู้เกี่ยวกับวิชาหนังสือ และการประกอบอาชีพต่าง ๆ
- การศึกษาที่จัดในวัด เป็นการศึกษาที่มีความมุ่งหมายเฉพาะ และจัดให้แก่บุคคลที่ต้องการบวชเรียน เพื่อให้มีความรู้ในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ชั้นสูง

การศึกษาที่จัดในวัด

การศึกษาศาสนายานนาที่จัดในวัด มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีความรู้เรื่องพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง เป็นการศึกษาที่จัดให้เฉพาะผู้ชาย และผู้ที่ต้องการบวชเรียนเท่านั้น มีครูผู้สอนเป็นพระ แยกเป็น 3 ระดับคือ

- ตู๋หลวง คือ เจ้าอาวาส ทำหน้าที่เป็นครูใหญ่
- ตู๋บาลกำ คือ พระที่มีพรรษาสูงกว่า 5 พรรษาขึ้นไป ทำหน้าที่สอนหนังสือแก่พระภิกษุและสามเณร
- ตู๋หนาน คือ พระที่อ่อนพรรษา ทำหน้าที่สอนชะโยมวัด (ศิษย์วัด) หมายถึงเด็กที่พ่อแม่มาฝากไว้เป็นศิษย์

วิชาที่สอนแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

- วิชาหนังสือ เป็นความรู้ขั้นพื้นฐาน สำหรับการเรียนวิชาชั้นสูง ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา การสอนอ่านและเขียนหนังสือไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ หนังสือไทยยวน (หนังสือเมือง) หนังสือสุโขทัย (หนังสือฝักขาม) และหนังสือขอม (ขอมเมือง)

- วิชาชั้นสูง ได้แก่ความรู้ทางพุทธศาสนา รวมทั้งวิชาชีพชั้นสูง เช่น วิชาช่างฝีมือ วิชาพิชัยสงคราม และโหราศาสตร์ ฯลฯ

วิธีสอน สอนโดยการบอกหรือการเลียนแบบ การท่องจำแบบนกแก้ว นกขุนทอง

การศึกษาไทยสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1781 – 1921)

สาระสำคัญของการศึกษาสมัยสุโขทัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

- การศึกษาฝ่ายพุทธจักร์
- การศึกษาฝ่ายอาณาจักร์

การศึกษาฝ่ายพุทธจักร์ มีลักษณะสำคัญดังนี้

- มีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือความรู้ทางพุทธศาสนา
- นักเรียน ส่วนมากเพศชาย ซึ่งเป็นบุตรหลานของขุนนาง และราษฎรทั่วไปที่

สนใจจะศึกษาเล่าเรียนความรู้ทางพุทธศาสนา

- ครู คือ พระภิกษุ
- สถานศึกษา คือ วัด

การศึกษาฝ่ายอาณาจักร์ มีลักษณะสำคัญดังนี้

- มีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือความรู้ด้านอักษรศาสตร์ หรือวิชาชีพบางอย่าง
- นักเรียน ส่วนมากได้แก่ เจ้านาย และบุตรหลานข้าราชการ
- ครู ได้แก่ นักปราชญ์ในสำนักราชบัณฑิต หรือผู้มีความรู้สูงในแขนงวิชาต่างๆ
- สถานศึกษา ส่วนมากอยู่ในวัง และสำนักราชบัณฑิต

การศึกษาฝ่ายอาณาจักร์ แบ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็น 2 ส่วนคือ

- การศึกษาสำหรับฝ่ายพลเรือน
- การศึกษาสำหรับฝ่ายทหาร

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยสุโขทัย

- 1) พ่อขุนรามคำแหงทรงประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
- 2) ปี 1826 พ่อขุนรามคำแหงได้ประดิษฐ์อักษรไทยกันใหม่ เพราะเห็นว่าตัวหนังสือ

ไทยที่ดัดแปลงมาจากตัวหนังสือมอญและขอม รูปแบบตัวหนังสือไม่สวยงาม ไม่สะดวกในการเขียน และไม่เพียงพอกับเสียงในภาษาไทย วิธีประสมตัวซับซ้อนยุ่งยาก หนังสือไทยที่พ่อขุนราม

คำแห่งทรงประดิษฐ์ขึ้นใหม่เป็นที่แพร่หลาย และนิยมในระหว่างคนไทย เป็นรากฐานแห่งอักษรศาสตร์มาจนปัจจุบันนี้

3) พ่อขุนรามคำแหงได้เสด็จประพาสประเทศจีน และนำช่างจีนที่ทำนาญการปั้นด้วยขามเข้ามาตั้งเตาเผาที่เมืองสังคโลก ได้ประดิษฐ์ด้วยขามสังคโลกทั้งดงาม และเลื่องลือมาจนถึงปัจจุบัน

4) หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประกาศ ให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ทำให้ศิลปกรรมและปฏิมากรรมมีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยนั้นมีความงดงามมาก เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ เป็นต้น

5) ในรัชกาลพระยาสิทธิ ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น

5.1) จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยกำหนดให้มี 2 คณะคือ

- คณะอรัญวาสี
- คณะคามวาสี

5.2) ทรงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นพระภิกษุชั้วระยะหนึ่ง เป็นแบบอย่างของการบวชเรียนในสมัยต่อมา

5.3) พระยาสิทธิ ทรงนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาชื่อ “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งตกทอดมาถึงปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับว่าเป็นหนังสือวรรณคดีสำคัญเล่มหนึ่ง

2. สมัยศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)

สภาพทั่วไปของการศึกษาไทยสมัยศรีอยุธยากับสมัยสุโขทัยมีส่วนคล้ายคลึงกันหลายประการ เช่น

- รูปแบบของการจัดการศึกษาเป็นรูปแบบของการศึกษาในสังคมแบบโบราณ หรือสังคมแบบปฐมฐาน (Primitive Society)

- เนื้อหาสาระสำคัญของการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาฝ่ายพุทธจักร และการศึกษาฝ่ายอาณาจักร

- สถานศึกษา ศึกษาในบ้าน วัด วัง หรือสำนักราชบัณฑิต

การศึกษาสมัยศรีอยุธยา พอลรูปสาระสำคัญได้ดังนี้

- การศึกษาแตกต่างไปจากสมัยสุโขทัย การศึกษาสมัยอยุธยาเป็นไปในทางติดต่อกับประชาคมนั้น เพราะการศึกษาทั่วไปอยู่ที่วัด โดยพระสอนลูกศิษย์อยู่ที่กุฏิของตน และต้องบิดบาตรเลี้ยงลูกศิษย์ด้วย
- ในรัชสมัยพระเจ้าอู่แก้วบรมโกศ ทรงกวัดชั้นการศึกษาทางพระศาสนามาก บุตรหลานข้าราชการคนใดที่รับราชการ ต้องผ่านการอุปสมบทก่อน ทำให้วัดทุกแห่งเป็นโรงเรียน พระภิกษุเป็นครูอบรมสั่งสอนลูกศิษย์
- ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การศึกษาเจริญมาก มีการสอนภาษาไทย บาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส มอญ พม่า เขมร และจีน พระโหราธิบดีได้แต่งแบบเรียนภาษาไทย ชื่อ "จินตามณี"
- สำนักเรียนนอกจากวัดแล้วยังมี สำนักราชบัณฑิต ราชสำนัก และโรงเรียนมิชชันนารี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งมหาดเล็กรุ่นเด็กเป็นจำนวนมากเข้าศึกษาที่ "โรงเรียนสามเณร" ที่มิชชันนารีตั้งขึ้นเพื่อสั่งสอนชาวพื้นเมืองที่ประสงค์จะเข้ารับรีต รวมทั้งสอนหนังสือและวิชาอื่น ๆ ด้วย
- สมัยศรีอยุธยามีหน่วยงานหรือองค์การของรัฐ (องค์พระมหากษัตริย์) ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน มีออกญาพระเสด็จเป็นผู้บัญชาการกรมธรรมการ

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยศรีอยุธยา

1) ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงรอบรู้ศิลปวิทยาอย่างกว้างขวางทั้งด้านอักษรศาสตร์ นิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ทรงสนพระทัยในพุทธศาสนา..... สิ่งที่น่าสนใจในสมัยนี้ คือ

- การสร้างวัด ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพุทธวาส (วัดพระศรีสรรเพชญ์ ปัจจุบัน)
- การส่งทูตไปนิมนต์พระมาจากลังกา
- สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุชั่วคราว ตามอย่างพระยาสิทธิ สมัยสุโขทัย
- ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตแต่งหนังสือ "มหาชาติคำหลวง" ซึ่งเป็นวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา

2) รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมมีหนังสือสำคัญ 3 เล่มคือ พระไตรปิฎก ภาพพิมพ์มหาชาติ และลิลิตยวนพ่าย

3) ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รับการยกย่องให้เป็น “ยุคทองแห่งวรรณคดี” การศึกษาทางด้านวรรณคดี และภาษาศาสตร์เจริญรุ่งเรืองมาก ศูนย์กลางในการจัดการศึกษาคือ วัง การศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านอักษรศาสตร์ จัดอยู่ในพระบรมมหาราชวัง หรือสำนักราชบัณฑิต สมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก มีการศึกษาภาษาต่างประเทศและรับเอาวิทยาการของชาวต่างประเทศมาด้วย

เหตุการณ์สำคัญสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

- โปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่ง “หนังสือจินตามณี” โดยมีพระประสงค์ที่จะให้คนไทยได้เรียนรู้ภาษาของตนอย่างลึกซึ้ง ทรงเกรงว่าคนไทยจะลืมภาษา และขนบธรรมเนียมของตน เพราะในสมัยนั้นมีบาทหลวงเข้ามาสอนศาสนาและสอนภาษา

หนังสือจินตามณี เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพยัญชนะ สระ และการประสมตัวอักษร แบ่งเป็นแม่ ก กา กน กก กด กบ กม เกย เมื่อจบแม่เกย อ่านหนังสือออกแล้ว ก็ต้องศึกษาขั้นสูงมีการแต่งร้อยแก้ว โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน นอกจากนั้นจะมีการศึกษาศัพท์และภาษาที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทย ได้แก่ ภาษาชวา บาลี สันสกฤต และภาษาเขมร

- มีวรรณคดีเกิดขึ้นหลายเรื่อง ได้แก่ อนิรุทธคำฉันท์ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ กาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ สมุทรมะขาคำฉันท์ ลิลิตพระลอ และพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

- มีการติดต่อกับต่างประเทศด้านการศึกษามากขึ้น

พ.ศ. 2205 ชาวฝรั่งเศสได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศในประเทศไทย

พ.ศ. 2227 ส่งคนไทย 4 คน ไปศึกษาวิชาก่อสร้าง ช่างทำน้ำพุ ช่างเงิน และช่างทอง

พ.ศ. 2230 ส่งคนไทย 5 คน ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัย เลอ เฟรต ประเทศฝรั่งเศส

4) รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ การศาสนาในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษาฝ่ายพุทธจักรอย่างจริงจัง โปรดเกล้าฯ ให้พระอุบาลี พระอริยมุนี และพระอันดับอีก 12 รูป ไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ด้านวรรณคดี และอักษรศาสตร์รุ่งเรือง

มาก มีหนังสือวรรณคดีสำคัญ ๆ เกิดขึ้นหลายเล่ม เช่น กาพย์ห่อโคลงเห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง นันทโศกนันทสูตร และบทละครเรื่องอิเหนา เป็นต้น

3. สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2313 – 2325)

ปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ 2 บ้านเมืองว่างกษัตริย์เป็นเวลา 3 ปี จนกระทั่งพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2315 และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยธนบุรี

1) ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาและการศึกษาฝ่ายพุทธจักรให้เจริญรุ่งเรือง มั่นคง ไปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระภิกษุมารประชุมพร้อมกันที่วัดบางหัวใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) ทรงแต่งตั้งพระสังฆราช พระราชาคณะและไปรดเกล้าฯให้สร้างวัด โบสถ์ วิหาร และกุฏิ

2) ในสมัยนี้มีแบบเรียนหนังสือไทย 2 เล่ม คือหนังสือประถม ก กา และ หนังสือประถม มาลา

4. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2411)

สภาพทางสังคมและรูปแบบของการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมสมัยศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2325 – 2394) เป็นระยะเริ่มต้นตั้งกรุงเทพฯ มีการสร้างบ้านเรือนใหญ่โต สง่างามเทียบเท่ากรุงศรีอยุธยา การจัดการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ดำเนินไปเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา มีวัดเป็นสถานที่ให้ความรู้

สภาพทั่วไปของการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พอสรุปได้ดังนี้

1) สภาพทั่วไปของการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 – 2411) มีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมสมัยศรีอยุธยา สถานศึกษากำหนดให้วัดและบ้านรับภาระในการจัดการศึกษา ส่วนรัฐหรือราชสำนักควบคุมและให้ความอุปถัมภ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาฝ่ายพุทธจักร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ไปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตทำหน้าที่บอกหนังสือพระเนตรที่หอพระมณเฑียรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมทุก 3 ปี หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ควบคุมการศึกษาในวัด ได้แก่ กรมธรรมการ มีผู้บังคับบัญชาดำรงตำแหน่ง "พระยาพระเสด็จ"

2) คำว่าโรงเรียนในสมัยนั้นมีลักษณะเป็น “โรงเรียนแบบโบราณ” มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- ตั้งอยู่ในวัด
- มีพระเป็นครู
- ไม่บังคับ เป็นการเรียนตามความสมัครใจ
- วิชาที่เรียนส่วนมากเป็นวิชาหนังสือและวิชาเลขเบื้องต้น (เลขไทยโบราณ)

วิชาเหล่านี้เรียกว่าวิชาฝ่ายสามัญศึกษา

3) การศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มได้รับผลกระทบกระเทือนจากอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตก ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีผลกระทบกระเทือนมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนทำให้ปรากฏเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (พ.ศ. 2394 – 2411)

4) โรงทาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างขึ้น มีลักษณะเป็นโรงเรียนประเภทหนึ่ง เพราะเป็นสถานที่เผยแพร่ความรู้ให้กับประชาชน

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

4.1 ระยะเวลาเริ่มตั้งกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325 – 2394)

- **รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก**

- พ.ศ. 2332 สร้างวัดพระเชตุพน
- พ.ศ. 2337 สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใช้เป็นสถานที่สอนพระปริยัติธรรม

แก่พระภิกษุสงฆ์

- พ.ศ. 2341 พระราชาคณะและราชบัณฑิตสังคายนาพระไตรปิฎก
- เกิดวรรณคดีหลายเรื่อง คือ อุณรุทธคำฉันท์ รามเกียรติ์ และกุมารคำฉันท์

- **รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** บ้านเมืองสงบสุขไม่มีศึกสงครามเช่นสมัยรัชการที่ 1 มีการทำนุบำรุงศาสนามากยิ่งขึ้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศน์ และส่งสมณทูตไปลังกา ได้กึงมหาโพธิ์มาปลูก

ในสมัยนี้วรรณคดีและอักษรศาสตร์มีความเจริญเป็นอย่างมาก มีวรรณคดีเกิดขึ้นหลายเล่ม คือ อิเหนา รามเกียรติ์ สังข์ทอง ไกรทอง พระอภัยมณี นิราศนรินทร์ ลิลิตตะเลงพ่าย และกฤษณาสมน้องคำฉันท์

มีการจัดตั้ง "โรงทาน" เป็นที่จัดอาหารเลี้ยงพระสงฆ์สามเณร เป็นที่บริจาค พระราชทานทรัพย์แก่คนชรา คนพิการ เป็นที่แสดงธรรมเทศนา และสอนหนังสือแก่คนทั่วไป

- รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวตะวันตกได้เข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องเรียนรู้อารยธรรมตะวันตก เจ้านายหลายพระองค์เร่งศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ ของชาวตะวันตกมากขึ้น

ในราชสำนักได้สร้างธรรมเนียมความนิยมในการสอนอ่าน-เขียนให้เจ้านายรุ่นเยาว์ และบุตรธิดาขุนนางที่ถวายตัวตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยฝึกหัดอ่าน-เขียนหนังสือไทยและขอมกับอาลักษณ์ที่ตำหนักแพ เมื่อเรียนจบก็เข้ารับราชการเป็นเสมียน และครูสอนหนังสือให้เจ้านายรุ่นเยาว์ในเวลาต่อมา

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

- พ.ศ. 2371 มีชนนารืออเมริกันเข้ามาสอนศาสนาในประเทศไทย แล้วยังนำเอาอารยธรรมตะวันตกมาเผยแพร่อีกด้วย เช่น การแพทย์ การศึกษา และขนบธรรมเนียมต่างๆ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามแบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายในเมืองไทย เจ้านายหลายพระองค์เริ่มเรียนวิชาภาษาอังกฤษและวิชาความรู้ต่าง ๆ จากหมอสอนศาสนา

- พ.ศ. 2378 มีชนนารืออเมริกัน 3 คน คือ หมอบรัดเลย์ นายรอบินสัน และนายจอห์นสัน ตั้งเครื่องพิมพ์หนังสือขึ้นเป็นครั้งแรกที่กรุงเทพฯ แต่ยังไม่ใช้การไม่ได้

- พ.ศ. 2379 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน แล้วให้รวบรวมวิชาความรู้ต่างๆ จารึกลงบนแผ่นศิลาเก็บไว้ในวัด พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ ทั้งสามัญและอาชีพของประชาชนทั่วไป โปรดให้รวบรวมตำราต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเล่าเรียนเป็นวิชาชีพมาตรวจชำระแก้ไข จัดทำเป็นตำราวิชาต่าง ๆ และมีรูปเขียน รูปปั้น ประกอบตำรา แบ่งออกเป็นหมวดต่าง ๆ ดังนี้

- วิชาหนังสือ อธิบายลักษณะกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ กลอนกลบท และโคลงกลบทต่าง ๆ พร้อมทั้งตัวอย่าง เนื้อเรื่องประกอบด้วยสุภาษิต

- วิชาแพทย์ มีตำรายารักษาโรคต่าง ๆ ตำราหมอนวด มีภาพประกอบ ทรงโปรดให้นำพันธุ์ไม้สำหรับใช้ทำยาต่าง ๆ มาปลูกไว้เป็นตัวอย่างด้วย

- วิชาช่าง ได้แก่ ช่างเขียนภาพและลาย ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างแกะสลัก ช่างประดับ

ส่วนภาพที่เขียนไว้ตามฝาผนังเป็นตำราของหมวดวิชาต่างๆ เช่น แพทย์ศาสตร์ ดาราศาสตร์ อักษรศาสตร์ รวมทั้งความรู้ทางพุทธศาสนา สุภาสิต นิยาย ทำเนียบสมณศักดิ์ พัดยศ ตราตำแหน่ง และทำเนียบหัวเมืองปักษ์ใต้ ฝ่ายเหนือ ตลอดจนขนบธรรมเนียม แบบแผน และ กระบวนพยุหยาตรา ทำให้วัดพระเชตุพนเปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของไทย และ เหตุที่รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้รวบรวมความรู้ต่าง ๆ ไว้ที่วัดนี้ อาจเป็นเพราะพระองค์ทรงวิตกว่า วิทยาการต่าง ๆ ของไทยจะสูญหายไป เพราะคนไทยมีนิสัยหวงแหนวิชา และอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยมากขึ้น เก่งกว่าคนไทยจะหันไปสนใจความรู้ใหม่จนลืม ความรู้เก่า อาจทำให้เอกลักษณ์ของไทยถูกทำลาย

- พ.ศ. 2380 มีการปลูกฝักันโรคฝีดาษ โดยแพทย์มิชชันนารีชาวอเมริกัน นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นด้านวิชาการแพทย์สมัยใหม่ในประเทศไทย ในปีเดียวกันนี้เอง หมอบรัดเลย์ ตั้งโรงพิมพ์และคิดทำตัวอักษรไทยได้สำเร็จ โดยส่งไปทำตัวพิมพ์ที่เมืองนอก จนถึง พ.ศ. 2384 จึงหล่อตั้งพิมพ์อักษรไทยได้ในประเทศไทย

การพิมพ์หนังสือไทยในสมัยนี้ ส่วนมากพวกมิชชันนารีใช้พิมพ์หนังสือสอนศาสนา ปรากฏว่าใช้ในราชการเพียงครั้งเดียว คือ พ.ศ. 2382 รัชกาลที่ 3 จ้างโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ พิมพ์ประกาศห้ามสูบบุหรี่ เป็นใบปลิว 9,000 ฉบับ

รัชกาลที่ 4 ขณะนั้นทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศฯ ทรงเห็นประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือมาก จึงโปรดให้สั่งเครื่องพิมพ์มาตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศฯ นับเป็นโรงพิมพ์แห่งแรกของไทย ทรงพิมพ์หนังสือทางพุทธศาสนา จนมาถึงรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงเพื่อใช้ในราชการ

- พ.ศ. 2385 มีการออกหนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรก ชื่อ "บางกอกกาเลนเดอร์" (Bangkok Galender)

- พ.ศ. 2387 ออกหนังสือพิมพ์ไทยรายเดือนชื่อ "บอกกอกรีคอร์ดเดอร์" (Bangkok Recorder)

4.2 ระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ. 2394 – 2411)

เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการศึกษาไทย ซึ่งเดิมเป็นการศึกษาแบบ อรูปนัย มาเป็นการศึกษาแบบรูปนัย มีความคิดริเริ่มปฏิรูปการศึกษาตามแบบอย่างชาวตะวันตก

รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยในความรู้ของชาวตะวันตก สมัยที่ทรงผนวชได้เชิญมิชชันนารีฝ่ายโรมันคาทอลิก และโปรเตสแตนต์มาบรรยายเรื่องศาสนาคริสต์เถียน ทรงศึกษาภาษาละตินจากมิชชันนารีชาวฝรั่งเศส คือ สังฆราชปาเลกัว (Pallegoix) และทรงศึกษาภาษาอังกฤษ เลข ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ และวิชาการพิมพ์จากมิชชันนารีอเมริกัน พระองค์ทรงเผยแพร่ความรู้สมัยใหม่โดยปริยายในการแสดงพระธรรมเทศนา และพิมพ์ตัวหนังสือออกเผยแพร่แก่คนไทย

ในสมัยนี้วัดบวรนิเวศวิหารกลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนและเผยแพร่ความคิดสมัยใหม่ (ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2379 ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ) ซึ่งนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ศูนย์กลางการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อยู่ในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

- รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยการศึกษาความรู้สมัยใหม่อย่างกว้างขวาง
- ทรงตระหนักในอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกว่าเป็นภัยต่อประเทศชาติ ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วต้องปรับปรุงการศึกษาให้ทันสมัย รัชกาลที่ 4 จึงได้เผยแพร่ความรู้สมัยใหม่ด้วยพระองค์เองตั้งแต่ยังทรงผนวช

- ทรงริเริ่มธรรมเนียมปฏิบัติ
- ประกาศตั้งโรงพิมพ์หลวง
- ปี พ.ศ. 2405 ได้จ้างนาง แอนนา เลียว โนเวนส์ เป็นครูสอนภาษาอังกฤษในวัง และตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

ข. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และระบอบประชาธิปไตย

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช

(พ.ศ. 2411 – 2475) แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453) แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ

- ก่อนตั้งกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) พ.ศ. 2411 – 2435
- หลังตั้งกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2435 - 2453

1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 – 2468) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 – 2475) แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469 – 2475)

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน) แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475 – 2493)

2.2 เริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2494 – ปัจจุบัน)

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2411 – 2475)

1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453)

การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม การปกครอง การคลัง และด้านการศาล รวมถึงอิทธิพลภายนอกประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจำแนกออกได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบของการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ในปี พ.ศ. 2414 นับเป็นโรงเรียนแรกที่มีขึ้นตรงตามศัพท์ “โรงเรียน” คือมีลักษณะแตกต่างจากโรงเรียนแผนโบราณหรือโรงเรียนวัด มีสถานที่ซึ่งจัดไว้โดยเฉพาะ มีฆราวาสเป็นครู ทำการสอนตามเวลาที่กำหนด วิชาที่สอนมี ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และวิชาอื่น ๆ ที่ไม่เคยสอนในโรงเรียนแผนโบราณ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้กุลบุตรมีความรู้ความสามารถพอที่จะเข้ารับราชการได้

การจัดตั้งโรงเรียนแผนใหม่นับเป็นการเปลี่ยนแปลงการศึกษาด้านรูปแบบของการจัดการศึกษา เป็นการศึกษาแบบรูปนัย (Formal Education) นับตั้งแต่ พ.ศ. 2414 เป็นต้นมา การศึกษาได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นการศึกษาแบบรูปนัย ตามลำดับ เช่น

- พ.ศ. 2414 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียบเรียง “หนังสือแบบเรียนหลวง” สำหรับเป็น “หลักสูตรวิชาชั้นต้น” ทำให้การเรียนการสอนเริ่มต้นมีแบบแผนรัดกุมยิ่งขึ้น
 - พ.ศ. 2427 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คิดแบบวิธีไล่หนังสือไทย (การสอบไล่หรือการวัดผลการศึกษา) ขึ้นเป็นครั้งแรก
 - พ.ศ. 2428 กำหนดหลักสูตรประโยค 1 และประโยค 2 นับเป็นการเริ่มต้นปรับปรุงหลักสูตรอย่างมีแบบแผนรัดกุมยิ่งขึ้นเป็นครั้งแรก
 - พ.ศ. 2438 มีการปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งหนึ่ง มีการแบ่งขั้นตอนของการศึกษาไว้อย่างชัดเจนและเป็นการเริ่มต้นของการกำหนดระบบโรงเรียนไว้อย่างชัดเจน
 - พ.ศ. 2441 จัดทำโครงการศึกษาฉบับแรก และมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น
- ภายหลังที่มีการนำโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ.2411 แล้วมีการปรับปรุงแก้ไขโครงการศึกษา และหลักสูตร 3 ครั้ง คือ พ.ศ. 2445, พ.ศ. 2450 และ พ.ศ. 2452

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาจำแนกออกเป็น 2 ประเด็นคือ

- วัตถุประสงค์ทางด้านนักเรียนหรือบุคคลที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษา-จัดการศึกษาเพื่อใคร
- วัตถุประสงค์ทางการนำเอาผลของการศึกษาไปใช้พิจารณาว่าผลของการศึกษานำไปใช้เพื่อประโยชน์อะไร

วัตถุประสงค์ทางด้านนักเรียนหรือบุคคลที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ

- ระยะแรก คือการจัดการศึกษาภายในพระบรมมหาราชวัง (พ.ศ.2414-2427) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การจัดการศึกษาสำหรับบุตรหลานของเจ้านายและข้าราชการเท่านั้น
- ระยะที่สอง คือการจัดการศึกษาสำหรับปวงชน (พ.ศ.2427 – 2453) โดยมีวัตถุประสงค์ คือการขยายการศึกษาออกไปให้กว้างขวาง เพื่อประชาชนทุกคนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนอย่างทั่วถึง

- พ.ศ. 2427 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดมหรณพาราม
- พ.ศ. 2429 มีโรงเรียนในกรุงและหัวเมืองรวม 34 แห่ง ครู 81 คน นักเรียน 1,994 คน โรงเรียนในพระนครมีชื่อเสียง 5 แห่งคือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย โรงเรียนสราญรมย์ โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนแผนที่ โรงเรียนเหล่านี้สังกัดกรมศึกษาธิการ ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2430
- พ.ศ. 2431 หลังจากตั้งกรมศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2530 ในปีต่อมาได้มีคำสั่งยกเลิกการใช้ "แบบเรียนหลวง 6 เล่ม" ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ให้ใช้ "แบบเรียนเร็ว" ของกรมศึกษาธิการ
- พ.ศ. 2432 ตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้น เรียกว่า โรงเรียนแพทยากร
- พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั่วไป เพื่อขยายการเรียนหนังสือไทยให้แพร่หลายและเป็นแบบแผนยิ่งขึ้น และตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นครั้งแรก
- พ.ศ. 2437 กรมขุนดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงเรียกร้องให้จัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ทำให้มีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเกิดขึ้น ภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทย (ในปี พ.ศ. 2453 ได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2459)
- พ.ศ. 2439 ตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา จัดเป็นโรงเรียนประจำสอนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ อบรมนักเรียนตามวิธีการของประเทศตะวันตก เพื่อส่งไปศึกษาต่อในยุโรป และเข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ
- พ.ศ. 2444 จัดตั้งโรงเรียนบำรุงสตรีวิชา
- พ.ศ. 2446 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนราชินี
- พ.ศ. 2450 มีการเปิดแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนมัธยมสตรีวิทยา

การเปลี่ยนแปลงทางด้านหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มปฏิรูปการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2414 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และกรมทหารมหาดเล็ก รักษาพระองค์ มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ดังนี้

ก่อนตั้งกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2411 – 2435) มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษา 3 หน่วยงานคือ

- **กรมธรรมการ หรือ กรมธรรมการสังฆการี** เป็นหน่วยงานเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาทางฝ่ายพุทธจักร มีหน่วยงานในสังกัด 2 หน่วยงาน คือ กรมสังฆการี และกรมราชบัณฑิต

- **กรมพระอาลักษณ์** ข้าราชการในกรมนี้มีหน้าที่สอนหนังสือไทย สอนคิดเลข และขนบธรรมเนียมราชการ

- **กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์** ในระยะแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงบังคับบัญชาและฝึกอบรมข้าราชการที่จะเข้าทำการในกรมทหารมหาดเล็กฯ ด้วยพระองค์เอง ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งแทน

โรงเรียนที่อยู่ในสังกัดกรมมหาดเล็กฯ มี 5 แห่งคือ

- โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร
- โรงเรียนนายทหารมหาดเล็กที่ตำหนักสวนกุหลาบ
- โรงเรียนทำแผนที่
- โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ
- โรงเรียนพระปริยัติธรรม

ในปี พ.ศ. 2414 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรก เป็นโรงเรียนสอนภาษาไทย หรือโรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร – น้อย อาจารย์ยางกูร ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ใหญ่ เมื่อครั้งเป็นหลวงสาระประเสริฐ ได้เรียบเรียง "หนังสือแบบเรียนหลวงขึ้น 6 เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และ พิศาลการ์ณต์ ใช้เป็น "หลักสูตรวิชาขั้นต้น"

- ปี พ.ศ. 2427 ได้จัดให้มีการสอบไล่ขึ้นเป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งขณะนั้นได้ปรับปรุงเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนแล้ว ข้าหลวงเป็นผู้สอบความรู้นักเรียน ตั้งแต่มูลบทบรรพกิจไปจนจบพิศาลการันต์ ผู้สอบผ่านจะได้ประกาศนียบัตร

- ในปีนี้ได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นตามวัดหลายแห่ง แห่งแรกคือ โรงเรียนวัดมหรพาราม

- ในปี พ.ศ. 2430 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมศึกษาธิการ เพื่อรวบรวมข้าราชการ และงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้ด้วยกัน และให้โอนโรงเรียนซึ่งอยู่ในสังกัดกรมทหารมหาดเล็กฯ มาอยู่ในสังกัดกรมศึกษาธิการ มีโรงเรียนในสังกัดกรมศึกษาธิการทั้งหมด 34 แห่ง เป็นโรงเรียนส่วนกลาง 5 แห่งคือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย (โรงเรียนพระปริยัติธรรม เดิม) โรงเรียนสราญรมย์ (โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร เดิม) โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนแผนกที่ เป็นโรงเรียนในส่วนภูมิภาค 29 แห่ง

- ปี พ.ศ. 2432 (ร.ศ. 108) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง "กรมธรรมการ" ทำหน้าที่บังคับบัญชากิจการที่เกี่ยวข้องในพระสงฆ์ และบังคับบัญชาการโรงเรียน และโรงพยาบาลทั่วราชอาณาจักร

หลังตั้งกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2435 – 2453)

- ปี พ.ศ. 2435 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงธรรมการ เป็นหน่วยงานบริหารราชการส่วนกลาง แบ่งออกเป็น 5 กรมคือ

- กรมธรรมการกลาง
- กรมศึกษาธิการ
- กรมพยาบาล
- กรมพิพิธภัณฑ์
- กรมสังฆการี

- ปี พ.ศ. 2441 ได้มีการจัดทำโครงการศึกษาชาติ โดยรวบรวมความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปี้ยมาลากุล) นับเป็นขั้นแรกของการกำหนดแบบแผน หรือแผนหลักเป็นแผนการ (Plan) ที่ใช้เป็นหลักฐานในการจัดการศึกษาของชาติไทย

- ปี พ.ศ. 2447 จัดตั้ง "สมาคมคณาจารย์สมาคม" เป็นองค์การวิชาชีพทางการศึกษา" (Professional Organization) แห่งแรกที่มีเริ่มจัดตั้งโดยคณาจารย์หรือบุคคลที่มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ไม่ได้เป็นหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาโดยตรง แต่มีส่วนช่วยเหลือด้านการฝึกหัดครู และการจัดตั้งสโมสรต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ เช่น สโมสรช่าง สโมสรกวีทาและดนตรี สโมสรผู้สอนวิชาภาษาอังกฤษ ต่อมาสมาคมคณาจารย์สมาคมได้พัฒนามาเป็นคุรุสภา

- ปี พ.ศ.2450 มีการเปิดแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนมัธยมสตรีวิทยา (นับเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาสตรีแห่งแรกที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น) มีการปรับปรุงหลักสูตรในระดับต่าง ๆ ทั้งสายสามัญและสายวิสามัญ

- ปี พ.ศ. 2452 มีการปรับปรุงหลักสูตร และเพิ่ม "ชั้นมัธยมสูง" ต่อจากชั้นมัธยมศึกษา นับเป็นความรู้เทียบเท่าขั้นต้นของมหาวิทยาลัย

1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 – 2468) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 – 2475)

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469 – 2475)

ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 – 2459) มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้นดังนี้

- ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของรัชกาลที่ 5 เป็นการปรับปรุงโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเดิม เพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นพระราชานุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ นอกจากการฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนสำหรับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลแล้ว สมควรขยายโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป สำหรับส่งคนไปรับราชการทุกกระทรวงทบวงกรม

- ประกาศตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2459 ให้ขึ้นอยู่ในสังกัดกระทรวงธรรมการ ปีแรกมี 4 คณะคือ คณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์

- การปรับปรุงส่วนราชการของกระทรวงธรรมการระหว่างปี พ.ศ.2453-2459
- ปรับปรุงโครงการศึกษาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2453 – 2459 มีการแก้ไขและปรับปรุงโครงการศึกษาชาติ 2 ครั้ง คือ
 - ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2456 ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ. 2456
 - ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2458 ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ. 2458
- ปี พ.ศ. 2454 ตั้งกองลูกเสือขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย กระทรวงธรรมการกำหนดวิชาลูกเสือในหลักสูตรของโรงเรียน

ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459 – 2469) มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้น ดังนี้

- ระหว่างปี พ.ศ. 2459 – 2469 ปรับปรุงส่วนราชการในกระทรวงธรรมการ 6 ครั้ง ปี พ.ศ. 2469 โปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมธรรมการมาขึ้นกับกระทรวงศึกษาธิการตามเดิม
- ปี พ.ศ. 2461 ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ มีสาระสำคัญคือ โรงเรียนราษฎร์ทุกแห่งจะต้องจดทะเบียนและอยู่ในความควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของเจ้าหน้าที่การศึกษา ซึ่งกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ
 - ปี พ.ศ. 2461 ปรับปรุงข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ เพื่อให้การลูกเสือเป็นระเบียบยิ่งขึ้น
 - ปี พ.ศ.2463 จัดตั้งกรมตำราทำหน้าที่ตรวจและแต่งแบบเรียน จัดตั้งห้องสมุดประชาชน และจัดให้มีที่จำหน่ายแบบเรียน
 - ปี พ.ศ. 2464 ปรับปรุงโครงการศึกษาแห่งชาติ
 - เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแรก
 - ปี พ.ศ. 2465 สภากาชาดไทยจัดตั้งอนุสภากาชาด โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อ แกลี่ยกลุ่มเด็กให้เป็นสมาชิก ปลุกฝังให้เป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ เด็กที่เป็นสมาชิก คือเด็กหญิง – ชาย ที่มีอายุระหว่าง 7 – 17 ปีบริบูรณ์
 - ปี พ.ศ. 2468 ต้นสมัยรัชกาลที่ 7 เริ่มต้นโครงการสุขภาพิบาลในโรงเรียนเป็นโครงการทดลองของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ มีจุดมุ่งหมายคือ มุ่งฝึกหัดให้เด็กเข้าใจการสุขภาพิบาลและการสาธารณสุข ระยะเริ่มแรกได้รับความช่วยเหลือจาก

สหภาพชาติไทย จัดเจ้าหน้าที่อนามัยมาร่วมปฏิบัติการ กระทรวงศึกษาธิการจัดเจ้าหน้าที่ แพทย์
สุขาภิบาล โรงเรียน ออกตรวจรักษาอนามัยของนักเรียน

ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2467 – 2475) มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นดังนี้

- ปี พ.ศ. 2471 ปรับปรุงระเบียบและหลักสูตรการฝึกหัดครู และหลักสูตร
ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนที่มีอุปนิสัยและความสามารถต่างกัน
ได้เลือกเรียนตามความสมัครใจ และช่วยให้นักเรียนชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.7 - ม.8) มี
ความพร้อมด้านวิชาการที่จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

- ปี พ.ศ. 2471 ปรับปรุงวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับการสอนวิชาพลศึกษา
และโองานจัดการสอนพลศึกษาตามโรงเรียนต่าง ๆ ไปขึ้นตรงต่อกรมวิสามัญศึกษา

- ปี พ.ศ. 2473 ได้ตั้งกรมวิชาการ โดยรวมงานของกรมตำราและงานแผนก
อื่น ๆ บางแผนกเข้าด้วยกัน

ยกเลิกเก็บเงินศึกษาฟรี (เงินที่เก็บจากชายฉกรรจ์ ทุกคนที่มีอายุระหว่าง
18 – 60 ปี เพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจการของโรงเรียนประชาบาล) และให้กระทรวงการคลังมหาสมบัติ
จ่ายเงินปีละ 3 ล้านบาท แทนเงินจำนวนนี้

- ปี พ.ศ. 2474 ปรับปรุงกระทรวงธรรมการ เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะ
เศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ โดยการยุบกรมสามัญศึกษา และกรมวิสามัญศึกษา กิจการทั้งปวง
ให้ขึ้นตรงต่อกรมศึกษาธิการ

- ปี พ.ศ. 2475 แก้ไขระเบียบว่าด้วยการควบคุมแบบเรียน เพื่อส่งเสริมการ
แต่งแบบเรียนให้ดีและมีมากขึ้น โรงเรียนจะเลือกใช้แบบเรียนเล่มใดก็ขอความเห็นชอบของ
เจ้าหน้าที่เป็นปี ๆ ไป หากผู้ใดประสงค์จะพิมพ์แบบเรียนสำหรับใช้ในโรงเรียน ให้ส่งกระทรวง
ตรวจอนุมัติเท่านั้น

วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะราษฎรเข้ายึดอำนาจเปลี่ยนระบอบ
การปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ.2475–ปัจจุบัน) แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2475–2493)

2.2 สมัยเริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ.2494 – ปัจจุบัน)

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2475 – 2493)

เหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2493

1. เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับแผนการศึกษาชาติ

ระหว่างปี พ.ศ. 2475 – 2488 มีการประกาศใช้แผนการศึกษา 2 ฉบับ คือ

- พ.ศ. 2475 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475
- พ.ศ. 2479 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479

2. การศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย

- พ.ศ. 2476 ได้จัดตั้ง “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง โดยอาศัยพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476

- พ.ศ. 2478 ประกาศใช้พระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2477 ทำให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งอยู่ในสังกัดกรมมหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการ ย้ายไปสังกัดสภามหาวิทยาลัย

3. การศึกษาฝ่ายโรงเรียนราษฎร์

- พ.ศ. 2479 ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช 2479

4. การศึกษาประชาบาลหรือการประถมศึกษา

- พ.ศ. 2476 รัฐบาลประกาศใช้ “พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พุทธศักราช 2475” กระทรวงธรรมการจัดการโอนโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลให้เทศบาล บางจังหวัดไปจัดทำเอง

- พ.ศ. 2478 : กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วราชอาณาจักร ทำให้การจัดการศึกษาประชาบาลขยายไปทั่วทุกตำบลเป็นครั้งแรก

- พ.ศ. 2486 : กระทรวงศึกษาธิการได้รับโอนการประถมศึกษาจากเทศบาล
กลับมาดำเนินการอีกครั้งหนึ่ง

- พ.ศ. 2487 : กระทรวงศึกษาธิการได้ทำความตกลงกับกระทรวงมหาดไทย
เกี่ยวกับการโอนการประถมศึกษากลับไปให้เทศบาลจัดทำต่อไปตามเดิม

5. การมัธยมศึกษา : เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการมัศึกษามีดังต่อไปนี้

- พ.ศ. 2475 : กระทรวงธรรมการประกาศใช้ระเบียบการคัดเลือกนักเรียน
ด้วยการกำหนดอายุ ทำให้มีเกณฑ์สำหรับกำหนดอายุของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา คือ อายุระหว่าง
12 – 20 ปี

- พ.ศ. 2480 : กระทรวงธรรมการได้กำหนดโครงการต่าง ๆ เพื่อให้การ
ดำเนินงานทางการศึกษาสอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ปรากฏว่า

(1) มีการปรับปรุงหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นมัธยมศึกษา
ตอนปลาย พ.ศ. 2480

(2) มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรมขึ้น 2 แห่ง ที่จังหวัด
นครราชสีมาและจังหวัดสงขลา

- พ.ศ. 2481 : ได้เปิดการสอนหลักสูตรแผนกอุดมศึกษาขึ้นในจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อช่วยให้นักเรียนที่ต้องการศึกษาต่อ
ในระดับอุดมศึกษา และเป็นผลอันสืบเนื่องมาจากประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 อีก
ด้วย

6. ผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการบริหารประเทศ เมื่อ พ.ศ.2476
รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พุทธศักราช 2475 ในปี พ.ศ. 2491 ประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2491 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน
วงการศึกษามากหลายประการ เช่น โอนโรงเรียนประถมศึกษาบางส่วนให้เทศบาลเป็นผู้จัดการเร่งรัด
เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ มีผลทำให้มีการจัดตั้ง “กรมประชาศึกษา” (กรมสามัญศึกษา) ในปี
พ.ศ.2494 (เรียบเรียงจาก ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย โดย สมบูรณ์ พรธนาภพ, ม.ป.ป. :
45 – 460)

2.2 สมัยเริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา – ปัจจุบัน (พ.ศ.2494 – ปัจจุบัน)

เหตุการณ์เกี่ยวกับการศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2494 – ปัจจุบัน

- พ.ศ. 2494 ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลเป็นกรมประชาศึกษา
ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ
จัดตั้งโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษา
- พ.ศ. 2495 จัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม
จัดตั้งกรมวิชาการ
จัดตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์
- พ.ศ. 2497 ตั้งกรมฝึกหัดครู
- พ.ศ. 2499 พระราชบัญญัติสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ พ.ศ. 2499
- พ.ศ. 2500 แบ่งภาคการศึกษา
- พ.ศ. 2501 ยุบกระทรวงวัฒนธรรม
- พ.ศ. 2502 พระราชบัญญัติสภาการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2502
- พ.ศ. 2503 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503
- พ.ศ. 2505 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 3)
- พ.ศ. 2506 จัดตั้งสำนักงานวางแผนการศึกษา
- พ.ศ. 2509 โอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด
- พ.ศ. 2515 ยุบรวมกรมสามัญศึกษากับกรมวิสามัญศึกษาเข้าด้วยกัน
- พ.ศ. 2517 จัดตั้งทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ
- พ.ศ. 2520 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 โดยมีจุดมุ่งหมาย

ให้จัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อมุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคมไทย

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 จัดการศึกษาเป็นระบบ 6 : 3 : 3 คือ ระดับประถมศึกษาจัดตอนเดียวใช้เวลาเรียน 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาจัดสองตอน คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี ทำให้การศึกษามัธยมศึกษาบังคับเหลือเพียง 6 ปี

- พ.ศ. 2521 ประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชเป็นมหาวิทยาลัยเปิดของประเทศไทยแห่งที่สอง สอนโดยใช้สื่อทางไกล ได้แก่ สื่อวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และเอกสารที่นักศึกษาใช้ค้นคว้าด้วยตนเอง จึงมีความแตกต่างกับมหาวิทยาลัยรามคำแหง คือมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชไม่มีการจัดชั้นเรียนในมหาวิทยาลัย

- พ.ศ. 2522 มีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ตั้งกรมเพิ่มขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการอีก 2 กรม คือ กรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนพัฒนา อุดหนุน ส่งเสริม ประสานงาน ให้บริการ และดำเนินงานในด้านการศึกษานอกโรงเรียน กับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนวิจัย กำหนด รักษาและเผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชาติ

- พ.ศ. 2524 – 2531 เป็นช่วงการจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เกิดขึ้นจำนวนมาก ได้แก่ วิทยาลัยหัวเฉียว (2524) วิทยาลัยคริสเตียน (2526) วิทยาลัยศรีโสภณ และวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล (2527) วิทยาลัยสยามบัณฑิต และวิทยาลัยรังสิต (2528) วิทยาลัยภาคกลาง วิทยาลัยมิชชัน วิทยาลัยบัณฑิตพิชญโลก และวิทยาลัยพยาบาลเซนต์หลุยส์ (2529) วิทยาลัยบัณฑิตสกลนคร และวิทยาลัยเกษมบัณฑิต (2530) วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และวิทยาลัยโยนก (2531) โดยในปี 2527 ได้มีการยกฐานะสถาบันอุดมศึกษาเอกชนจากวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยขึ้นเป็นครั้งแรก คือ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย และมหาวิทยาลัยกรุงเทพ

- พ.ศ. 2532 จัดตั้งโรงเรียนตามโครงการพระราชดำริพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยกรมสามัญศึกษาน้อมเกล้าฯถวาย โรงเรียนมัธยมศึกษาที่เปิดใหม่จำนวน 6 โรงเรียน ให้เป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ คือ โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา จังหวัดนครพนม โรงเรียนมัธยมจุฑาวัชร จังหวัดกำแพงเพชร โรงเรียนมัธยมวัชรเรศร จังหวัดสุราษฎร์ธานี โรงเรียนมัธยมจักรีวัชร จังหวัดสงขลา โรงเรียนมัธยมวัชรวีร จังหวัดฉะเชิงเทรา และโรงเรียนมัธยมบุษยน้ำเพชร จังหวัดอุดรธานี

- พ.ศ. 2533 จัดตั้งโรงเรียนตามโครงการพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี คือโรงเรียนปียชาติพัฒนา ที่เขาชะงอก ตำบลพรหมณี อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เพื่อให้บุตรหลานของข้าราชการทหารและประชาชนที่อยู่ใกล้โรงเรียนนายร้อย พระจุลจอมเกล้าได้เข้ารับการศึกษ

- พ.ศ. 2534 จัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาร่วมกับมหาวิทยาลัย ได้แก่ โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ (ระหว่างกรมสามัญศึกษากับมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา) และโรงเรียนธรรมศาสตร์คลองหลวงวิทยา (ระหว่างกรมสามัญศึกษากับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต)
- พ.ศ. 2535 ประกาศใช้พระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ฉบับที่ 2 วิทยาลัยเกษตรบัณฑิตและวิทยาลัยหัวเฉียว ได้รับการยกย่องฐานะเป็นมหาวิทยาลัย)
- พ.ศ. 2537 เป็นการเปลี่ยนแปลงวิทยาลัยครูเป็นสถาบันราชภัฏ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2537 วุฒิสภาผ่านความเห็นชอบเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2537 และประกาศใช้อย่างเป็นทางการในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2538 ทำให้เกิดสถาบันการศึกษาแห่งใหม่คือ สถาบันราชภัฏ ตั้งแต่วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2538 เป็นต้นไป
- พ.ศ. 2540 ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่ 16 ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษามากกว่ารัฐธรรมนูญทุกฉบับที่เคยมีมา โดยในมาตรา 81 บัญญัติให้รัฐต้องจัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ อันทำให้เป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา
- พ.ศ. 2542 ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่ถือเป็นกฎหมายการศึกษาฉบับแรกของประเทศไทยซึ่งจะมีส่วนผลักดันอย่างสำคัญ ในการปฏิรูปการศึกษาให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้ในสหัสวรรษใหม่นี้ (สมหมาย จันทรเรือง, 2544 : 38 – 40)

1.2 พัฒนาการด้านการศึกษาของประเทศไทย

การศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่เริ่มสถาปนาราชอาณาจักรไทย มีพื้นฐานเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ในแถบตะวันออก คือ วัดและวังเป็นสถาบันหลักในการจัดการศึกษา และการศึกษามีขอบเขตจำกัดเฉพาะชนชั้นสูงหรือคนบางกลุ่มเท่านั้น ภายหลังจากที่ประเทศไทยเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ เฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตก จึงได้รับอิทธิพลการศึกษามาด้วย ซึ่งเห็นชัดเจนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิรูปการศึกษารั้งใหญ่ ทำให้การศึกษาของไทยพัฒนาสู่ความทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศ และได้มีการสานต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลต่อการพัฒนาระบบการศึกษาของไทยให้ก้าวหน้าและมั่นคงยิ่งขึ้น ที่สำคัญ ได้แก่ การเกิดมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรกและมีการขยายการศึกษาไปสู่มวลชนอย่างกว้างขวาง

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เป็นระบอบประชาธิปไตย การศึกษาได้เข้ามาสู่ในระบบสากล รัฐธรรมนูญทุกฉบับต่างให้การรับรองสิทธิด้านการศึกษาของประชาชนไว้ด้วย แต่ที่เด่นชัด คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่มีบทบัญญัติให้จัดทำกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ เพื่อเป็นกฎหมายที่รองรับการปฏิรูปการศึกษา ทั้งในด้านการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารการศึกษาการปรับปรุงกระบวนการจัดการศึกษา และมาตรการในการประกันคุณภาพการศึกษา ซึ่งทำให้เกิดพัฒนาการที่สำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งกระทรวงใหม่ทางการศึกษา การจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา และสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ที่มีผลให้การบริหารการศึกษา มีอิสระและคล่องตัว การเรียนการสอนเปลี่ยนแปลงใหม่ จากผู้สอนหรือครูเป็นศูนย์กลางเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมีการปฏิรูปวิชาชีพครูและปฏิรูปการเรียนรู้ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษา และเกิดพัฒนาการทางการศึกษาอย่างต่อเนื่องไปสู่ศตวรรษใหม่ (สมหมาย จันทรเรือง, 2544 : 6 – 7)

ประเทศไทยในอดีตกาล ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีได้พยายามปรับตัว และมีการพัฒนาการในทุก ๆ ด้านรวมทั้งด้านการศึกษา เพื่อสามารถแข่งขันในประชาคมโลกได้ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พุทธศักราช 2054) ได้มีการตัดสินใจเป็นครั้งแรกว่า ต้องมีการปรับตัวเพื่อทำการค้ากับประเทศโปรตุเกส ยอมให้โปรตุเกสเช่าที่เมืองมะละกาของไทย ในขณะนั้นเพื่อทำการค้าขาย

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พุทธศักราช 2147) ทรงยอมให้ออลันดา (เนเธอร์แลนด์) เข้ามาติดต่อค้าขาย

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พุทธศักราช 2205) ได้รับเอาคอนสแตนติน เยรากี พอลคอน พ่อค้าสัญชาติกรีก เข้ามาช่วยบริหารประเทศ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยาวิชาเยนทร์

สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตัดสินใจพระทัยเปลี่ยนแปลงรูปแบบระบบการบริหารราชการอย่างสำคัญ โดยนำรูปแบบตะวันตกมาใช้แทนระบบ จตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) มีการจัดตั้งกระทรวง 12 กระทรวง ซึ่งเป็นทางแยกสำคัญไปสู่การพัฒนาประเทศ

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช 2475 การจัดการศึกษาในประเทศไทย ได้ยึดถือ “โครงการศึกษา” ซึ่งประกาศเป็นพระบรมราชโองการ และมีฐานะเป็นกฎหมายเป็น แนวทางการจัดการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบ ประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด จึงได้มีการจัดการศึกษาตามแนวรัฐธรรมนูญ โดยยึดถือ “แผนการศึกษาชาติ” หรือ “แผนการศึกษาแห่งชาติ” และกฎหมายการศึกษา เฉพาะเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา

เมื่อเปลี่ยนการปกครองใหม่ ๆ รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้กำหนด แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2475 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

ก) ให้พลเมืองไทยได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพของตน คือ พอสมควรแก่ปัญญา และทุนทรัพย์

ข) จัดการศึกษาทั้งสามส่วนให้พอเหมาะกัน คือ จริยศึกษา อบรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม เห็นประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนตน พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ความสามารถ พลศึกษา ฝึกหัดให้เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง อนามัยสมบูรณ์ มีน้ำใจเป็นนักกีฬา

ค) ให้การศึกษาทั้งสายสามัญและสายวิสามัญ เพื่อประกอบอาชีพให้เป็นประโยชน์แก่ บ้านเมือง สายสามัญศึกษา ประกอบด้วยชั้นประถม 1 – 4 มัธยมต้น 1 – 4 และมัธยมปลาย 5 – 8 วิสามัญศึกษา จัดสอนวิชาชีพ เช่น กลสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรม ที่เรียกย่อ ๆ ว่า กอ พากกรรม

ต่อมา เมื่อพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการประกาศใช้ แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2479 ซึ่งได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ว่า “ให้พลเมืองทุกคน ได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เต็มที่” โดย

ก) เปลี่ยนแปลงชั้นเรียนสายสามัญศึกษา ให้ชั้นมัธยมปลายจบเพียงมัธยมปีที่ 6 แทนที่จะเป็นมัธยมปีที่ 8 สำหรับผู้ที่ประสงค์จะเรียนต่อชั้นอุดมศึกษา จัดให้มีชั้นเตรียมอุดมศึกษาขึ้น

ข) จัด อาชีวศึกษา ใ้รับนักเรียนเมื่อจบชั้นประโยคประถม มัธยมต้น (มัธยมปีที่ 3) และ มัธยมปลาย (มัธยมปีที่ 6)

ต่อมาในสมัยจอมพลแปลก พิบูลย์สงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการประกาศใช้ แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2494 ที่กำหนดไว้ว่า "รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพ" กล่าวคือ ใ้บุคคลได้รับการศึกษาตามควรแก่สติปัญญาและทุนทรัพย์ แผนการศึกษาชาติฉบับนี้กำหนดแต่เพียง "ให้พลเมืองได้รับการศึกษา" โดยไม่ได้เน้นคำว่า "ทุกคน" เนื่องจากเริ่มมีการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี ซึ่งรัฐจะขยายไปพร้อมกันทีเดียวหมดไม่ได้ ต้องใช้วิธีค่อยเป็นค่อยไป

จุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาฉบับนี้ เพื่อปรับปรุงแผนการศึกษาฉบับที่ 2 ซึ่งได้ใช้มาเป็นเวลานานถึง 14 ปีแล้ว ให้เหมาะสมกับกาลเวลายิ่งขึ้น มีข้อที่เพิ่มเติมจากแผนการศึกษาฉบับก่อน ๆ คือ

ก) จัดการศึกษาให้พอเหมาะแก่กัน คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา โดยเพิ่มหัตถศึกษาเข้าไป เพื่อให้นักเรียนมีความเคยชิน มีความขยันหมั่นเพียร ใช้มือปฏิบัติงาน เป็นรากฐานในการประกอบอาชีพ

ข) แบ่งการศึกษาออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ การศึกษาชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา เตรียมอุดมศึกษาและอาชีวศึกษาชั้นสูง และอุดมศึกษา

ค) จัดการศึกษาพิเศษ สำหรับผู้ที่ออกจากโรงเรียนไปแล้ว เป็นครั้งคราว และจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาขณะที่อยู่ในวัยเล่าเรียน ได้รู้หนังสือทั่วกัน นับเป็นจุดมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น

เมื่อปีพุทธศักราช 2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ปฏิวัติในเดือนตุลาคม คณะปฏิวัติ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการศึกษา เพื่อปรับปรุงแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายที่กำหนดไว้ ในปีพุทธศักราช 2502 คณะปฏิวัติได้ประกาศตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ โดยออกเป็นพระราชบัญญัติสภาการศึกษาแห่งชาติ และมอบหมายให้สภาฯ ปรับปรุงแผนการศึกษานำเสนอคณะรัฐบาล ต่อมารัฐบาลได้ประกาศใช้ "แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503" ซึ่งเป็นแผนฉบับแรกที่ใช้คำว่า "แห่งชาติ" และจัดทำขึ้นเพื่อสนองความต้องการของบุคคลและสังคม โดยสอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองประเทศ

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ อาศัยเค้าโครงของแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2494 มาปรับปรุงใหม่ โดยกำหนดว่า "รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพ" ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ เพราะแผนนี้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะ

ต้องการทางสนับสนุนบุคคลที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้ได้เรียนสูงสุดตามควรแก่สติปัญญาความสามารถ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ก) รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาสมควรแก่ระดับภูมิปัญญาของตน ความมั่งมีหรือยากจนไม่ควรเป็นเหตุกีดกัน ถ้าเป็นผู้มีปัญญาสูง ย่อมเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดให้มีการศึกษา เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนมีโอกาสได้ศึกษาสูงขึ้นไปโดยทั่วถึงกัน

ข) ให้จัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและการปกครองของประเทศ

ค) ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2505 (ฉบับที่สาม) ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมจากพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 ยึดการศึกษาภาคบังคับจากสี่ปีเป็นเจ็ดปี ทั้งนี้เพราะเห็นว่า ความรู้ในระดับประถมศึกษาเพียงสี่ปีไม่เป็นการเพียงพอ และกำหนดให้เด็กได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุครบ 15 ปีบริบูรณ์เป็นอย่างน้อย การขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปีนี้ มิได้บังคับทุกท้องที่

ง) ขยายการศึกษาด้านอาชีวศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการกำลังคนระดับกลางสายอาชีพเพื่อพัฒนาประเทศ สนับสนุนให้ผู้มีความสามารถได้เรียนต่อในระดับสูง

จ) ขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปยังภูมิภาคเป็นครั้งแรก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยขอนแก่น เริ่มเปิดดำเนินการในพุทธศักราช 2507 และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในปี 2510

วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2504 รัฐบาล (สมัยจอมพลสฤษดิ์) ได้ประกาศใช้ **แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509)** โดยแบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะแรกระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2506 และระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2509 ในระยะแรกนั้น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและแผนพัฒนาการศึกษายังประสานสัมพันธ์กันน้อยมาก เนื่องจากการพัฒนาการศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของสภาการศึกษาแห่งชาติ ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจมีสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติรับผิดชอบ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ยังได้รวมแผนพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข การประมง การประมง และสาธารณสุขไว้ด้วย แต่มิได้กำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาการศึกษาไว้ เพียงแต่กำหนดยอดวงเงินงบประมาณที่จะใช้ในการจัดการศึกษาเท่านั้น

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ได้ถูกมองเป็นส่วนหนึ่งในพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่า การพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคมจะไม่บรรลุผลสำเร็จด้วยดี ถ้าหากประชาชนยังขาดการศึกษา การวางแผนพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องประสานกัน และมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกันในขณะเดียวกัน การจัดการศึกษาสอดคล้องกับความต้องการของประเทศในด้านกำลังคน (manpower) ก็เป็นสิ่งสำคัญ

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) แผนนี้มุ่งที่จะเพิ่มรายได้และยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมสาระสำคัญขึ้นใหม่ กล่าวคือ มุ่งเน้นความสำคัญของการพัฒนาสังคมเพื่อให้ระบบสังคมได้เจริญก้าวหน้าควบคู่กันไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ความสำคัญด้านการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการด้านกำลังคน

ส่วน **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514)** กำหนดนโยบายส่วนรวมในการพัฒนาการศึกษาไว้ โดยมีสาระสำคัญคือ จัดการศึกษาให้สัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยคำนึงถึงความต้องการด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการด้านกำลังคน ตลอดจนความรู้และเทคนิคในการพัฒนาสาขาต่าง ๆ ขยายการศึกษามากยิ่งขึ้น เน้นหนักในการผลิตกำลังคนระดับกลางในด้านปริมาณและคุณภาพ ปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

ในช่วงนี้ ได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยตลาดวิชา คือ **มหาวิทยาลัยรามคำแหง** ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2514 เปิดรับนักศึกษาในระดับปริญญาตรี โดยไม่มีการสอบคัดเลือกเช่นมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหานักเรียนที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วไม่มีสถานที่เรียนต่อเป็นจำนวนมาก และในระยะเดียวกันนี้เอง ที่รัฐได้อนุญาตให้เอกชนจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้เป็นครั้งแรก มีวิทยาลัยเอกชนเกิดขึ้นหลายแห่งด้วยกัน เพื่อแบ่งเบาภาระของรัฐ เช่น วิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาลัยหอการค้าไทย ซึ่งในปัจจุบันได้กลายเป็นมหาวิทยาลัยไปหมดแล้ว

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) ได้ขยายขอบเขตของแผนให้ครอบคลุมไปถึงนโยบายในด้านการวางแผนครอบครัวและการมีงานทำ นอกจากนี้ยังมีการประสานโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและโครงการพัฒนาสังคมให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น

ส่วน แผนพัฒนาการศึกษาชาติ ฉบับที่ 3 ได้เน้นหนักในด้านการเตรียมประเทศชาติให้พร้อมที่จะก้าวเข้าสู่ยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการแก้ปัญหาด้านคุณภาพและประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง โดยได้กำหนดนโยบายการพัฒนาการศึกษาส่วนรวมไว้ คือ ปรับปรุงการศึกษาให้สัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

การปฏิรูปการศึกษา พุทธศักราช 2517 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจนเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปว่า การศึกษาของไทยไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นได้ จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางใหม่ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ แนวคิดดังกล่าวได้รับการกระตุ้นมากขึ้น หลังจากที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในประเทศไทย เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พุทธศักราช 2516 รัฐบาล (สมัยนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี) จึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้การศึกษามีบทบาทในการพัฒนาคน แก้ปัญหาสังคม เสริมสร้างและนำประเทศไทยไปสู่สังคมที่พึงประสงค์

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2517 คณะรัฐมนตรีจึงได้แต่งตั้ง "คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา" ขึ้น โดยให้ทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนวทางการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และในลักษณะอื่น ๆ ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบอบประชาธิปไตย

ในการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้พิจารณาการศึกษาทั้งระบบ ทั้งกระบวนการ โดยไม่ถือว่า การศึกษาดำรงอยู่ด้วยตัวเองตามลำพัง หากแต่วางอยู่บนพื้นฐานโครงสร้างของ เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และถือว่าการศึกษเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการแก้ปัญหาของชาติ และโน้มนำสังคมไทยไปในแนวทางอันพึงประสงค์ได้ การวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาคั้งนี้ จึงนับได้ว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาที่ยังไม่เคยมีการทำมาก่อน นับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาได้เสนอแนวทางการปฏิรูปการศึกษาต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้นำเสนอคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้งกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา" เพื่อจัดทำรายละเอียดแนวทางปฏิบัติของหลักการและข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ซึ่งคณะ

กรรมการปฏิรูปการศึกษาได้จัดทำรายละเอียดแนวทางปฏิบัติและแนวทางการเปลี่ยนแปลงการศึกษา แล้วเสนอให้คณะกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติพิจารณา และนำเสนอคณะรัฐมนตรีเมื่อ 4 มกราคม พุทธศักราช 2521 ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับทราบผลการดำเนินงานของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา พร้อมทั้งมอบให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินำไปพิจารณา เพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเร่งรัดให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจัดทำโครงการเสนอไปให้คณะรัฐมนตรีสนับสนุนต่อไป

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 หลังจากการปฏิรูปการปกครองในเดือนตุลาคม 2519 รัฐบาลซึ่งมีนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับเอาแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา พุทธศักราช 2517 มาพิจารณา และเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงการศึกษา ต้องเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 หลังจากได้ใช้แนวทางในการจัดการศึกษามาเป็นเวลาถึง 17 ปี จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศใช้ **แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520** ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้ :-

ก) กำหนดให้การศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต และจัดการศึกษาเพื่อธำรงรักษา ถ่ายทอด และพัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ตระหนักในคุณค่า และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ข) แบ่งระบบการศึกษาเป็น 2 ระบบ คือ ระบบการศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน

ค) การจัดการศึกษาในระบบ แบ่งเป็น 4 ระดับ คือ ก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา การจัดการศึกษาในแต่ละระดับอาจจัดในลักษณะและประเภทต่างๆ เช่น การฝึกหัดครู การอาชีวศึกษา การศึกษาวิชาชีพพิเศษ การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาสงเคราะห์ และการศึกษาพิเศษ เป็นต้น

ง) การศึกษาภาคบังคับ ลดลงจาก 7 ปี เหลือเพียง 6 ปี (ระบบเดิมเรียก 4-3-5) ให้นักเรียนสามารถอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ ประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและความสามารถ และเปลี่ยนมัธยมศึกษาจาก 5 ปี เป็น 6 ปี โดยจัดเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี หรือเรียกว่า ระบบ 6-3-3 ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทย มุ่งให้การศึกษานอกโรงเรียนกับในโรงเรียนมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องและสนับสนุนซึ่ง

กันและกันมากขึ้น และที่สำคัญมากก็คือ มุ่งให้การจัดประถมศึกษา 6 ปี เป็นการศึกษาภาคบังคับ ให้แก่เด็กทุกคนที่เข้าเกณฑ์บังคับได้อย่างรวดเร็ว

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 นี้ เริ่มใช้พร้อมกับ **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524)** มีลักษณะเป็นแผนแม่บทที่วางกรอบ “นโยบายแห่งชาติ” ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีสาระสำคัญแตกต่างไปจากฉบับก่อน ๆ คือ เป็นแผนที่มุ่งสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยเน้นการลดความเหลื่อมล้ำในฐานะของบุคคลทางเศรษฐกิจ และมุ่งที่จะเสริมสร้างสวัสดิภาพทางสังคมแก่คนส่วนใหญ่ในชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ได้กำหนดจุดประสงค์ในการพัฒนาประเทศแนวใหม่ โดยการปรับระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถรับกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต ในขณะเดียวกันก็จะปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ให้มีการกระจายผลการพัฒนาให้ถึงมือชาวชนบทที่ยากจนให้ทั่วถึง และประสานงานพัฒนาเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับการบริหารความมั่นคงของประเทศ

ในขณะเดียวกัน **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5** ก็มุ่งพัฒนาการศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยมุ่งให้การศึกษากลายเป็นการเสริมสร้างบุคคลให้มีความรู้ ความคิด และความสามารถในการประกอบอาชีพ มีจริยธรรม คุณธรรม ตลอดจนมีพละนาถายสมบูรณื รักและธำรงศิลปวัฒนธรรมและความเป็นไทยไว้ ตลอดจนก่อให้เกิดความสำนึกในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) (สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี) กำหนดเป้าหมายการพัฒนาเป็นสองด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ในด้านเศรษฐกิจ มีเป้าหมายที่จะรักษาระดับการขยายตัวทางเศรษฐกิจให้เพียงพอที่จะรองรับกำลังแรงงานใหม่ที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น ส่วนในด้านสังคม มีเป้าหมายคือ มุ่งพัฒนาคุณภาพของคนเพื่อให้สามารถพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า มีความสงบสุขและเป็นธรรมสำหรับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 เป็นแผนที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความคิด คุณธรรม พละนาถายสมบูรณื มีทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นกำลังในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 (ฉบับนายอนันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี) แม้ว่ากาพัฒนาการศึกษาในช่วงที่ผ่านมาจะบรรลุผลสำเร็จไปได้ระดับหนึ่ง แต่ผลการ

ศึกษายังพบว่า มีปัญหาอุปสรรคอีกหลายประการที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการศึกษาที่เป็นอยู่ ยังไม่สามารถสนองความต้องการในพัฒนาบุคคล ชุมชน ท้องถิ่น และประเทศ ซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วนั้นได้ดีเท่าที่ควร จึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา ทั้งในแง่ของหลักการ ความมุ่งหมาย แนวนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษา

ด้วยเหตุนี้ จึงมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 เพื่อให้มีการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้น การพัฒนาบุคคลใน 4 ด้านอย่างสมดุลและกลมกลืนกัน คือ ด้านปัญญา ด้านจิตใจ ด้านร่างกาย และด้านสังคม โดยเริ่มมีผลบังคับใช้ในช่วงของ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) ซึ่งเป็นแผนที่มุ่งให้ความสมดุลย์แก่การพัฒนาในทุกๆ ด้าน กล่าวคือ มุ่งรักษาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ในอัตราที่เหมาะสม และมีเสถียรภาพควบคู่ไปกับการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมสู่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้มิให้เสื่อมโทรมลง (ปราชญา กล้าผจญ, ม.ป.ป. : 145 – 153)

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 มีนโยบายและแนวทางพัฒนาการศึกษาที่เร่งด่วน โดยจะเห็นได้จากการจัดการศึกษาของประเทศ ที่ผ่านมามีการพัฒนาขึ้นมาในระดับหนึ่ง ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ แต่ก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายประการ และมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติทั้งในแง่ของหลักการ ความมุ่งหมาย แนวนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อให้สนองความต้องการในการพัฒนาประเทศในอนาคตที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ขึ้น ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ให้ความ เห็นชอบในหลักการแล้ว พร้อมกันนั้นได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) นโยบายในแผนดังกล่าวที่เป็นเรื่องเร่งด่วนและควรให้ความสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535 : 1 – 4) มีดังนี้

1. เร่งปฏิรูประบบบริหารการศึกษา ให้นำหน่วยงานการศึกษาในส่วนภูมิภาคและสถานศึกษามีอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น รวมถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลการเงินและงบประมาณ และให้หน่วยงานบริหารส่วนกลางทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายการวางแผนระดับชาติ การส่งเสริมมาตรฐานการศึกษา การรับรองวิทยฐานะ

การคุ้มครองผู้รับการศึกษา และการให้ข้อเสนอแนะทางการศึกษาแก่สาธารณะ รวมทั้งให้ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษา

การดำเนินงานจะต้องให้มีคณะกรรมการการศึกษาระดับจังหวัด ซึ่งมีผู้แทนองค์กรเอกชนและองค์กรท้องถิ่นร่วมเป็นกรรมการเพื่อวางแผนและจัดการศึกษาของจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ ดำเนินการปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรและการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติ ภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชน ตลอดจนสนับสนุนให้สถานศึกษามีฐานะเป็นนิติบุคคล มีระบบและโครงสร้างการบริหารที่เป็นอิสระโดยอยู่ในกำกับ

2. เร่งปฏิรูปการฝึกหัดครูและการใช้ครูทั้งในด้านการผลิตครู การพัฒนาครูและมาตรฐานวิชาชีพครู เพื่อให้ได้คนเก่ง คนดี เข้าสู่อาชีพครู มีระบบการผลิตและพัฒนาครูอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ มีมาตรฐานวิชาชีพที่ทำให้ครูเกิดความภาคภูมิใจและเป็นที่ยอมรับของสังคม

การดำเนินงานจะต้องพัฒนาวิทยาลัยครูจำนวนหนึ่งให้เป็นสถาบันเฉพาะทางที่มีความเชี่ยวชาญด้านวิชาชีพครู เป็นสถาบันวิจัยและพัฒนา รวมทั้งเป็นศูนย์วิชาการของวิชาชีพครู ปรับปรุงระบบการผลิตครูที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม มีเจตคติและอุดมการณ์ของความเป็นครูอย่างแท้จริง พัฒนาระบบการเลือกสรรและสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้คนดีคนเก่งเข้ามาเรียนและเข้าสู่อาชีพครู ปรับปรุงระบบการบริหารงานบุคคลในสายวิชาชีพครูให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของงานอาชีพครูรวมทั้งจัดระบบการพัฒนาครูทั้งก่อนประจำการและระหว่างประจำการ เพื่อให้ครูทุกคนได้มีโอกาสพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. เร่งสนับสนุนและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เด็กทุกคนได้เรียนให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อยกระดับคุณภาพของพลเมืองให้สูงขึ้น ให้มีความรู้ความสามารถที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างราบรื่น ภายใต้เงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

ในการดำเนินงานจะต้องเร่งดำเนินการ และสนับสนุนงบประมาณในเรื่องการจูงใจให้นักเรียนเข้าเรียนมากขึ้น เช่น การให้ทุนการศึกษา การแจกอุปกรณ์การศึกษา การส่งเสริมให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียน การประชาสัมพันธ์ให้ผู้ปกครองและเด็กเห็นความสำคัญของการศึกษารวมทั้งเร่งจัดบริการการศึกษานอกโรงเรียนในทุกรูปแบบ เพื่อให้เยาวชนและประชาชนที่เรียนไม่จบชั้นมัธยมศึกษาได้มีโอกาสพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถไม่น้อยกว่าผู้จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

4. เร่งจัดและขยายบริการระดับก่อนประถมศึกษาให้กว้างขวางอย่างมีคุณภาพเพื่อให้เด็กทุกคนมีโอกาสเข้ารับบริการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนประถมศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

ในการดำเนินงานจะต้องมีการขยายการจัดศูนย์พัฒนาเด็กให้กว้างขวางเปิดชั้นเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษาให้ครบถ้วน ประสานและร่วมกับเอกชนในการจัดชั้นอนุบาลให้มากขึ้น

5. เร่งส่งเสริมและสนับสนุนและประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ตลอดจนสร้างผู้นำชุมชนใหม่อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น หลากหลายใน รูปแบบและวิธีการให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน และสังคม ทั้งสามารถจัดการศึกษาให้มีลักษณะต่อเนื่องตลอดชีวิต

ในการดำเนินงานจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา การวิจัย และการพัฒนาแหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสารการรับและปรับใช้ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

6. เร่งจัดและขยายบริการการศึกษาข้อมูลทุกระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้ผู้ที่มีความบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ รวมทั้งกลุ่มผู้เสียเปรียบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้รับบริการการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการดำเนินงานจะต้องจัดและขยายการจัดบริการการศึกษาทั้งในลักษณะการจัดให้ผู้ที่มิมีปัญหาดังกล่าว ได้เรียนร่วมในสถานศึกษาโดยทั่วไป และการจัดตั้งเป็นสถานศึกษาขึ้นมาโดยเฉพาะตามความจำเป็น ตลอดจนให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาของกลุ่มบุคคลดังกล่าว

7. เร่งพัฒนาการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยปรับปรุงและส่งเสริมการเรียนการสอนทางด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โดยตอบสนองการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคใหม่ และให้นำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศและการรักษาคุณภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ในการดำเนินงานจะต้องพัฒนาหลักสูตร เนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอน วิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ให้เน้นกระบวนการคิด วิเคราะห์และแก้ปัญหา รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าข้อเท็จจริง และการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิต

ประจำวัน และกำหนดให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนวิชาคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สร้างแรงจูงใจให้ผู้ที่มีความถนัดทางด้านวิทยาศาสตร์ได้เรียนทางด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์มากขึ้น สนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษาลดกำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เพียงพอต่อการพัฒนาประเทศ รวมทั้งสร้างขีดความสามารถในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็นให้เกิดขึ้นในประเทศไทยและส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ประชาชนได้รับรู้อย่างรวดเร็วกว้างขวางและทั่วถึง

8. เร่งส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพให้กว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาที่เป็นความต้องการของกลุ่มคน และการฝึกอบรมด้านต่าง ๆ

ในการดำเนินงานจะต้องส่งเสริมบรรยากาศการลงทุนทางการศึกษาของเอกชนนับตั้งแต่การปรับบทบาทของรัฐจากการควบคุมให้เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนทางด้านวิชาการ และทรัพยากรตามความจำเป็น ตลอดจนปรับปรุงและยกเลิกกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาการศึกษาของภาคเอกชน รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนให้สถานประกอบการต่าง ๆ จัดบริการการศึกษาและฝึกอบรมเพื่อปรับกำลังคนให้เหมาะสม และเพื่อปรับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นและส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยพื้นฐานในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน อันนำไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ

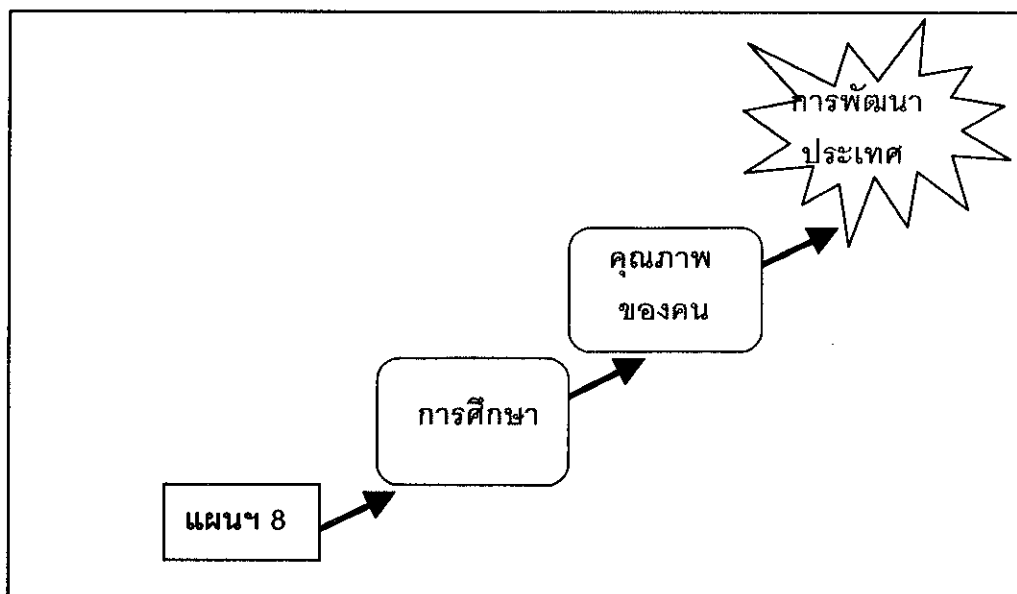
9. เร่งระดม จัดสรร เพื่อให้ทรัพยากรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ให้นหน่วยงานการศึกษาประสานกับการวางแผนและดำเนินงานที่เกี่ยวกับการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาให้มากที่สุด จัดสรรงบประมาณการศึกษาของรัฐ โดยให้ความสำคัญแก่การศึกษาภาคบังคับการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม การส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน รวมทั้งการวิจัยและพัฒนามากกว่าการขยายการจัดการศึกษา

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)

ในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ยึดความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหลัก คือยึดการพัฒนา “คน” แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ก็คือ ได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ด้านการศึกษาเน้นหนักลงไปทีคน ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ 4 เรื่องใหญ่ ๆ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 เป็นแผนแห่งความหวังและอนาคตของการพัฒนาคนเพื่อพัฒนาประเทศ ขณะนี้ไทยอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก โดยประเทศมาเลเซียได้พัฒนานำหน้าไทยไปไกลมาก แต่ที่เหนือกว่านั้นก็คือ สิงคโปร์ ซึ่งพัฒนาไปได้ไกลกว่าประเทศไทย 50 ปีแล้ว แม้แต่ประเทศเวียดนามก็มีความก้าวหน้าในเรื่องการพัฒนาคนสูงกว่าประเทศไทย คนเวียดนามมีอัตราส่วนการเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษามากกว่าไทย เพราะฉะนั้น แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงเป็นแผนแห่งความหวัง และเป็นแผนแห่งอนาคตของเรา

แผนแห่งความหวังและอนาคต

เดิมเรามุ่งไปที่การพัฒนาประเทศ โดยลืมเรื่องการพัฒนาคุณภาพคน แต่ในแผนนี้จะเน้นมากในเรื่องคุณภาพของคน การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนอยู่แล้ว ฉะนั้น แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงมุ่งหวังให้ทุกหน่วยงานการศึกษานำแผนฉบับนี้ไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้การศึกษาเข้ามาเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพคน เพื่อให้คนไทยมีคุณภาพ และคนที่มีคุณภาพก็จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ

ประเด็นที่ 2 วิสัยทัศน์ของการศึกษาไทย ได้กำหนดไว้ 3 ประเด็น คือ

1) พัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษามุ่งพัฒนาคนที่สมดุลทั้งร่างกาย ปัญญา จิตใจ และสังคม ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ

(1) พัฒนาให้คนไทยมองกว้าง คิดไกล ใฝ่ดี เป็นผู้ใฝ่การเรียนรู้ รู้จักคิดและวิเคราะห์ ให้เหตุและผลเชิงวิทยาศาสตร์ มีความคิดรวบยอด มีจินตนาการ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

(2) พัฒนาคนไทยให้มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม เคารพและรักษากฎเกณฑ์ของสังคม

(3) พัฒนาคนไทยให้มีความรู้ความสามารถและทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในโลกยุคโลกาภิวัตน์ เช่น ภาษาต่างประเทศและคอมพิวเตอร์ เห็นความสำคัญของวิทยาการสมัยใหม่ควบคู่กับภูมิปัญญาไทย

2) การศึกษาสอดคล้องกับวิถีชีวิต การศึกษาที่จัดให้ควร สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติ สอดคล้องกับความเป็นจริงในวิถีชีวิตของคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคุณค่าในสังคมไทย เพื่อเสริมสร้างความเจริญเติบโตอย่างสมดุล ทั้งด้านสังคม การเมือง การปกครอง รวมทั้งความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของประเทศ ให้สามารถร่วมมือและแข่งขัน อันจะทำให้มีการกระจายรายได้ไปสู่ภาคชนบทมากขึ้น เป็นการขจัดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพิ่มศักยภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะการศึกษาจะต้องสร้างคนให้รู้จักการสร้างงานด้วยตนเอง มีโอกาสมีงานทำอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง

เดิมการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับผู้จัดในระดับกระทรวงเป็นคนคิดและออกแบบ โดยไม่คำนึงถึงความต้องการของผู้เรียน ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด ความจริงแล้วการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคน เป็นสิทธิของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ ถ้าเราแก้ปัญหาไม่ตกก็จะพบกับปัญหาเด็กหนีเรียนหรือออกจากโรงเรียน เพราะเป้าหมายการเรียนการสอนในห้องเรียนซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของพวกเขา

การศึกษาจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สังคม และประเทศ และการศึกษา นั้นจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่าเราเรียนเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยการท่องจำ แต่ไม่สนใจแก้ปัญหาน้ำเสียหน้าโรงเรียน หรือแม้แต่กระทรวงผู้กำหนดหลักสูตรก็ยังปล่อยให้มือน้ำเสียอยู่ในกระทรวงเช่นกัน

3) แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ในการพัฒนาการศึกษา จำเป็นต้องปรับเพื่อให้การจัดการศึกษารวดตามวิสัยทัศน์ที่พึงประสงค์ ดังนี้

(1) การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ **รู้วิธีแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง** ในรูปแบบและวิธีการหลากหลายต่อไปได้ **และรักที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต** ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมยุคข้อมูลข่าวสารและสังคมแห่งการเรียนรู้

การเรียนรู้ในยุคต่อไปจะต้องเป็นการเรียนตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่ใช่การเรียนรู้แบบมีคณสอน คณสอนจะช่วยให้เพียงช่วงหนึ่งของชีวิต แต่ตลอดเวลาทั้งหมดของชีวิตจะต้องเรียนด้วยตนเอง

(2) เป็นการศึกษาที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เรียนตามความต้องการของผู้เรียน ไม่ใช่เรียนตามความต้องการของครู ของกระทรวงศึกษาธิการ หรือของทบวงมหาวิทยาลัย และให้โอกาสผู้เรียนมีบทบาทในการพัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพ ให้ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมาตรฐานแทนการจำกัดตามศักยภาพของผู้จัดหรือหน่วยงานที่จัด และตระหนักถึงสิทธิที่ประชาชนพึงได้รับบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างน้อย

(3) มีรูปแบบการศึกษาที่ **ให้ทางออกและทางเลือกที่ดีแก่ทุกคน** เพื่อสนองความต้องการ ความสามารถ และความถนัดของผู้เรียน ตลอดจนข้อจำกัดและคุณลักษณะที่แตกต่างของบุคคล ไม่ใช่ถนัดอย่างหนึ่งแต่ต้องเรียนอีกอย่างหนึ่ง แม้ผู้เรียนจะมีทางเลือกในการศึกษามากขึ้น แต่ต้องเน้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้วิจารณญาณในการเลือกช่องทางที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนา ศักยภาพและขีดความสามารถ และวุฒิภาวะความเป็นมนุษย์มากกว่าการมุ่งได้วุฒิปริญญาเป็นสำคัญ

(4) **ระดมสรรพกำลังทุกส่วนในสังคมเพื่อการศึกษา** ทุกส่วนของสังคมทั้งครอบครัว ชุมชน รัฐ เอกชน องค์กรเอกชน สื่อมวลชน จะต้องตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการศึกษาทุกขั้นตอน แทนการผลักภาระให้เป็นความรับผิดชอบของรัฐอย่างเดียว แต่รัฐต้องมีเจตจำนงแน่วแน่ที่จะสนับสนุนการลงทุน และสร้างโอกาสให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องและจริงจัง เพราะการศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางสติปัญญาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลและความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยส่วนรวมด้วย

ถ้าจะทำความฝันให้เป็นจริง เราจะต้องพยายามระดมทุกส่วนของสังคมเพื่อการศึกษาหรือ "ทุกคนเพื่อการศึกษา" (All for Education) ภายใต้แนวคิดที่ว่า "การศึกษาสำหรับทุกคน" (Education for All)

ประเด็นที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ไปถึงวิสัยทัศน์ สิ่งที่ยืนยันไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ดี แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติที่ดี หรือแผนปฏิบัติการของหน่วยปฏิบัติ เช่น ทบวงมหาวิทยาลัยและกระทรวงศึกษาธิการ จะมีการนำไปสู่การปฏิบัติเป็นผลสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ การที่จะต้องทำรายละเอียดของวิสัยทัศน์ให้ชัดเจนและสมบูรณ์ว่าภายในปี 2544 ผู้เรียนจะมีลักษณะอย่างไร กระบวนการเรียนการสอนที่เราต้องการเห็นควรจะเป็นอย่างไร (รุ่ง แก้วแดง, 2543 : 46 – 52)

เมื่อพิจารณาสภาวะการศึกษาไทยในภาพรวมจนถึงบัดนี้ จะเห็นได้ว่า การศึกษาไทยได้ก้าวมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญและกำลังก้าวไปสู่อนาคตที่ท้าทาย ผลพวงจากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้าง ส่งผลให้มีการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยเริ่มมีการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นความสำคัญที่ผู้เรียนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตั้งแต่วันที่ 3 ตุลาคม 2545 เป็นต้นไป การปฏิรูปโครงสร้างการบริหารการศึกษาก็ได้เริ่มต้นขึ้นโดยการจัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการตามโครงสร้างใหม่ ซึ่งจะต้องกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปยังเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกคนจึงต้องเตรียมความพร้อมที่จะก้าวสู่โครงสร้างการจัดการศึกษาระบบใหม่ พร้อมกับการสานต่อพันธกิจหลักด้านการศึกษาที่ได้มีการริเริ่มไว้แล้ว นับตั้งแต่การดำเนินงานตามบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งบัดนี้ ได้มีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้แล้วอย่างชัดเจน ทั้งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559)

ภาระกิจต่อไปจึงเป็นการบริหารแผนไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติ ซึ่งนอกจากจะเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลโดยตรงแล้ว ยังขึ้นอยู่กับหน่วยงานและสถาบันอื่น ทั้งในส่วนท้องถิ่น องค์กร ประชาคมและประชาชน เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

เพื่อให้การปฏิรูปการศึกษาบรรลุผลสำเร็จ บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรยึดหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และดำเนินการตามกรอบนโยบายของแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) เป็นแนวทางไปสู่การปฏิบัติ เนื่องจากแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ เป็นการนำสาระของรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และแผนที่เกี่ยว

ข้อมาจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี ซึ่งจะใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา ระยะ 5 ปีของหน่วยงานต่างๆ เช่น แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอุดมศึกษา แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา เป็นต้น ตลอดจนแผนปฏิบัติการในระดับพื้นที่และสถานศึกษา ทั้งนี้การจัดทำแผนทุกแผนจะต้องมีความเชื่อมโยงสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาให้มีการบูรณาการในลักษณะองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่เดียวกันก็คำนึงถึงสภาพปัญหาความต้องการและวิถีชีวิตของคนไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ

ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติล้วนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้มีการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 - 2559) จึงกำหนดให้มียุทธศาสตร์การนำแผนไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติ 6 ประการ คือ

1. การสื่อสารและประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน
2. การฟื้นฟูพลังเพื่อสร้างศักยภาพและความรู้ความสามารถในการประสานและจัดทำแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการทุกระดับแบบบูรณาการที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง
3. การบริหารแผนและการประสานแผนเพื่อให้เกิดการรวมพลังในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
4. การกำกับ / ติดตาม และประเมินผลเพื่อให้มีระบบการกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
5. การมีส่วนร่วมแบบบูรณาการ เพื่อส่งเสริมให้ทุกฝ่ายมาร่วมดำเนินการเป็นเครือข่ายในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
6. การเสริมแรงเพื่อเอื้อให้เกิดการจัดทำแผนแบบบูรณาการและการปฏิบัติตามแผน โดยเฉพาะการปรับระบบการจัดสรรงบประมาณที่ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาในระดับต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546 : 139 – 141)

สมหมาย จันทรเรือง (2544 : 205 – 227) ได้นำเสนอสาระเกี่ยวกับพัฒนาการของการศึกษาไทยในสหัสวรรษใหม่

พื้นฐานของกฎหมายการศึกษา แนวคิดในการปฏิรูปการเรียนรู้ในสหัสวรรษใหม่ เน้นให้ผู้เรียนมีลักษณะที่พึงประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ การเป็นคนดี คนเก่ง และคนที่มีความสุข

คนดี คือ คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีเหตุผล ซื่อสัตย์ ขยัน พากเพียร ฯลฯ และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติสุข

คนเก่ง คือ คนที่มีศักยภาพสูงในการดำเนินชีวิต มีความรอบรู้กว้างขวาง มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เป็นคนทันสมัย และทำประโยชน์กับตนเอง สังคม และประเทศชาติ

คนที่มีความสุข คือ คนที่มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ หรือมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง จิตใจแจ่มใส มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดและรู้จักดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอเพียง

การปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อจะทำให้เกิดคนดี คนเก่ง และคนที่มีความสุข เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยและนับเป็นพัฒนาการทางการศึกษาไทย ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันสนับสนุนให้เกิดขึ้นเพื่อการพัฒนาคนรุ่นใหม่และผู้เรียนในระบบเดิม ให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์

พัฒนาการการศึกษาในสหัสวรรษใหม่ยังมีการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จ เป็นประเด็นหลักหรือประเด็นสำคัญ โดยแบ่งได้ 3 ด้าน ได้แก่ การปฏิรูปโครงสร้าง (Structure Reform) คือ การยุบหน่วยงานหลักจาก 3 หน่วยงาน เหลือเพียงหน่วยงานเดียว การปฏิรูประบบ (System Reform) คือ การจัดทำระบบประกันคุณภาพ และการปฏิรูปกระบวนการ (Process Reform) คือ การปฏิรูปการเรียนการสอน และระบบบริหารการศึกษา

การปฏิรูปโครงสร้าง (Structure Reform) เป็นการปรับการบริหารและการจัดการศึกษาที่เคยสังกัดอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มาขึ้นตรงกับกระทรวงใหม่ คือ กระทรวงศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยโครงสร้างการบริหารมีลักษณะที่สนับสนุนให้องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ของสังคม เข้ามามีส่วนในการบริหารและจัดการศึกษา

การปฏิรูประบบ (System Reform) ได้แก่ การจัดทำระบบประกันคุณภาพที่มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา เป็นหน่วยงานกลางในการกำหนดเกณฑ์และวิธีการประเมินผลคุณภาพการศึกษา เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและการยอมรับจากสังคมทั่วไป

การปฏิรูปกระบวนการ (Process Reform) เป็นการปฏิรูปการเรียนการสอนและระบบบริหารการศึกษา โดยเน้นผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด หรือเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิรูปวิชาชีพครูและการปฏิรูปการเรียนรู้ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนการบริหารสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ เฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษา ได้กำหนดให้มหาวิทยาลัยของรัฐ

ออกนอกระบบราชการ เพื่อให้มีความคล่องตัวในการบริหาร อันนำไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ ที่ทัดเทียมกับนานาชาติ

พัฒนาการทั้งหมดนี้มีพื้นฐานรองรับโดยกฎหมายทางการศึกษาทั้งที่ตราออกใช้ บังคับแล้ว และที่กำลังดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประกอบกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติอีกส่วนหนึ่งด้วย

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และกรรมการของสภามหาวิทยาลัย ได้เสนอแนวคิดเรื่องการศึกษาและพัฒนากิจการดำเนินการศึกษาของประเทศไทย โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาปฏิรูปการศึกษา สรุปได้ดังนี้

การศึกษาปฏิรูปการศึกษามีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ

- (1) เป็นการศึกษาเพื่อคนทั้งหมด (Education for All)
- (2) สังคมทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education)
- (3) เป็นการศึกษาที่แก้ปัญหาทั้งหมด (Education for All Problems)

แนวความคิดหลักในเรื่องการศึกษาปฏิรูปการศึกษามี 3 ส่วน คือ

- ปฏิรูประบบการศึกษา
- ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้
- ปฏิรูปการจัดการศึกษา

สร้างกลไกจัดการเพื่อเป็นเครื่องมือของการปฏิรูปมีแนวความคิดหลัก คือ

- กระจายอำนาจให้คิดเอง ทำเอง ให้มากที่สุด
- สร้างแรงจูงใจให้มีการริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ
- สร้างกลไกสนับสนุนความเข้มแข็งทางวิชาการ
- มีการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ อันย้อนกลับไปมีผลสร้างแรงจูงใจของผู้ปฏิบัติ

ยุทธศาสตร์เพื่อการดำเนินงาน มี 10 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การมีส่วนร่วมของคนทั้งประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 เปิดและสร้างโอกาสการเรียนรู้ทั่วประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมบทบาทของชุมชน ประชาคมและสร้างประชาคม (Civil Society)

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมบทบาทของวัด และกองทัพ

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ส่งเสริมสื่อเพื่อการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 6 ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดความเข้มแข็งทางปัญญา

ยุทธศาสตร์ที่ 7 ส่งเสริมความเข้มแข็งทางวิชาการการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 8 บทบาทภาคธุรกิจในการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 9 ปฏิรูปการบริหารจัดการการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 10 ปฏิรูปการศึกษาเป็นรายจังหวัด

ยุทธศาสตร์การนำแผนการปฏิรูปการศึกษาสู่การปฏิบัติ

“ต้องสร้างพลังเจตนารมณ์ของสังคมร่วมกันทั้งประเทศ เพื่อให้การศึกษาเป็นประเด็นทางการเมือง (Political Issue) และการสร้างกระแสให้เกิดพลังเจตนารมณ์ได้นั้น จะต้องมีการสร้างความรู้จริงและการมีส่วนร่วมของสังคม (Social Learning และ Social Participation) จึงจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาประสบผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น” โดยมีแนวทางในการปฏิรูปการศึกษา 9 แนวทาง คือ

1. **สร้างสัมมาทวิฐเกี่ยวกับการศึกษา** ในสังคมเห็นว่าการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่การท่องหนังสือ แต่เป็นการสร้างปัญญาที่จะช่วยแก้ปัญหาในทุก ๆ ด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม และเป็นทางออกหรือความหวังของประเทศ

2. **สร้างเจตนารมณ์ร่วมกัน** โดยหยิบยกประเด็นปัญหาการศึกษาที่ประชาชนให้ความสนใจ 4 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง การเข้าโรงเรียนที่มีคุณภาพดี ปัจจุบันประชาชนเดือดร้อนในการหาโรงเรียนที่มีคุณภาพดีให้บุตรหลานได้เข้าเรียน จึงต้องปฏิรูปการศึกษาให้มีโรงเรียนที่มีคุณภาพดีจำนวนมากขึ้น

ประการที่สอง การสอบคัดเลือก (Entrance Examination) ประชาชนเดือดร้อนอันเนื่องมาจากการสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ จึงต้องปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้ทุกคนได้เข้าเรียน โดยจัดตั้งมหาวิทยาลัยรูปแบบใหม่และอาจขอพระราชทานนามว่า “มหาวิทยาลัยภูมิพลมหาราช” และปฏิรูปการเรียนการสอนโดยเชิญคนเก่ง ๆ ทั่วประเทศมาสอนและเผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ ให้คนทั้งประเทศได้เรียน และเชื่อมโยงข้อมูลกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกรับปริญญาจากมหาวิทยาลัยใดก็ได้ นอกจากนี้ควรจัดให้มีวิทยาลัยชุมชน (Community College) ในทุกจังหวัด เพื่อรองรับนักเรียนที่จะจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอีก

2 – 3 ปีข้างหน้า ซึ่งจะมีจำนวนถึง 6 – 7 แสนคน โดยให้มีความเชื่อมโยงกับสถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยภูมิพลมหาราช

ประการที่สาม การพัฒนาสมรรถนะทางปัญญาให้เข้มแข็ง เพื่อให้ประเทศไทยสามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้

ประการที่สี่ สร้างจริยธรรมและศีลธรรมให้เกิดขึ้นด้วยการศึกษา

3. **ทำสัญญาประชาคม** โดยทำเป็นพิธีกรรม ให้ทุกฝ่ายทั้งรัฐบาล นักการเมือง ภาคเอกชน ชุมชน และประชาชน ร่วมกันลงนามในสัญญาประชาคมว่าจะทำให้การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของแผ่นดิน โดยกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธาน

4. **ทำแผนปฏิบัติการร่วมกัน** โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน กองทัพ ฯลฯ

5. **ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้** เปลี่ยนจากการเรียนรู้ในปัจจุบันที่เน้นการท่องจำและเน้นหลักสูตรวิชาเป็นตัวตั้ง ไปเป็นการพัฒนาครูและพัฒนาการเรียนการสอน โดยยึด "ผู้เรียน" เป็นตัวตั้ง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และพัฒนาทางจิตใจ

6. **จัดระบบการเงินการคลังเพื่อการศึกษา** โดยให้สังคมร่วมกันตัดสินใจว่าจะนำรายได้ของประเทศมาใช้เพื่อการศึกษาเป็นสัดส่วนเท่าใด และจะระดมเงินมาจากทางใดบ้าง จะเก็บค่าเล่าเรียนอย่างไร และให้อำนาจโรงเรียนตัดสินใจในการใช้จ่ายเงินเพื่อการศึกษาได้มากขึ้น เพราะการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคนทุกฝ่าย (All for Education) ไม่ใช่เรื่องของกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยเท่านั้น กระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทยต้องร่วมคิดในเรื่องนี้ด้วย

7. **ประเมินสถานภาพการศึกษาไทยทุกปี** โดยจัดทำเป็นรายงานพร้อมทั้งข้อเสนอแนะเสนอต่อคณะรัฐมนตรีและรัฐสภา

8. **จัดให้มีสัมมนาการศึกษาแห่งชาติ** โดยมีผู้แทนจากทุกฝ่าย และจัดประชุมประจำปีเพื่อรับฟังรายงานสถานภาพการศึกษาไทยและให้ข้อเสนอแนะ

9. **ออกกฎหมายปฏิรูปการศึกษาไทย** โดยศึกษาจากกฎหมายการปฏิรูปการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และพิจารณาสภาพการศึกษาไทยที่ต้องการ โดยมีส่วนร่วมจากนักการเมืองและฝ่ายรัฐบาล (รุ่ง แก้วแดง, 2543 : 22 – 30)

วิชัย ตันศิริ (2544 : 3 – 7, 10 – 13) โดยกล่าวถึงพัฒนาการทางการวางแผนการศึกษาของประเทศไทย พอสรุปได้ดังนี้

นับจากการก่อตั้งสภาการศึกษา เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 จนถึงปัจจุบัน ประวัติการวางแผนการศึกษาของประเทศไทย ได้วิวัฒนาการไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ในขณะนั้นสังคมโลกเป็นยุคเริ่มต้นของการพัฒนาเศรษฐกิจ เจตนารมณ์ทางการเมืองถูกกำหนดออกมาเป็นนโยบายรัฐ โดยกระบวนการวางแผนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจเท่ากับการเพิ่มรายได้ประชาชาติ หรือ (G N P) และการเพิ่มรายได้ประชาชาติเท่ากับการเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และบริการ และการเพิ่มผลผลิตดังกล่าวจะต้องมีทั้งเงินทุนและกำลังคน ฉะนั้นการพัฒนากำลังคนจึงเป็นประเด็นหลัก และเป็นเป้าหมายของการวางแผนพัฒนาในระยะแรก

ในประเทศไทย การจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสภาการศึกษาก็มีพื้นฐานมาจากแนวคิดดังกล่าว ข้อสมมติฐานของแนวการวางแผนกำลังคนมีพื้นฐานจากแนวคิดและหลักการง่าย ๆ ที่ว่า หากจะใช้ทรัพยากรที่จำกัดในการจัดการศึกษา ก็ควรกำหนดทิศทางการศึกษาให้แน่ชัด เช่น จะผลิตกำลังคนด้านวิศวกรรมเทคโนโลยี แพทย์ นักกฎหมาย ฯลฯ ในปริมาณเท่าใดใน 5 – 10 ปีข้างหน้า จึงจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจตามเป้าหมายได้ ...

อย่างไรก็ตาม แนวคิดด้านการวางแผนพัฒนาการศึกษาเพื่อการเศรษฐกิจนั้นมิได้เป็นแนวทางเพียงแนวเดียว ยังมีแนวทางอื่น ๆ อีก เช่น แนวทางที่ใช้ความต้องการของสังคมเป็นหลักในการวางแผนและแนวทางของผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ (Rate of Return Approach)

สำหรับแนวทางความต้องการของสังคม (Social Demand Approach) นั้น อังกฤษเป็นตัวอย่างที่ใช้แนวทางนี้ ลอร์ด โรบิน ประธานคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาของอังกฤษ สมัยสงครามโลกได้เสนอแนวทางนี้ โดยเปิดตลาดเสรีในการรับนักศึกษาเข้าเรียนต่อระดับหลังมัธยมศึกษา โดยไม่กำหนดจำนวนแต่ละสาขา แต่ในการคัดเลือกนักศึกษาเข้าศึกษาต่อมีเกณฑ์การประเมินเข้มงวดมาก ที่ว่าเปิดตลาดเสรีก็ไม่เสรีแต่อย่างใด

ในประเทศไทยเมื่อเกิดการจัดตั้งมหาวิทยาลัยรวมค่าแห่ง และต่อมามหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช แนวการรับนักศึกษาแบบเปิดโดยไม่ต้องสอบแข่งขันน่าจะเป็นการใช้แนวทางของ "ความต้องการของสังคม" เป็นหลักของการจัดการศึกษาที่เปิดเสรียิ่งกว่าอังกฤษในสมัยลอร์ด โรบิน

แนวทางที่เรียกว่า “ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ” (Rate of Return approach) เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ซึ่งค่อนข้างจะคนละตระกูลกับแนวทางของการวางแผนกำลังคน แนวทางนี้คำนวณผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการศึกษาระดับต่าง ๆ และสาขาต่าง ๆ โดยคำนึงถึงรายได้ทางเศรษฐกิจที่จะขึ้นแก่ผู้เรียน (หลังจากจบการศึกษาแล้ว) จนตลอดชีวิตการทำงาน หากผลตอบแทนสูง เช่น เกินอัตราดอกเบี้ยเมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนทางการศึกษาก็จะถือว่าคุ้มค่าและน่าจะลงทุน

ในประเทศไทย นักเศรษฐศาสตร์ชื่อดัง ดร.มาร์ค บลาวก์ (Mark Blaug) ได้นำมาเผยแพร่ในประเทศไทยและได้ทำการวิจัยแนวนี้ร่วมกับสภาการศึกษาในช่วง ค.ศ. 1970 และต่อมาก็มีนักเศรษฐศาสตร์อื่น ๆ ในประเทศไทยได้วิจัยแนวนี้อีก เช่น ดร. ศุภชัย พานิชภักดิ์ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในช่วง 1 – 2 ปีที่แล้ว ก็ทำการศึกษารื่องนี้เช่นกัน ผลการศึกษาของนักวิจัยในชุดต่าง ๆ มักจะปรากฏออกมาไม่ใคร่จะตรงกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะตัวอย่างคนละพื้นที่ เป็นต้น

สำหรับงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติปีล่าสุด อัตราผลตอบแทนที่คำนวณได้คือ ระดับประถมศึกษา ร้อยละ 5.69 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 12.57 ระดับปวช. ร้อยละ 7.15 ระดับ ปวส. ร้อยละ 5.97 และระดับปริญญาตรี ร้อยละ 14.23 และ 28.03 สำหรับสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล และวิทยาลัยครู ตามลำดับ

การวิจัยศึกษาเรื่องผลตอบแทนทางเศรษฐกิจนี้ อาจเป็นประโยชน์ในการนำมาประกอบการพิจารณาที่จะกำหนดการขยายตัวของแต่ละระดับการศึกษา โดยไม่พิจารณาแต่ละสาขา ซึ่งต้องให้การพยากรณ์กำลังคนแต่ละสาขา ฉะนั้นหากจะใช้ควบคู่กับแนวทางวางแผนกำลังคนก็ย่อมได้

อย่างไรก็ตาม ในข้อเท็จจริงของสังคมไทยในช่วง 20 ปีที่แล้ว เราไม่ได้เคร่งครัดกับแนวทางเหล่านี้ ระดับอุดมศึกษาในช่วงของจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2521 – 2525) เราคำนึงถึงอัตราการว่างงานของบัณฑิตในบางสาขา และอัตราการมีงานทำของสาขาต่าง ๆ และนำมาประกอบการกำหนดอัตราเพิ่ม ส่วนในระดับประถมและมัธยมศึกษา หลักสำคัญของ การวางแผนคือศึกษาแนวโน้มของการเข้าเรียน และการศึกษาต่อในระดับชั้นต่าง ๆ ประกอบกับนโยบายที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับให้ได้ร้อยละแปดสิบ และเพิ่มการรับระดับมัธยมศึกษา ซึ่งในกรณีหลังนี้ได้กลายเป็นความห่วงใยของรัฐบาลในช่วงของแผนพัฒนา ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ที่ 6 และที่ 7

นอกจากการขยายเชิงปริมาณในระดับล่างแล้ว นโยบายหลักที่สำคัญของการวางแผนคือ เรื่องความเสมอภาค ซึ่งเป็นแนวคิดและหลักการที่เป็นยาดำแทรกอยู่ในการวางแผนแทบทุกฉบับใน สมัย 20 ปีที่แล้ว การวิจัยค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ ก็มักจะพิจารณาเรื่องความ เสมอภาคของโอกาสระหว่างชาวชนบทและชาวเมือง นโยบายขยายการศึกษาก็ยึดแนวของการ ขยายโอกาส เพื่อความเสมอภาคเป็นหลักอยู่เสมอ

นอกจากนั้น นักการศึกษาส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะยอมรับแนวทางการวางแผนการศึกษาที่มุ่ง เศรษฐกิจเป็นหลัก แต่จะพิจารณาว่าการศึกษานั้นเป็นภารกิจที่มีหลายจุดมุ่งหมายทางสังคม มีทั้งการเสริมให้เป็นคนดี สร้างคนให้มีวัฒนธรรม สร้างคนให้อยู่ในสังคมอย่างมีสันติสุข เป็นต้น ส่วนผู้ที่คือนักอุดมการณ์ทางการเมือง ก็อาจจะมองดูการศึกษาว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะยก ฐานะทางความคิดของคนและยกฐานะทางสังคม การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการลดช่องว่าง ระหว่างชนชั้น

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว บัณฑิตทางเศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรมจะมีอิทธิพลต่อการศึกษา มนุษย์มากน้อยเพียงใด ก็อาจจะขึ้นกับกระแสแนวคิดของแต่ละยุคสมัย

เอเดรียน เวสเปอร์ (1992 : 233 - 244) ผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกได้เสนอแนะการ วางแผนแนวทางใหม่ คือ วิธีการของการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive Planning) หรือ อาจจะเรียกว่าการวางแผนโดยให้ผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วม และมีส่วนสำคัญ ผู้วางแผนส่วนกลางควร กำหนดบทบาทของตนเองให้เป็นผู้ส่งเสริมมากกว่าเป็นผู้สั่งการลงไป องค์ประกอบของรูปแบบนี้ ได้แก่ 1) จัดระบบการเรียนรู้ที่มีระบบ 2) ใช้วิธีการแทรกแซงทางอ้อม 3) วิเคราะห์องค์การของ สถาบันการศึกษา และ 4) การพัฒนาครูและผู้บริหารอย่างมีระบบ

แนวคิดของผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกอาจจะค่อนข้างเป็นนามธรรมเพราะผู้เขียนเพียง สรุปมา หากจะให้เห็นเป็นรูปธรรม อาจจะอธิบายได้โดยวิธีการยกตัวอย่างที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำลังทำอยู่ 2 โครงการ

ตัวอย่างแรกคือ โครงการกำหนดแนวทางหรือยุทธศาสตร์เพื่อขยายเครือข่ายการ เรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้เป็นนโยบายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 แต่มีความหมายอย่างไร คงแปลกกันต่าง ๆ นานา ในลักษณะหนึ่งสำนักงานฯ ได้มองดูกระบวนการเรียนรู้ของชาวชนบทไทย ตามสภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมของเขาโดยอาจจะมีผู้รู้ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นแกนนำโดย ธรรมชาติ สำนักงานฯ เพียงแต่ไปศึกษาวิเคราะห์ วิจัย กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ และพยายาม

จะวิเคราะห์รูปแบบ ตลอดจนเนื้อหาสาระ เพื่อหวังจะสามารถขยายผลการเรียนรู้แบบนอกระบบ เช่นนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ภายหลังจากที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์กรณีต่าง ๆ เหล่านี้ในจังหวัดต่าง ๆ โดยนักวิจัยท้องถิ่นแล้ว ก็ได้นำความรู้และข้อเท็จจริง ตลอดจนข้อคิดเห็นมาประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนบทบาทเรียนกัน ขึ้นต่อไปก็นำแนวคิด ข้อสังเกต ผลการศึกษาไปแลกเปลี่ยนกับแกนนำของชาวบ้าน หรือกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน แบบโรงเรียนชาวบ้านของผู้ใหญ่ผาย ที่จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น นอกจากนั้นแล้ว สำนักงานฯ ยังส่งเสริมให้เกิดหน่วยวิจัย ค้นคว้าที่สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ โดยจะวิจัยค้นคว้าปัญหาของการพัฒนาชนบทตามแนวทางที่ผู้นำชนบทสนใจและดำเนินการอยู่ เพื่อที่จะเป็นระบบคลังสมอง ในรูปแบบนี้ สำนักงานฯ จำกัดบทบาทของตนเองเป็นเพียงผู้รวบรวมข้อมูลศึกษาวิเคราะห์ส่งเสริมให้ชาวบ้านได้พบปะแลกเปลี่ยนข้อคิดกัน ส่งเสริมให้นักวิจัยท้องถิ่นได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ตลอดจนทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงโครงการในพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง

ตัวอย่างดังกล่าวนี้อาจเป็นรูปแบบหนึ่งของการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ตามความหมาย บางส่วนของ ดร.เอเดรียน เวสเปอร์ เพราะมีกรอบคิด 4 ได้แก่ จัดระบบการเรียนรู้ของหน่วยวางแผน การแทรกแซงแบบทางอ้อม การวิเคราะห์องค์การและการพัฒนาส่งเสริมผู้ปฏิบัติ

บทบาทใหม่ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในเรื่องการกำหนดยุทธศาสตร์ การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการเรียนรู้และการศึกษาของไทยในทศวรรษหน้า การส่งเสริมให้เกิดการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ โดยผู้ปฏิบัติและชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริง แต่ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกหลายประการในการวางแผนระดับชาติ เช่น การวิเคราะห์แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่มักเรียกกันว่าวิสัยทัศน์ การพิจารณาบทบาทของการศึกษาทั้งระบบที่สอดคล้องกับภาคเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรการเงินจากภาครัฐและเอกชน การกำหนดแนวทางและปรัชญาการศึกษาในแต่ละระดับมีความสอดคล้องกันอย่างไรในสถานะของการเปลี่ยนแปลงแบบโลกาภิวัตน์นี้ ส่วนไหนคือส่วนเฉพาะชาติ สังคม และภูมิภาค หรือท้องถิ่นของเรา ส่วนไหนคือสากล นี่เป็นส่วนของการพิจารณาในแง่ปรัชญามุ่งหมาย และที่สำคัญเมื่อการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบเป็นเป้าหมายและแนวโน้มแห่งยุค อะไรคือองค์ประกอบที่ทำให้เรายึดโยงอยู่กันได้เป็นระบบเดียวกัน สังคมเดียวกันและชาติเดียวกัน โดยสรุปยิ่งเรากระจายอำนาจก็ยิ่งยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ

โดยสรุปจากอดีตถึงปัจจุบันสู่อนาคต กระบวนการวางแผนและการกำหนดนโยบายได้วิวัฒนาการไปมาก จากเดิมที่เน้นการวางแผนกำลังคนได้ปรับไปตามสภาพของเหตุการณ์ ผสมผสานกับแนวทางของความต้องการของสังคม การวิเคราะห์แนวโน้มของการจ้างงาน หลักของความเสมอภาค หลักของการจัดการศึกษาภาคบังคับ การศึกษาพื้นฐานและการสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี ไม่มีแนวทางหนึ่งทางใดที่ครอบงำความคิดของนักจัดการศึกษา อย่างไรก็ตามในช่วง 10 ปีที่แล้วมานี้ ระบบเศรษฐกิจไทยได้กลายเป็นระบบเปิดมากยิ่งขึ้น และเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์มากยิ่งขึ้น แนวทางการกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาโดยพึงกลไกการตลาดก็เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น จึงต้องมีการกระจายอำนาจการจัดการให้สถานศึกษามากยิ่งขึ้นเพื่อสามารถวางแผนในเชิงยุทธศาสตร์ได้ หรือในระดับล่างก็สามารถให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น เทคนิคการวางแผนในยุคสมัยใหม่จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

1.3 ปรัชญาการศึกษาไทย

ความหมายของปรัชญา

ความหมายของคำว่าปรัชญา ในที่นี้จะแยกวิเคราะห์ออกเป็น 2 นัย คือ ความหมายตามรูปศัพท์และความหมายตามทัศนะของนักปรัชญา คือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์

ความหมายตามรูปศัพท์ที่นำมาพิจารณาจากคำ 2 คำ คือ "PHILOSOPHY" ตามที่ใช้กันทั่วไปในภาษาอังกฤษ และคำว่า "ปรัชญา" ตามที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า "PHILOSOPHY" ในภาษาอังกฤษนั้นมีรากเดิมมาจากภาษากรีก อันเป็นต้นกำเนิดของวิชาปรัชญาฝ่ายตะวันตก ได้แก่ คำว่า PHILOSOPHIA ซึ่งเป็นคำสนธิระหว่าง 2 คำ คือคำว่า PHILO ซึ่งแปลว่า "ความรัก ความสนใจ ความเลื่อมใส" (สวามี สัตยานันทบุรี, 2514) กับคำว่า SOPHIA ซึ่งแปลว่า "ความรู้ ความปราดเปรื่อง" เมื่อรวม 2 คำเข้าด้วยกันก็จะได้คำแปลว่า "ความรักในความรู้" ส่วนคำว่า PHILOSOPHER นั้นก็หมายถึง PHILO = (LOVER) กับ SOPHIA (ความปราดเปรื่อง) อันพอจะอนุโลมตามความหมายภาษาไทยว่าเป็นนักปราชญ์นั่นเอง

คำว่า "ปรัชญา" ที่เป็นรูปศัพท์ใช้ในภาษาไทยนั้น ส. ศิวรักษ์ ได้ให้อธิบายไว้ว่า คำนี้เข้าใจว่าพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นจากคำว่า PHILOSOPHY (ส. ศิวรักษ์, 2516 : 14) ในลักษณะเช่นนี้ก็พึงเข้าใจว่าเป็นการบัญญัติศัพท์เพื่อให้

มีคำที่ใช้ในภาษาไทย ที่พอเทียบเคียงได้กับภาษาต่างประเทศโดยอนุโลมเท่านั้น แต่ความหมายของคำทั้งสองภาษานี้หาได้มีความหมายที่ตรงกันอย่างแท้จริงทีเดียวไม่ กล่าวคือคำว่า PHILOSOPHY ตามนัยแห่งความหมายของคำในภาษาอังกฤษแปลว่า ความรักในความรู้ หรือ LOVE OF WISDOM ส่วนคำว่า "ปรัชญา" นั้นเมื่อได้วิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์แล้วมิได้มีส่วนใดที่จะพาดพิงไปถึงเรื่อง "ความรัก" ดังที่เป็นความหมายตามรูปศัพท์ของภาษาอังกฤษเลย ดังจะขอยกเอาอรรถาธิบายของ **สวามี สัตยานันทบุรี** ซึ่งได้วิเคราะห์ไว้อย่างชัดเจนมาให้พิจารณา ดังที่คำว่าปรัชญาเป็นคำสันสกฤตประกอบด้วยรูปศัพท์ 2 ศัพท์ คือ "ปร" หมายถึง ประเสริฐ และ "ชญา" หมายถึง ความรู้ ดังนั้นปรัชญาจึงหมายถึง ความรู้อันประเสริฐ แต่ความรู้อันประเสริฐที่กล่าวถึงนี้หมายถึงอะไร ปัญหานี้เป็นแม่บทที่จะอธิบายถึงความหมายแห่งปรัชญา ตะวันออกธรรมดามีว่า ความรู้เกิดจากความอยากรู้ เนื่องจากเราอยากรู้อะไร ๆ เราจึงพยายามที่จะรู้แล้วจึงหาผลสำเร็จในความรู้สิ่งนั้น ๆ เป็นพื้นก่อนแต่ความรู้ทุกชนิดย่อมไม่มีที่สิ้นสุด อวดานแห่งความรู้ในสรรพสิ่งทั่วไปย่อมไม่มี เมื่อเราหาความรู้ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้ว เราย่อมพยายามที่จะหาความรู้ในสิ่งอื่น ๆ ต่อไปโดยลำดับ ดังนั้นการหาความรู้จึงนับว่ายังไม่บรรลู่ถึงขีดสุด เมื่อเราบรรลู่ถึงความรู้ขั้นที่สูงสุดนั้นแล้ว ความอยากรู้ก็ย่อมสูญหายไปทันที เพราะไม่มีสิ่งใดเหลือไว้สำหรับให้เราอยากรู้จักต่อไป คือ ความรู้ นั้นเป็นขั้นที่สูงสุดนั้นนับได้ว่าเป็นความรู้อันประเสริฐโดยแท้จริง ซึ่งตามคำบรรยายของฝ่ายปราชญ์ตะวันออกให้ชื่อจำกัดไว้ว่า "ปรัชญา" (**สวามี สัตยานันทบุรี**, 2514 : 3 – 5)

ตามทัศนะที่ได้ยกมานี้จะช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างความหมายของคำ "PHILOSOPHY" (ความรักในความรู้) กับคำ "ปรัชญา" (ความรู้อันประเสริฐ) ในลักษณะที่ว่า "PHILOSOPHY" นั้นเป็น "การค้นคว้าหาทางที่จะไปจากความสงสัย ฝ่ายปรัชญา ได้แก่ ความรู้ที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อสิ้นความสงสัยแล้ว" ดังนั้นจึงพอจะเข้าใจได้ว่า คำปรัชญาซึ่งเราถือว่าเป็นคำแปลจากคำ "PHILOSOPHY" นั้นเป็นเพียงการกำหนดสื่อความหมายระหว่างสองภาษา โดยการอนุโลม เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันว่าเรากำลังพูด กำลังศึกษาในเรื่องเดียวกัน ส่วนความหมายที่แตกต่างกันตามนัยของรูปศัพท์ทั้งสองภาษานั้นก็ยกไว้ส่วนหนึ่งต่างหาก นอกจากความหมายโดยนัยของรากศัพท์ของทั้งสองภาษาจะแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว สารเนื้อหาตลอดจนลักษณะของปรัชญาฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกยังแตกต่างกันอีกด้วย ข้อแตกต่างนี้ก็จะระบุไว้แล้วโดยชัดแจ้งในความหมายตามรากศัพท์ กล่าวคือ "PHILOSOPHY" (ฝ่ายตะวันตก) ตาม

รากศัพท์ที่มีความหมายว่า “ความรักในความรู้” หรือ “ความรักในปัญญา” นี้เป็นลักษณะของปรัชญาตะวันตกโดยแท้ เราจะเห็นลักษณะนี้อย่างเด่นชัดในปรัชญากรีกทั้งหลาย รวมทั้งที่ไม่ค่อยจะมีชื่อนักไปจนถึงปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ เช่น ธาเลส โซคราติส เพลโต จนถึงอริสโตเติล ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความรักและใฝ่หาความรู้ทั้งสิ้น ส่วนความรู้หรือคำตอบที่แต่ละคนเสาะหามาได้และได้รับการยกย่องว่าเป็น PHILOSOPHY นั้นก็หาได้เป็นคำตอบที่ถูกต้องสมบูรณ์ทั้งหมดไม่ บางคำตอบของนักปราชญ์รุ่นเก่าก็ถูกหักล้างโดยนักปราชญ์รุ่นหลัง ๆ หรือนักปราชญ์ร่วมสมัยเดียวกัน หรือแม้แต่ลูกศิษย์หักล้างแนวความคิดของอาจารย์ก็ยังมี เช่น กรณีโอริสโตเติลกับเพลโต เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตามสิ่งที่ “นักรักในความรู้” ทั้งหมดเหล่านั้นได้ค้นพบก็ยังได้รับการยกย่องให้เป็น PHILOSOPHY อยู่มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ แม้แต่ปรัชญาที่เกิดขึ้นใหม่ในปัจจุบัน เช่น ลัทธิอัตถิภาวนิยม (EXISTENTIALISM) ที่มีคนจำนวนมากดำเนินประณามไปในทางเสื่อมเสียต่าง ๆ นานาก็ยังได้รับการยกย่องว่าเป็นปรัชญา จึงจะเห็นได้ว่าลักษณะของปรัชญาตะวันตกนั้นเป็นเพียงการเกิดความสงสัย ความอยากรู้และใฝ่หาคำตอบที่ตนอยากรู้ ด้วยเหตุนี้จึงมีนักปราชญ์ตะวันตกบางคนลงความเห็นว่าการที่คนเกิดความสงสัยอยากรู้แล้วใฝ่หาคำตอบจนกระทั่งหาคำตอบได้หรืออาจจะยังหาคำตอบไม่ได้ก็เป็นอาการของปรัชญาแล้ว ดังนั้น ปรัชญาของฝ่ายตะวันตกจึงมีได้สำคัญอยู่ที่ “คำตอบ” (FINAL ANSWERS) แต่อยู่ที่ “การค้นหา” (SEARCH) และความพยายามที่จะเข้าใจในสิ่งที่ตนอยากรู้ (IT IS NOT, IS FINDING SO CALLED “FINAL ANSWERS” THAT THE VITALITY OF PHILOSOPHY IS BASED, RATHER IT IS THE SEARCH, THE CREATIVE ATTEMPT, TO UNDERSTAND, THAT INVIGORATE PHILOSOPHERS TO CONTINUE THEIR WORK) ซึ่งตรงกันข้ามกับความหมายของ “ปรัชญา” ฝ่ายตะวันออกที่มีความหมายรากศัพท์ว่า “ความรู้อันประเสริฐ” หากเราได้ศึกษาปรัชญาของโลกตะวันออกอันมีจีนและอินเดีย (รวมทั้งพุทธปรัชญา) เป็นอาทิกก็จะเห็นได้ว่าปรัชญาเหล่านั้นล้วนแต่เป็นคำสอนและมุ่งไปในทางที่จะให้นำไปปฏิบัติ และมีลักษณะเป็นคำสอนหรือเป็นลัทธิทางศาสนานั้นก็คือเป็น “คำตอบ” (FINAL ANSWERS) อันเป็นที่ถูกใจของผู้ที่มีศรัทธาแล้วจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “สิ่งประเสริฐ” หรือเป็น “ความรู้อันประเสริฐ” แต่ไม่มีความรู้ใดที่ประเสริฐไปกว่านั้นอีกแล้ว (เช่น คำสอนของขงจื้อ คำสอนในศาสนาพราหมณ์และคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นต้น) โดยที่มิได้เน้นวิธีการค้นหาหรือวิธีอธิบายความรู้นั้น ๆ ว่าเป็นสาระสำคัญ ดังเช่นลักษณะของปรัชญาฝ่ายตะวันตก และปรัชญาฝ่ายตะวันออกนั้นเป็นความรู้ที่จะนำไปปฏิบัติหรือเพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจาก

ความชั่ว ความทุกข์ และนำไปสู่ความดีและความสุข ไม่ใช่เป็น “ความรู้เพื่อความรู้” อย่างเช่น ลักษณะของปรัชญาฝ่ายตะวันตก (บรรจง จันทรสลา, 2527 : 2 – 3)

2. ความหมายตามทัศนะของนักปรัชญา

การให้ความหมายของปรัชญามีลักษณะต่างๆ กันตามทัศนะของนักปรัชญา นักศึกษา นักจิตวิทยา นักคิด นักเขียน เป็นอาทิจึงทำให้นิยามของปรัชญามีความแตกต่างกันไปตามความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติที่ผู้ให้คำนิยามไว้ ดังเช่น

เพลโต (PLATO) ได้ให้คำนิยามว่า “ปรัชญามุ่งจะรู้สิ่งนิรันดรและธรรมชาติแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย” (อมร โสภณวิเศษฐ์วงศ์, 2523 : 15)

โสเครตีส (SOCRATES) ให้ความหมายว่า ปรัชญาคือความรักในความรู้ (PHILOSOPHY IS LOVE IN KNOWLEDGE) และอริสโตเติล (ARISTOTLE) ได้ให้ความหมายว่า “ปรัชญาคือทฤษฎีของความรู้หรือทฤษฎีของคุณค่า” (PHILOSOPHY IS THEORY OF KNOWLEDGE OR THEORY OF VALUE) (กิติมา ปรีดีดิถก, 2523 : 2)

คาร์เตอร์ วี. กู๊ด (CARTER V. GOOD 1973 : 395) ได้ให้ความหมายว่าปรัชญา คือศาสตร์ที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดหมวดหมู่ของความรู้ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายทำความเข้าใจกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ซึ่งประกอบด้วยตรรกวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ อภิปรัชญาและศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของมนุษย์

อภิรมย์ ณ นคร (2510 : 65) อธิบายว่า ปรัชญาคือ การวิเคราะห์เชิงวิจารณ์ถึงความคิดรวบยอดและการสังเกตข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และอุดมการณ์ของชีวิตเพื่อค้นหาสัมพันธภาพโดยมีจุดประสงค์ที่จะรวมเข้าด้วยกัน ทำให้เป็นจุดเดียวกัน เพื่อตีความหมายของความรู้และชีวิต

ถำรง บัวศรี (2512 : 61 – 62) อธิบายว่า ปรัชญาคือ ทรรศนะหรือความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นหรือเกี่ยวข้องกับทรรศนะหรือความเชื่อที่กล่าวนี้ไม่ใช่ความคิดเห็นธรรมดา แต่เป็นความคิดเห็นหรือความเชื่อที่ได้กลั่นกรองแล้วโดยอาศัยค่านิยม (VALUE) เป็นบรรทัดฐาน

ภิญโญ สาร (2514 : 22) ให้คำนิยามว่า “ปรัชญาคือศาสตร์ชนิดหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์จะจัดหมวดหมู่หรือแบบความรู้สาขาต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจและแปลความหมายข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์แบบ

จํานงค์ ทองประเสริฐ (2514 : 14) ได้นิยามคำว่า "ปรัชญา" ไว้ว่า "ปรัชญาคือความคิดเห็นใดที่ยังพิสูจน์ไม่ได้หรือยังสรุปผลแน่นอนไม่ได้ถ้าพิสูจน์ได้จนลงตัวแล้วเราก็จัดว่าเป็นศาสตร์

สมัคร บุราราศ (2515 : 12) ได้อธิบายถึงปรัชญาไว้ว่า ปรัชญาหมายถึงความพยายามที่จะอธิบายเหตุผลของความเชื่อมั่นในเรื่องต่าง ๆ เช่น พระผู้เป็นเจ้า นิพพาน ที่ถือกันว่าเป็นความจริงสูงสุด

สกล นิลวรรณ (2522 : 3) ได้ให้ความหมายของปรัชญาโดยสรุปว่า ปรัชญาหมายถึงขอบเขตของความคิดที่อยู่เหมือนปรากฏการณ์ของสภาวะทั้งหลายของชีวิต หรือขอบเขตของความคิดที่พยายามเพื่อจะทำความเข้าใจในสรรพสิ่งทั้งปวง

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร (2526 : 2) ได้พูดถึงความหมายของปรัชญาว่า ปรัชญามีทั้งความหมายในแง่กว้างและแง่แคบ ในแง่กว้างความหมายของปรัชญาครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาความรู้ในโลก และนอกโลก ส่วนความหมายในแง่แคบนั้นปรัชญาอาจหมายถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของจักรวาล เช่นการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือการวิเคราะห์ภาษาที่มนุษย์ใช้เป็นต้น

จากคำนิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งของไทยและต่างประเทศนั้น พอสรุปได้ว่าปรัชญาเป็นคำที่จะอธิบาย หรือให้นิยามอย่างเด่นชัดได้ยาก เพราะทัศนคติความคิดความเชื่อของบุคคลที่มีต่อโลก และต่อชีวิตนั้นแตกต่างกันออกไปตามลักษณะต่างๆ แล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ โดยตรงทุกแง่มุมของปรัชญานั้นเป็นการยากมาก ดังนั้น คำว่าปรัชญาก็ยังคงเป็นคำถามซึ่งถ้าตอบแล้ว ก็คงจะได้ความหมายต่างกันตามลักษณะของความเชื่อของกลุ่มคน (กิติมา ปรีดีติลก, 2523 : 3) ดังที่กล่าวมาแล้ว

แต่จะอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะมีความพยายามให้ความหมายของปรัชญาไว้ในลักษณะใดก็ตาม ความหมายเหล่านั้นจะครอบคลุมไปถึงสิ่งต่อไปนี้ (สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 22)

1. ปรัชญาเป็นเรื่องของการศึกษารวบรวมรายละเอียดต่าง ๆ ของชีวิตและจักรวาลอย่างเป็นระบบเข้าไว้ด้วยกันทั้งหมด
2. ปรัชญาเน้นเรื่องความพยายามในการแสวงหา สืบค้นเพื่อที่จะได้มาซึ่งความจริงแท้สูงสุด
3. ปรัชญาเป็นเรื่องของความคิดหาเหตุผลเพื่อจะนำมาตอบคำถามต่าง ๆ โดยใช้หลักทางตรรกวิทยา

4. เนื้อหาของปรัชญาเป็นเรื่องที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามทรรศนะความเชื่อของบุคคลตามยุคสมัย และสถานการณ์ต่าง ๆ แล้วแต่ความสนใจ

ความหมายของการศึกษา

ความหมายของคำว่า การศึกษา ในที่นี้จะแยกวิเคราะห์หรือออกเป็นความหมายตามรูปศัพท์ของนักการศึกษาคือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์

ความหมายของคำว่าการศึกษาตามรูปศัพท์สามารถพิจารณาได้ 2 แนวคือ รูปศัพท์ภาษาไทย และรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ

ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ คำว่า “การศึกษา” ในภาษาไทยเป็นคำที่แผลงมาจาก “ศึกษา” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า ศก มีความหมายว่าสามารถ เมื่อกลายมาเป็นคำว่า ศึกษา มีความหมายถึง

(1) การเล่าเรียน การแสวงหาความรู้

(2) ความปรารถนาที่จะเป็นผู้สามารถกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ความปรารถนาที่จะครอบงำ (PREUAIL)

(3) การสอน การฝึก

(4) วิชาหนึ่งในหกของเวทวงศ์ สอนการออกเสียงถ้อยคำและกฎของการออกเสียง (EUPLONY)

(5) มารยาท (MODESTY) และความถ่อมตน ส่วนในรูปของบาลี คำว่า ศึกษา มาจากรากศัพท์ว่า สิกฺข มีความหมายว่ายึดมั่นในวิทยา (วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 2520 : 126) ส่วนคำ “การศึกษา” (EDUCATION) ในภาษาอังกฤษมีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน 2 คำ ซึ่งมีผู้ให้ความเห็นไว้ต่างกันคือ เชื่อว่ามาจากคำว่า EDUCARE ซึ่งหมายถึง การปลูกฝัง อบรม กับคำว่า EDUCERE ซึ่งหมายถึง การให้กำเนิด (ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 22) รากศัพท์คำแรกซึ่งหมายถึงการอบรมสั่งสอนให้เกิดความเจริญ งอกงามนั้น เป็นความหมายของการศึกษาที่ยังถืออยู่ในปัจจุบัน ส่วนคำหลังนั้นถือว่า การศึกษาเป็นเพียงการชักนำให้บุคคลรู้จักและตระหนักในคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคน เพื่อจะได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นได้เต็มที่ (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2525 : 232)

ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คำว่า การศึกษา มีความหมาย สอดคล้องกันคือ หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดขึ้นซึ่งความรู้

2. ความหมายตามทัศนะของนักการศึกษา

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ไว้มากมายแตกต่างกันไปตามแนวคิดและความเชื่อของแต่ละบุคคล ดังนี้

ธำรง บัวศรี (2506 : 3 – 4) กล่าวว่า การพิจารณาความหมายของการศึกษาสรุปได้ว่าอาจมองได้เป็น 2 แง่ คือในแง่การกระทำของโรงเรียน การศึกษาหมายถึงกระบวนการอันเป็นส่วนรวมที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อช่วยสร้างเสริมความรู้ ความสามารถ ทัศนคติและพฤติกรรมต่างๆ อันมีคุณค่าให้แก่บุคคล และในแง่ของการกระทำของสังคม การศึกษาหมายถึง กระบวนการสังคมที่สังคมจัดขึ้นโดยกำหนดให้บุคคลเข้าอยู่ในขอบข่ายของสิ่งแวดล้อมที่จัดได้เป็นพิเศษ (สิ่งแวดล้อมที่จัดไว้นี้คือโรงเรียน) และช่วยสร้างเสริมพัฒนาการให้แก่บุคคลทั้งในด้านส่วนตัวและสังคม

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2513 : 10) กล่าวว่า การศึกษาคือ ความสามารถที่จะเจริญเติบโตไปสู่จุดมุ่งหมายอันพึงประสงค์ ซึ่งความเจริญเติบโต ทั้งทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจ

พระราชวรมนี (2518 : 10 – 13) กล่าวว่า การศึกษาหมายถึงความพยายามที่จะแสวงหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิตเพื่อให้มีความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด มีอิสรภาพทั้งภายนอกและภายใน

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2524 : 6) ให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษาหมายถึง

- ก. วิธีการต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดความรู้ ทักษะและทัศนคติ
- ข. ทฤษฎีต่าง ๆ ที่พยายามจะอธิบายหรือให้เหตุผลในการถ่ายทอนั้น ๆ
- ค. คุณค่าหรืออุดมคติต่าง ๆ ที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจถึงโดยอาศัยความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เพราะฉะนั้นวิธีการฝึกปรีหรือถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับคุณค่าหรืออุดมคติที่ต้องประสงค์นี้เป็นผลบั่นปลาย

จอห์น ดีวอี้ (JOHN DEWEY, 1916 : 89) ให้ความหมายการศึกษาคือ การเสริมสร้างหรือการจัดประสบการณ์ใหม่ การเสริมสร้างหรือการจัดประสบการณ์ใหม่นี้จะทำให้ชีวิตมีความหมายยิ่งขึ้น และช่วยเพิ่มความสามารถให้แก่บุคคลพอที่จะกำหนดแนวปฏิบัติจากผลลัพธ์ของประสบการณ์นั้นได้

แวน คลีฟ มอร์ริส (VAN CLEVE MORRIS, 1961 : 4) อธิบายว่า การศึกษาคือ การพัฒนามนุษย์ในทุก ๆ ด้านการพัฒนาดังกล่าวเป็นศิลปะในการปรุงแต่งให้มนุษย์พัฒนาในด้าน บุคลิกภาพ และอุปนิสัยเพิ่มเติมจากที่ธรรมชาติให้ไว้แต่เดิม และการศึกษายังเป็นการร่วมมือ กับธรรมชาติในแง่ที่ช่วยพัฒนาทักษะของมนุษย์ให้มนุษย์มีการสัมพันธ์แห่งตน (SELF REALIZATION) รู้จักตนเองดีขึ้น

คาร์เตอร์ วี กู๊ด (CARTER V. GOOD, 1973 : 145) นักการศึกษาได้ให้ความหมาย ของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาคือ ผลรวมของกระบวนการทั้งหมดที่บุคคลนำมาพัฒนาความ สามารถ ทักษะ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีคุณค่าเป็นที่พึงปรารถนาในสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่

โจเซฟ เอฟ คอลลาฮัน และเลียวนาร์ด เอช คาร์ค (JOSEPH. F. CALLAHAN AND LEONARD H. CLARK, 1977 : 15) ได้ให้ความหมายของการศึกษาคือ

1. กระบวนการที่ช่วยให้ผู้เรียนนำเอาความคิดความอ่านในตัวเองออกมาใช้อย่างดี ที่สุด
2. กระบวนการที่พัฒนาความสามารถของทุก ๆ คนโดยความสามารถนั้นมีอยู่แล้ว ในตัวของทุกคนแต่กำเนิด
3. กระบวนการกระตุ้นให้สมองได้รับรู้บันทึกไว้ แล้วรวบรวมซึ่งสรรพความรู้และคุณค่า ทั้งปวงเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ
4. กระบวนการจรรีกรแล้วจรรีกเล่าซึ่งประสบการณ์ทางสังคมของมนุษย์ให้เป็น ที่ประจักษ์ในความคิดของผู้เรียน เพราะเมื่อแรกเกิด ความคิดเห็นดังกระดานชนวนที่ว่างเปล่า
5. กระบวนการสั่งสอนอบรมให้ผู้เรียนดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมไม่ว่าจะเป็นทางโลก หรือทางธรรมหรืออยู่ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม
6. กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ดำเนินต่อเนื่องไปตลอดชีวิต

จากความหมายของการศึกษาดังกล่าว อาจสรุปได้ว่าการศึกษามีลักษณะสำคัญอยู่ 3 ประการ (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2525 : 24) คือ

1. การศึกษาเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในแนวทางที่ ปรารถนา
2. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ เป็นไปโดยจงใจ โดยมีกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งเป็นสิ่ง ที่มีคุณค่าสูงสุดไว้

3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ กระทำเป็นระบบ มีกระบวนการอันเหมาะสมและผ่านสถาบันทางสังคมที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ด้านการศึกษา

ปรัชญาการศึกษา

การจัดการศึกษาของชาตินั้นต้องให้สอดคล้องกับนโยบายพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง สังคมใดก็ตามที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบหลักทั้งสามนี้ การจัดการศึกษาของชาติก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่ละสังคมจะมีแนวการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันออกไปเพราะระบบทั้งสามไม่เหมือนกัน ดังนั้น แนวทางในการจัดการศึกษาควรเป็นไปได้อีกคือการศึกษาที่มีรากฐานจากแนวความคิด ความเชื่อ สภาวะแวดล้อม และความเป็นอยู่ตามสภาพของสังคมนั้นๆ โดยตรง (สมพงษ์ สิงหาพล, 2523 : 4) แนวความคิดหรือแนวความเชื่อในการจัดการศึกษาก็คือ ปรัชญาการศึกษาซึ่งผู้มีหน้าที่จัดการศึกษายึดแนวทางอันเป็นปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของสังคมและตามความจำเป็นของสถานการณ์ของสังคมในแต่ละสมัย

ปรัชญาการศึกษาเป็นเสมือนอุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งเป็นหลักยึดในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดแนวความคิดในการกำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการสอนว่าจะจัดเพื่อใคร จัดอย่างไรและส่งผลไปยังเป้าหมายที่เราต้องการหรือไม่ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2525 : 43)

การจัดการศึกษาในประเทศใดก็ตามถ้าไม่มีจุดที่จะยึดหรือปรัชญาการศึกษาที่แน่นอน ก็ไม่มีทางที่จะทำให้เกิดความเจริญถึงขีดสุดได้เลย การเอาแบบอย่างการจัดการศึกษาของประเทศใดประเทศหนึ่งมาใช้โดยปราศจากการดัดแปลงแก้ไขย่อมก่อให้เกิดปัญหาในอนาคต (อุทัย เดชตานนท์, 2522 : 104) ปรัชญาการศึกษานั้นไม่ใช่แบบแผนที่เป็นสากลที่จะนำไปใช้ได้ทุกท้องถิ่นทุกกาลสมัย ยิ่งในที่ต่างชนบทรวมนิยมประเพณี ต่างวัฒนธรรมต่างกาลสมัยกันแล้วยิ่งทำให้มีความแตกต่างกันออกไปมากขึ้น ดังนั้น ประเทศไทยก็ควรมีปรัชญาการศึกษาของเราเอง เพราะปรัชญาการศึกษาเป็นเครื่องช่วยให้ความคิดหรือวิเคราะห์หาหลักการวิธีการที่ดีเพื่อนำไปสู่แนวทางในการจัดการศึกษาที่ดีต่อไป (จินดา ยัญทิพย์, 2528 : 10)

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา

ปรัชญากับการศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพราะต่างก็สนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในการจัดการศึกษาต้องอาศัยปรัชญาในการหาคำตอบทางการศึกษา ดังนั้นปรัชญาจึงมีความสัมพันธ์กับการศึกษาอย่างแน่นแฟ้นดังความคิดเห็นของ วิทย์ วิศทเวทย์ (2523 : 33) ที่ได้กล่าวว่า

ปรัชญามีส่วนช่วยนักการศึกษาโดยการกำหนดเป้าหมายหรือการกำหนดสิ่งอันมีค่าสูงสุดในการดำเนินกิจการการศึกษา การศึกษามีไว้เพื่อชีวิต และควรจะต้องมีไว้เพื่อชีวิตที่ดี ชีวิตที่ดีที่สุดหรือน่าพึงปรารถนาที่สุดเป็นอย่างไร นั่นเป็นสิ่งที่นักปรัชญาเสนอคำตอบโดยโยงไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อได้มิติเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว จุดหมายของการศึกษาก็จะหลั่งไหลออกมาเอง เมื่อได้จุดหมายอันแน่ชัดแล้ว เนื้อหาของหลักสูตรบทบาทของครูในกระบวนการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในสังคมก็จะกำหนดได้ชัดเจนขึ้น

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2529 : 34 – 35) ได้กล่าวว่า การศึกษากับปรัชญามีความสัมพันธ์กันอย่างมากโดยเนื้อหา ปรัชญาทั่วไปช่วยให้ความกระจ่างแก่การศึกษาได้ และวิธีการทางปรัชญาก็ช่วยให้การดำเนินทางการศึกษารัดกุมและชัดเจนขึ้น และ “ความพยายามที่วิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์และพิจารณาดูการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งทุกแง่มุม ให้เข้าใจถึงแนวคิด หลักความสำคัญความสัมพันธ์และเหตุผลต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีความต่อเนื่องและมีความหมายต่อมนุษย์สังคมและสิ่งแวดล้อมนี้เองที่เป็นงานสำคัญของปรัชญาต่อการศึกษา”

วิจิตร ศรีสอาน ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาไว้ว่า ปรัชญาช่วยในการพิจารณากำหนดเป้าหมายของการศึกษา การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มุ่งผลการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในแนวที่ปรารถนา ปัญหาจึงเกิดขึ้นได้ว่าอะไรคือเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อะไรควรจะเป็นจุดหมายของการศึกษา เมื่อการศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคล การศึกษาจึงแยกไม่ออกจากจุดหมายของชีวิต (วิจิตร ศรีสอาน, 2523 : 19) ในเรื่องเดียวกันนี้ มาร์เจอรี ไชกัส ได้กล่าวว่า “ศิลปะแห่งการศึกษานั้น จะไม่สามารถบรรลุถึงความแจ่มชัดอย่างสมบูรณ์ในตัวเองได้หากขาดปรัชญา” (มาร์เจอรี ไชกัส, 2520 : 5)

นอกจากนี้ ส. ศิวรักษ์ (2524 : 42) ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาไว้ด้วยว่าปรัชญาทั่วไปอาศัยความรู้จากวิชาแขนงต่าง ๆ มาประกอบแล้วโยงขึ้นเป็นแนวคิด

ฉันใด ปรัชญาการศึกษาที่อาศัยข้อเท็จจริงต่าง ๆ ทางการศึกษาเพื่อนำมาประกอบพิจารณาฉันนั้น ด้วยเหตุนี้ปรัชญาการศึกษาจึงต้องพึ่งปรัชญาทั่วไปเพราะปัญหาพื้นฐานทางการศึกษาก็คือปัญหา ในทางปรัชญา โดยนัยนี้ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นการนำเอาปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา นั้นเอง

ดังนั้นปรัชญาจึงมีส่วนช่วยให้การจัดการศึกษาดำเนินไปโดยสอดคล้องกับสภาพสังคม นั้น ๆ โดยอาศัยวิธีการของปรัชญาคือการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความมาใช้ในการแก้ปัญหา ของการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษานี้ได้มีนักการศึกษาและนักปรัชญาหลายท่านให้ความหมายคือ คำนิยามที่แตกต่างกันออกไปตามทัศนะของแต่ละท่าน เช่น

อุดม บัวศรี (2518 : 63) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ ปรัชญาประยุกต์ เพราะนำเอาความคิดทางปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ตลอดจนเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์

สุมิตร คุณานุกร (2520 : 39) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ อุดมคติ อุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บทเป็นต้นกำเนิดความคิดในการ กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ตลอดจนถึงขอบข่าย ในการเรียนการสอน

วิจิตร ศรีสอ้าน (2524 : 109) ได้กล่าวว่าปรัชญาการศึกษา คือจุดมุ่งหมายระบบ ความเชื่อหรือแนวคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์หรืออุดมคติทำนองเดียวกันกับที่ใช้ใน ความหมายของปรัชญาชีวิต ซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิต นั้นเอง กล่าวโดยสรุปปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร (2526 : 45) อธิบายถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า คือความคิดเห็นอย่างวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของมนุษย์ ความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนรากฐานของอภิปรัชญา ญาณวิทยา และอภิปรัชญา หรือปรัชญาการศึกษา หมายถึงการพิจารณาองค์ประกอบทุก ๆ ส่วนของการศึกษาอย่างถี่ถ้วน และความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาที่จะใช้เป็นเครื่องนำทางในการจัดการศึกษา

ทองปลิว ชมชื่น (2529 : 120) ได้ให้ความหมายว่า **ปรัชญาการศึกษา** คือ เทคนิคการคิดที่จะแสวงหาคำตอบและกำหนดแนวทางในการดำเนินงานทางการศึกษา ไม่ว่าจะการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือการศึกษานอกโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาและการบริหารทางการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง

ก๊อดเฟร ทอมสัน (GODFREY THOMSON, อ้างในสุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2524 : 8) กล่าวว่า “เมื่อเราพยายามที่จะพิจารณาการศึกษาโดยตลอดแล้วพยายามที่จะให้ได้ความคิดที่ลงรอยเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดนั้นให้สมเหตุสมผล และให้ใช้ได้ผลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั้นแหละคือปรัชญาการศึกษา”

จอร์จ แอล นิวสัน (GEORGE L. NEWSONE, 1969 : 163 - 164) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ การนำเอาหลักบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษา

ซิดนีย์ ฮุก (SIDNEY HOOK, 1969 : 136 – 139) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ ทศนคติและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา (ATTITUDES AND AIMS OF EDUCATION) โดยระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนและบุคลากรที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียนหรือให้การศึกษแก่ผู้เรียน

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (CHRISTOPHER J. LUCUS, 1970 : 136) ได้ให้คำนิยามของปรัชญาการศึกษาว่า หมายถึงความเชื่อ ความนึกคิด หรือทักษะที่เกี่ยวกับการศึกษาที่โรงเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ใช้ยึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียน

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 2) ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า “ปรัชญาการศึกษา” คือผลจากการแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาอย่างชัดเจน แปลความหมายกระบวนการทางการศึกษาให้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดจุดมุ่งหมายและนโยบายทางการศึกษาได้

จากความหมายของปรัชญาการศึกษาดังกล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่าปรัชญาการศึกษาเป็นการนำเอาหลักการและแนวคิดจากปรัชญาแม่บทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา อาทิเช่น การกำหนดทิศทาง รูปแบบและวิธีการทางการศึกษา โดยพิจารณาให้สอดคล้องกับองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้การจัดการศึกษาได้เกิดประโยชน์มากที่สุด และตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ลัทธิปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาแบ่งตามลักษณะที่มาได้เป็น 3 ประเภท (สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 39) ดังนี้

1. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดปรัชญาทั่วไปเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา โดยการประยุกต์มาจากปรัชญาแม่บท ปรัชญาการศึกษาประเภทนี้ได้มีนักการศึกษาทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้กล่าวถึงและแบ่งเป็นลัทธิต่าง ๆ หลายลัทธิดังนี้

ภิญโญ สาร (2525 : 100 – 132) กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่ามี 6 ลัทธิ คือ

1. สังคมประเพณีนิยม (THE DOCTRINE OF SOCIAL TRADITIONALISM)
2. สังคมประสบการณ์นิยม (THE DOCTRINE OF SOCIAL EXPERIMENTATION)
3. แบบก้าวหน้าตามธรรมชาติ (THE DOCTRINE OF NATURALISTIC PROGRESSIVISM)
4. สารนิยม (THE DOCTRINE OF ESSENTIALISM)
5. นิรันดรนิยม (THE DOCTRINE OF PERENNIALISM)
6. สร้างสังคมใหม่ (THE DOCTRINE OF RECONSTRUCTIONISM)

VAN CLEVE MORRIS (1966 : 327 – 401) กล่าวถึงลัทธิปรัชญาการศึกษาไว้ 5 ลัทธิ ดังนี้

1. สารัตถนิยม (ESSENTIALISM)
2. นิรันดรนิยม (PERENNIALISM)
3. พัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM)
4. ปฏิรูปนิยม (RECONSTRUCTIONISM)
5. อัจฉินนิยม (EXISTENTIALISM)

G. MASE WINGO (1974 : 40) กล่าวไว้ 6 ลัทธิ โดยเพิ่มลัทธิ มาร์กซิสต์ (MARXISM) อีกหนึ่งลัทธิ

2. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดปรัชญาของนักปรัชญาแต่ละคนมาเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบ และวิธีการทางการศึกษา เช่น ระบบการศึกษาในอุดมรัฐ (THE REPUBLIC) ของเพลโต และพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

3. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดระบบการศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและวัฒนธรรมในปัจจุบันมาวิเคราะห์เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา เช่น ระบบปรัชญาการศึกษาของ อีแวน อิลลิช และเอฟเวอร์เฮท โรเมอร์ เป็นต้น

ปรัชญาการศึกษานั้นมีอยู่มากมายหลายระบบตามลักษณะทางธรรมชาติ ซึ่งแนวความคิดของมนุษย์ที่ต่างคิดและเชื่อไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ยังแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคมตามลักษณะความจำเป็น และความต้องการของสังคมอีกด้วย ปรัชญาการศึกษานั้นอาศัยพื้นฐานแห่งความคิดของปรัชญาบริสุทธิ์ ซึ่งปรัชญาการศึกษาระบบหนึ่ง ๆ อาจจะอาศัยแนวคิดมาจากปรัชญาบริสุทธิ์หลาย ๆ สาขามาผสมผสานกัน เพื่อจะจัดระบบความคิดขึ้นใหม่ให้สมบูรณ์หรือหลายระบบของปรัชญาการศึกษา อาจจะอาศัยแนวคิดจากปรัชญาบริสุทธิ์สาขาเดียวกันมาเป็นรากฐานของตน ลักษณะเช่นนี้จึงมีผลให้ปรัชญาการศึกษาหลายระบบมีแนวคิดที่คล้ายคลึงหรือมีลักษณะที่คาบเกี่ยวกันอยู่ (บรรจง จันทรสา, 2529 : 236) ปรัชญาการศึกษาที่นักการศึกษาได้จัดไว้มีด้วยกัน 5 ลัทธิคือ ลัทธิสารัตถนิยม ลัทธินิรุตนิยม ลัทธิพิพัฒนาการนิยม ลัทธิปฏิรูปนิยม และลัทธิอัตถิภาวนิยม รวมกับปรัชญาการศึกษาที่มาจากความคิดของนักปรัชญาอีก 1 ลัทธิ คือ ลัทธิพุทธปรัชญาการศึกษา โดยในแต่ละลัทธิจะกล่าวถึงความเป็นมา แนวคิดพื้นฐาน หลักการสำคัญ ความเชื่อ ทางการศึกษาในเรื่องจุดมุ่งหมายการศึกษา องค์ประกอบของการศึกษา ได้แก่ หลักสูตร โรงเรียน ผู้สอน และกระบวนการเรียนการสอน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (ESSENTIALISM)

ความเป็นมา

สารัตถ (ESSENTIA) หมายถึง แก่นสารที่จำเป็นหรือเนื้อหาที่เป็นหลักสำคัญความเชื่อของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1930 โดยมีกลุ่มนักการศึกษาและนักปรัชญาทั้งฝ่ายจิตนิยมและฝ่ายวัตถุนิยมของอเมริกาที่มีทรรศนะทางอนุรักษนิยมได้รวมกลุ่มกันเพื่อต่อต้านแนวความคิดฝ่ายพิพัฒนาการนิยมซึ่งกำลังเผยแพร่อยู่ในขณะนั้น กลุ่มนักการศึกษาที่มีแนวความเชื่อในทางอนุรักษนิยมมีผู้นำที่สำคัญคือ วิลเลียม ซี แบกเลย์ (WILLIAM C. BAGLEY) และนักการศึกษาที่มีแนวความเชื่อในแนวเดียวกัน เช่น โทมัส บริกส์ (THOMAS BRIGGS) และเฟรดเดอริก บริด (FREDERICH BREED) เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ได้ร่วมกันจัดตั้งเป็น "คณะกรรมการฝ่ายสารัตถนิยม เพื่อความก้าวหน้าทางการศึกษาของสหรัฐอเมริกา"

ขึ้นในปี ค.ศ. 1946 เพื่อเผยแพร่ความเชื่อของฝ่ายสารัตถนิยมจนถึง ค.ศ. 1946 แยกเลยได้ถึง แก่กรรม จึงทำให้คณะกรรมการชุดนี้เลิกล้มไป แต่ความเชื่อตามแนวลัทธิปรัชญาการศึกษา สารัตถนิยมก็ได้แพร่หลายออกไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้รับความนิยมสูงสุดในสหรัฐอเมริกา ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังคงนิยมกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ลัทธิปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีความเข้มแข็งในทางวิชาการและมีประสิทธิภาพในการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับระเบียบวินัยได้เป็นอย่างดี (ภิญโญ สาร, 2525 : 31)

แนวคิดพื้นฐาน

ลัทธิสารัตถนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาบริสุทธิ์ 2 ฝ่าย คือ จิตนิยม (IDEALISM) ซึ่งเชื่อว่าจิตเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ โลกที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้เป็นโลกแห่งจิต หรือเป็นนามธรรม ดังนั้นความรู้หรือความจริงเกิดจากการคิด การหยั่งรู้เป็นสำคัญ และฝ่ายวัตถุนิยม (REALISM) ที่เชื่อว่าวัตถุเป็นสสารที่แท้จริงในตัวเอง ความรู้หรือความจริงจึงเกิดมาจากการได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสิ่งนั้น (ARTHUR K. ELLIS, 1981 : 85)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 115 - 118) อ้างใน สมนึก พวงทอง, 2531 : 44) สรุปได้ดังนี้

1. การเรียนรู้จะต้องเกี่ยวข้องกับการทำงานหนักและการเอาไปประยุกต์ใช้
2. การริเริ่มในการศึกษา ควรจะขึ้นอยู่กับครูมากกว่านักเรียน
3. แก่นแท้ของการศึกษา (CORE OF EDUCATION) คือการเรียนรู้เนื้อหาวิชาที่ได้เลือกสรรมาเป็นอย่างดีแล้ว
4. โรงเรียนควรรักษาวิธีการเดิมที่ใช้ระเบียบ วินัย และการอบรมทางจิตใจเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ (TRADITIONAL METHODS OF MENTAL DISCIPLINE)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมี 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค (MACRO LEVEL) หรือระดับกว้าง ๆ ซึ่งมุ่งถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม อันมีความสำคัญต่อ

มนุษย์มาก ซึ่งจะมีผลในการควบคุมการกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล และสามารถที่จะ บังคับวิถีทางของเหตุการณ์ต่าง ๆ และอีกระดับหนึ่งคือระดับจุลภาค (MICRO LEVEL) หรือระดับ เฉพาะตัวมุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา คุณวินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด และมีความ ประพฤติที่ดีงาม (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, 2526 : 84)

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาสารัตถนิยมสรุปได้ดังนี้ (ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน, 2524 : 64 – 65)

1. ให้การศึกษาในสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระ (ESSENTIAL SUBJECT MATTER) อันได้มา จากมรดกทางวัฒนธรรม
2. ให้การศึกษาเพื่อการเรียนรู้ในเรื่องของความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมของสังคมใน อดีต
3. อารงรักษาสิ่งต่าง ๆ ในอดีตเอาไว้

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ปรัชญาสารัตถนิยมนี้ยังมุ่งการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนมีระเบียบ วินัย ทำงานหนัก ใช้สติปัญญาให้มาก และรักษาอุดมคติอันดีงามของสังคมอีกด้วย

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเป็นหลักสูตรแบบเนื้อหาวิชา (SUBJECT- MATTER CURRICULUM) และหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ (BROAD – FIELD CURRICULUM) โดยเน้นเนื้อหาวิชาและกวาดชั้นความรู้เป็นสำคัญ (บุญเลิศ นาคแก้ว, 2522 : 113) และเนื้อหาสาระ ที่เน้นจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการกลั่นกรองมาแล้วอย่างดี หลักสูตรนี้มีวิชาพื้นฐาน คือ ภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ นอกจากนี้เนื้อหาที่เน้นเป็นพิเศษ คือ เนื้อหาที่ เกี่ยวกับศิลปะ ดนตรี วรรณคดี ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคมที่ควรรักษาไว้ การจัดทำ หลักสูตรนั้นจะเป็นหน้าที่ของครู และผู้เชี่ยวชาญ และหลักสูตรจะมีลักษณะควบคุมการเรียน การสอนล่วงหน้าและส่วนใหญ่จะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ (ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน, 2524 : 65 – 66)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเน้นเรื่องมาตรฐานการศึกษา ฉะนั้นโรงเรียนจะต้องเคร่งครัดในเรื่องระเบียบวินัย หน้าที่สำคัญของโรงเรียนคือการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง สร้างบรรยากาศทางการศึกษาให้เหมาะสมแก่การพัฒนาสติปัญญา จริยธรรมและถ่ายทอดวัฒนธรรม (ศักดา ปรารค์ประทานพร, 2526 : 85) บทบาทของโรงเรียนในปรัชญากลุ่มนี้เป็นบทบาทที่ตามสังคม สังคมมอบหมายอะไรก็ทำไปตามนั้น ไม่มีการแนะนำหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใด (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2524 : 69)

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมให้ความสำคัญกับครูผู้สอนเป็นอย่างมาก เพราะครูผู้สอนเป็นผู้ที่กำหนดตัดสินใจ และดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมด นอกจากนี้ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดีและความประพฤติดี เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นผู้ดำเนินในห้องเรียนได้ดั่งที่วิลเลียม ดับเบิลยู บริกแมน (WILLIAM W. BRICKMAN) กล่าวไว้ว่า "ปรัชญาสารัตถนิยมถือว่าครูเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษา ครูต้องมีความรู้ทางการศึกษาทั่วไป (LIBERAL EDUCATION) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบต่าง ๆ มีความลึกซึ้งในจิตวิทยาของเด็กและชบวนการเรียนรู้ สามารถแยกข้อเท็จจริงออกจากอุดมคติให้นักเรียนได้เข้าใจปรัชญาพื้นฐานทางการศึกษาและมีความเสียสละต่ออาชีพครู" (WILLIAM W. BRICKMAN, 1968 : 364 อ้างถึงใน ศุภร ศรีแสน, 2522 : 90)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เน้นหลักสำคัญที่จะให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาอย่างถ่องแท้ ครูจึงอาจใช้วิธีการต่าง ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ แต่ก็เน้นการเรียนการสอนแบบบรรยายเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อให้ได้เนื้อหาสาระมาก ๆ และมีความเชื่อว่าเนื้อหาสาระที่ได้คัดเลือกแล้วเป็นสิ่งที่มีความค่า การเรียนการสอนจะอาศัยหนังสือ ตำราต่าง ๆ เป็นสื่อการสอน การถามตอบเพื่อทบทวนความเข้าใจในเนื้อหาวิชา ดังนั้น ผู้เรียนต้องเป็นผู้ที่มีความเพียรพยายามอย่างหนักและจดจำวิชาการต่าง ๆ ให้ขึ้นใจ ส่วนครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีความสามารถในการถ่ายทอดวิชาและมีความสามารถในการชักนำให้ผู้เรียนรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีความค่า นอกจากนี้การเรียนการสอนในแนวนี้ยังเป็นการสร้างผู้นำในกลุ่มด้วย กล่าวคือ ผู้นำของกลุ่มคือผู้ที่เก่ง มีความสามารถในการจดจำเนื้อหาได้ดี มีความประพฤติดี มีระเบียบวินัย (ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 32 – 33)

ปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยม (PERENNIALISM)

ความเป็นมา

นิรันตร (PERENNIAL) หมายถึง ภาวะไม่เปลี่ยนแปลง คงอยู่ชั่วนิรันตร ปรัชญาานิรันตรนิยมนี้เริ่มต้นจากสมัยกรีกโบราณ ลัทธิปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของปรัชญานี้ได้แก่คำสอนของบรรดาปรัชญาเมธีชาวกรีกยุคโบราณ คือคำสอนของโสเครตีส เพลโต และอริสโตเติล (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 131) ต่อมาบาทหลวงโทมัส อาควีนัส (ST. THOMAS AQUINAS) ได้นำความเชื่อทางศาสนาโรมันคาทอลิกมาเกี่ยวข้องด้วย ปรัชญาานิรันตรนิยมจึงเป็นผลของการผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของอริสโตเติลที่เรียกว่า RATIONAL HUMANISM ซึ่งเน้นเฉพาะการใช้ความคิดและเหตุผลของบุคคลกับแนวความคิดของบาทหลวงโทมัส อาควีนัสที่เรียกว่า SCHOLASTIC REALISM ซึ่งคำนึงถึงเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า เรื่องศาสนาและข้อเรียกร้องทางศาสนาด้วย (ฐิติพงษ์ ธรรมานุสรณ์, 2522 : 77)

ปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยมเกิดขึ้นในขณะประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังพัฒนาอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ นำระบบเศรษฐกิจแบบนิยมมาใช้ มีการแข่งขันการค้าอย่างไม่เป็นธรรม ครอบครัวไม่มีเวลาอบรมสมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญคือมนุษย์เริ่มเสียความเป็นมนุษย์ไปทีละน้อย ๆ ให้กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นักปรัชญาและนักการศึกษากลุ่มหนึ่งจึงเสนอปรัชญาการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายให้เป็นสิ่งที่นำมนุษย์ไปสู่อดีตที่มีระเบียบ มีความมั่นคง มีจริยธรรม และความยุติธรรม (ศักดิ์ ประจักษ์ประทานพร, 2526 : 95) นักปรัชญาและนักการศึกษาผู้ที่ได้รวบรวมหลักการและให้กำเนิดปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยมในปี ค.ศ. 1929 คือ โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (ROBERT M. HUTCHINES) มอทิเมอร์ เจ แอลเลอร์ (MORTIMER J. ADLER) และเซอร์ริชาร์ด ลิฟวิงสโตน (SIR RICHARD LIVINGSTONE)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาานิรันตรนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาพื้นฐานกลุ่มจิตนิยมเชิงเหตุผล และกลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผลผสมผสานกัน โดยทั้งสองฝ่ายมีความเชื่อพื้นฐานในเรื่องของเหตุผลเหมือนกัน เพราะถือว่าเหตุผลเป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ และมนุษย์เองก็อยู่ในโลกของเหตุผล (A WORLD OF REASON) นิรันตรนิยม เชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะใช้ความคิดและเหตุผลมาตัดสินปัญหาต่าง ๆ ได้ ซึ่งความสามารถวันนี้ไม่มีในสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ได้ใช้ความคิดและเหตุผลอยู่ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่และความสามารถในการคิดหาเหตุผลของมนุษย์ติดตัวมาตั้งแต่

กำเนิด (FREDERIC C. GRUBER, 1961 : 20 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 48) ส่วนความรู้นั้น
ปรัชญาการศึกษาเน้นตรินิยมเชื่อว่าได้มาจากการคิดหาเหตุผล และความดีความงามนั้นก็เชื่อว่า
ไม่ได้ขึ้นอยู่กับพันธุกรรมหรือสิ่งแวดล้อม แต่จะขึ้นอยู่กับความมีวินัยในตัวเองและยึดมั่นในความดี
(กิติมา ปรีดีดิถก, 2523 : 86)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาเน้นตรินิยม มีหลักการสำคัญ (ศุภร ศรีแสน, 2526 : 167 – 169)
สรุปได้ดังนี้

1. ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ย่อมเหมือนกันในทุกกาลเทศะ การจัดการศึกษาควรจะ
เหมือนกันสำหรับทุกคน
2. สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์คือ สติปัญญา การศึกษาจึงควรมุ่งพัฒนาสติปัญญาและ
ความมีเหตุผล มนุษย์มีเสรีภาพและความรับผิดชอบ
3. การศึกษามุ่งให้ผู้เรียนเข้าถึงสัจจะหรือความเป็นจริงแท้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงการศึกษา
มิได้เป็นไปเพื่อสอนให้คนปรับตัวเข้ากับสังคมหากให้ปรับตัวเข้ากับความจริงที่นิรันดร์
4. การศึกษามีใช้การเอาอย่างชีวิตหรือเลียนแบบชีวิต หากเป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต
5. นักเรียนควรเรียนรู้วิชาพื้นฐานบางประการ เพื่อจะได้รู้ถึงสิ่งซึ่งรู้อันแท้จริงและถาวรที่สุด
ในโลก โดยต้องเรียนวิชาหลักที่จะพัฒนาผู้เรียนทั้งทางด้านจิตใจและร่างกาย
6. วิชาหลักที่ควรแก่การศึกษาคือ งานนิพนธ์ในหนังสือ (GREAT BOOKS) ได้แก่ งาน
นิพนธ์ที่สำคัญ ๆ ทางวรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นการศึกษาของดีจากอดีตมา
ใช้ในปัจจุบัน

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาเน้นตรินิยม คือ ภารกิจหลักของการศึกษา
อยู่ที่จะต้องปรุงแต่งคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ด้วยการช่วยให้แต่ละบุคคลตระหนักถึงธรรมชาติ
อันแท้จริงที่แฝงอยู่ภายในตน และทำให้เป็นความจริงขึ้นเท่ากับว่าการศึกษาคือกระบวนการ
พัฒนาพลังธรรมชาติในตัวมนุษย์นั่นเอง จุดมุ่งหมายการศึกษาของนิรันดร์นิยมแยกออกได้เป็น
สองด้าน คือ ด้านพุทธิปัญญา และด้านศีลธรรม (รัตนดา ต้นบุญเด็ก, 2523 : 7 – 8)

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญานิรันดรนิยม สรุปได้ดังนี้ (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2524

: 72)

1. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุดโดยเฉพาะในเรื่องของเหตุผลและสติปัญญา

2. มุ่งพัฒนาสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น

3. มุ่งให้ผู้เรียนมีความมั่นคงทางจิตใจ มีคุณธรรม และจริยธรรม

ปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยม เป็นกระบวนการที่จะพัฒนาคุณธรรมทางพุทธิปัญญาให้แก่ผู้เรียน และฝึกอบรมทางศีลธรรมจรรยาให้เป็นนิสัย ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าและความดีงามของศีลธรรม

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยมเป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาทางศิลปศาสตร์ (LIBERAL ARTS CURRICULUM) เป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาการศึกษาทั่วไป (GENERAL EDUCATION) ที่ฝึกฝนให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่รู้จักใช้สติปัญญา เหตุผล เป็นการให้ความรู้ที่กว้างขวางช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ได้ทุกสถานการณ์ หลักสูตรศิลปศาสตร์แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ศิลปทางภาษา (LIBERAL ARTS) ซึ่งประกอบด้วยไวยากรณ์ วาทศิลป์ และตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของการอ่าน การฟัง การพูด การเขียน (3R'S) และการใช้เหตุ (ROBERT M. HUTCHINS, 1976 : 258) อีกกลุ่มคือศิลปทางคำนวณ (MATHEMATICAL ARTS) ประกอบด้วย เลขคณิต วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ดาราศาสตร์ และดนตรี วิชาในกลุ่มนี้มุ่งที่การพัฒนาสติปัญญา (INTELLECTUAL DEVELOPMENT) ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยมเน้นผลงานทางปัญญาอันล้ำค่าในอดีตที่เรียกว่า THE GREAT BOOKS หรือ CLASSICAL WORKS ถือว่าเป็นผลงานอมตะที่มีค่าทุกยุคทุกสมัย ซึ่งประกอบด้วย งานศิลปะ วรรณกรรม งานด้านวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ (MARK VAN DOREN, 1959 : 144) หลักสูตรในปรัชญาการศึกษาานิรันดรนิยมนี้มุ่งความเป็นเลิศทางวิชาการ การจัดลำดับในเนื้อหาวิชาเน้นความถูกต้องทางวิชาการของการจัดลำดับก่อนหลัง หลักสูตรจะใช้เนื้อหาวิชาเป็นสิ่งนำทางไปสู่ความสำเร็จทางปัญญาโดยแท้

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้ไม่มีบทบาทต่อสังคมโดยตรงแต่มีผลในทางอ้อม เพราะฉะนั้นที่ตัวบุคคลเป็นหลักใหญ่ เมื่อบุคคลมีการพัฒนาเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมที่จะทำให้สังคมนั้นดีขึ้นด้วย ดังนั้นโรงเรียนตามแนวคิดของปรัชญาในรัตนนิยมนี้นี้จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางที่จะนำผู้เรียนไปสู่สัจธรรม ค่านิยม และวัฒนธรรมอันดีงาม ส่วนการสร้างบรรยากาศ และจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนจะต้องพยายามสร้างความชื่นชอบในวัฒนธรรมที่มีอยู่ (จินดา ยัญทิพย์, 2528 : 44) และโรงเรียนจะต้องเคร่งครัดในเรื่องระเบียบวินัยและความประพฤติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมผู้เรียนให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้ให้ความสำคัญกับครูผู้สอนเป็นอย่างมากโดยเชื่อว่าผู้สอนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนการสอน ผู้สอนเป็นบุคคลสำคัญในการตัดสินใจการเลือก การกำหนดวิธีการที่จะสอนตลอดจนการวัดและประเมินผล แต่ครูผู้สอนจะไม่ใช่ผู้ป้อนความรู้โดยตรง แต่จะเป็นผู้เสนอข้อคิดต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้พัฒนาสติปัญญา โดยบทบาทที่สำคัญของครูก็คือผู้นำทางสติปัญญานั้นเอง นอกจากนั้นครูผู้สอนยังมีบทบาทในการดูแล รักษาระเบียบวินัย โดยการควบคุมความประพฤติ และวินัยของนักเรียน (กิติมา ปรีดีดิลก, 2523 : 87)

ครูผู้สอนตามปรัชญาการศึกษานี้จะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถ ทั้งทางด้านวิชาการและมีคุณสมบัติทางด้านคุณธรรมเป็นอย่างดี จึงจะเป็นผู้นำของนักเรียนทั้งด้านสติปัญญาและคุณธรรมได้ (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 147)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้เน้นที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ โดยวิธีการฝึกฝนศักยภาพที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ ฉะนั้นกระบวนการเรียนการสอนจึงเน้นหนักที่จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในตัวผู้เรียน โดยการให้อภิปรายใช้เหตุผลและสติปัญญาโต้แย้งกัน (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2524 : 74) ซึ่งการเรียนการสอนตามแนวความเชื่อของปรัชญาการศึกษาในรัตนนิยมนี้นี้ยึดหลักการสอนตามแนวคิดวิทยาที่ว่าด้วยสมรรถภาพ (FACULTY PSYCHOLOGY) ที่เชื่อว่าส่วนของสมองนั้นทำหน้าที่สำคัญ 3 ด้าน คือ ด้านเหตุผล (REASON) ด้านความจำ (MEMORY) และด้านความตั้งใจ (WILL) และส่วนของสมองที่ทำหน้าที่ด้านเหตุผล

นั่นถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของสติปัญญา จึงควรจะได้รับพัฒนาอย่างเต็มที่ (บรรจง จันทรสา,
2527 : 163 – 164)

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM)

ความเป็นมา

พัฒนา (PROGRESSIVE) หมายถึง ก้าวหน้า เปลี่ยนแปลงไม่หยุดอยู่กับที่ปรัชญา
พัฒนาการนิยม เป็นแนวคิดที่เริ่มมีมาตั้งแต่ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 ผู้ริเริ่มแนวคิดนี้ คือ
ยัง ย้าคส์ รุสโซ (JEAN JACQUES ROUSSEAU) โจฮัน ไฮน์ริค เปสตาลอสซี (JOHANN
HEINRICH PESTALOZZI) และเฟรดเดอริค โฟรเบล (FREDERIC FROEBEL) นักปรัชญาทั้ง
3 ท่านเป็นนักปรัชญายุโรปพวกแรกที่มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม

พื้นฐานของปรัชญานี้มาจากนักปรัชญากลุ่มเสรีนิยม (LIBERALISM) ที่ไม่เห็นด้วยกับ
สภาพเศรษฐกิจและสังคมของอเมริกาในช่วงศตวรรษที่ 18 ที่ฝึกทฤษฎีของ ชาร์ล ดาร์วิน
(CHARLES DARWIN) ที่มุ่งแข่งขันแก่งแย่งกันทางเศรษฐกิจ และระบบสังคมที่มุ่งแต่ประโยชน์
ส่วนตัวเป็นสำคัญ นักปรัชญาและนักการศึกษาในกลุ่มเสรีนิยมจึงได้พยายามที่จะปฏิรูปสังคม
อเมริกันเสียใหม่ (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, 2526 : 54) จึงได้เริ่มขบวนการพัฒนาการขึ้น
กลายมาเป็นปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ซึ่งนำโดย ฟรานซิส ดับบลิว ปาร์คเกอร์
(FRANCIS W. PARKER) ในปี ค.ศ. 1870 ได้มีการเสนอให้ปฏิรูประบบโรงเรียนเสียใหม่ เพราะ
การจัดการศึกษาตามความเชื่อแบบเก่าที่นั้นขาดจุดยืนที่แน่นอน ส่งผลให้ประชาชนเฉื่อยชาเกินไป
แต่ความเชื่อของปาร์คเกอร์ก็ยังไม่ได้รับความนิยมมากนัก ต่อมาในปี ค.ศ. 1915 จอห์น ดูว์
(JOHN DEWEY) ได้นำเอาแนวความเชื่อนี้ไปปฏิบัติและได้เขียนหนังสือชื่อ SCHOOL OF
TOMORROW ออกเผยแพร่ ทำให้ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมได้รับความนิยมอย่าง
กว้างขวาง (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 47 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 53) มีการจัดตั้ง
สมาคมการศึกษาแบบพัฒนาการนิยม (PROGRESSIVE EDUCATION ASSOCIATION) ขึ้น
โดยกลุ่มนักการศึกษาที่มีชื่อเสียง เช่น วิลเลียม เฮซ คิล แพทริก (WILLIAM H. KILPATRICK)
จอร์จ เค้าทส์ (GEORGE COUNTS) และฮาโรลด์ รักก์ (HAROLD RUGG) เป็นต้น มีการจัดทำ
หลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต (THE LIFE – CENTERED CURRICULUM) (ภิญญา สาธ, 2525 :
21) ขึ้นในโรงเรียนอย่างกว้างขวาง

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม และปรัชญานี้ เชื่อว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลง ครามรู้และความจริงสูงสุดไม่มีไม่แน่นอน สิ่งที่น่ามาปฏิบัติแล้วได้ผล ถึงจะเป็นสิ่งที่เป็นจริง และความรู้ความจริงจะได้มานั้นจะต้องลงมือกระทำเพื่อให้เกิดประสบการณ์ทั้งนี้เพราะมนุษย์สามารถสร้างพัฒนาการให้กับตนเองได้ตามสภาพของสิ่งแวดล้อมและตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป การแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องนั้นจะเกิดขึ้นได้จากการศึกษา การค้นคว้า และการทดลองตามแนววิทยาศาสตร์ ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมยังเชื่ออีกว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคตและโชคชะตาของตนเอง ฉะนั้นมนุษย์ควรจะเน้นความสำคัญของคุณค่าของแต่ละบุคคลให้มาก (กิติมา ปรีดีติลล, 2523 : 88)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 69 – 103 อ้างใน สมนึก พวงทอง, 2531 : 56 – 57) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษา คือ ชีวิต ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต สิ่งที่ดีให้เด็กเรียนควรเป็นการให้ประสบการณ์ที่ดีจะนำไปใช้ได้ และสามารถเข้าใจปัญหาของชีวิต และสามารถปรับตัวให้อยู่ในสภาพสังคมปัจจุบันได้อย่างเป็นสุข
2. การศึกษาต้องมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความสนใจของเด็ก แต่มิใช่ว่าเด็กจะได้รับอนุญาตให้ทำตามความพอใจได้ทุกอย่าง เด็กจะต้องมีครูคอยแนะนำเพราะครูเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า
3. การเรียนรู้โดยวิธีการแก้ปัญหา ย่อมสำคัญกว่าการเรียนรู้ โดยการท่องจำเพราะเนื้อหาวิชาเป็นความรู้เชิงนามธรรมก็ควรใช้วิธีการแห่งปัญญาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้
4. บทบาทของผู้สอนนั้นไม่ใช่เป็นผู้บงการหรือออกคำสั่ง แต่จะทำหน้าที่ให้คำแนะนำและคำปรึกษา ให้เด็กเดินทางไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้ผู้สอนจะต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ของตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
5. โรงเรียนต้องส่งเสริมให้เด็กเกิดความร่วมมือมากกว่าส่งเสริมให้เด็กเกิดการแข่งขันกัน หากมีการแข่งขันควรเน้นการแข่งขันที่จะสร้างความร่วมมือกันและให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ
6. ประชาธิปไตยเท่านั้นที่จะส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ทางความคิดและบุคลิกภาพ และจำเป็นสำหรับความเจริญงอกงามของผู้เรียน (สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 54)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม คือจุดมุ่งหมายที่ไม่นิยมการวางจุดมุ่งหมายไว้ตายตัว แต่จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็มีความยืดหยุ่นไปตามความแตกต่างของสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและตัวผู้เรียนด้วย ปรัชญานี้ยังเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ แต่ถ้าพิจารณาความต้องการจากการจัดการศึกษาของปรัชญานี้พอสรุปได้ดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน
2. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมได้ดีและมีความสุข
3. มุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด
4. มุ่งปลูกฝังทัศนคติแบบประชาธิปไตยและเสรีภาพให้แก่ผู้เรียนโดยให้โอกาสที่จะพูด คิด

เขียน และแสวงหาความจริง (J' DONALD BUTLER, 1967 : 487 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ : 55)

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมเป็นหลักสูตรที่มีความเชื่อว่าเด็กจะเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิตเป็นสำคัญ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเพราะอาศัยประสบการณ์ตรง ไม่มีหลักสูตรที่สมบูรณ์แบบสำหรับครูและเด็ก นักการศึกษาตามลัทธินี้ไม่ชอบหลักสูตรที่มีการเขียนขึ้นล่วงหน้า แต่ให้ใช้วิธีเขียนแนวการเรียนรู้เองทันทีเมื่อจะสอน และโรงเรียนในห้องเรียนแต่ละห้องเรียนควรจะเน้นการเรียนรู้แนวการเรียนรู้จะครอบคลุมชีวิตประจำวันทุกรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการต่าง ๆ ทางสังคม ศิลธรรม อาชีพ สุขทฤษฎีภาพ และในทางปัญญาพร้อม ๆ กันไป (ภิญโญ สาร, 2523 : 107)

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษานี้เป็นหลักสูตรแบบประสบการณ์ (EXPERIENCE CURRICULUM) เน้นประสบการณ์ของเด็กเป็นหลักสำคัญจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลักสูตร CHILD CENTERED CURRICULUM (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2524 : 83) เนื้อหาที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ คือ สังคมศึกษาและวิชาสื่อความหมายเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน วิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ก็ถือว่าสำคัญ แต่เป็นความสำคัญในแง่ของวิธีการ คือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (SCIENTIFIC METHOD) ไม่ใช่ตัวเนื้อหาโดยตรง นอกจากนี้จะมีการจัดหลักสูตรเป็น "หน่วย

การงาน” (UNITS OF WORK) (ปฏิญญา สาร, 2523 : 107) คือจัดตามลักษณะโครงสร้างและวัตถุประสงค์ของสังคมในชีวิตจริงหลักสูตรจะดึงเอาหน่วยงานหน้าที่และกิจการต่าง ๆ มาให้นักเรียนได้เรียนรู้โดยไม่รู้ตัว ไม่ต้องท่องจำเนื้อหาวิชาแต่ให้เด็กทำกิจกรรมเพื่อที่จะได้ประสบการณ์รวมๆ กันไป (สมนึก พวงทอง, 2531 : 59)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมมีความเชื่อว่าโรงเรียนคือแบบจำลองที่ดิงามของชีวิตและสังคม ดังนั้นบทบาทของโรงเรียนจึงต้องทำหน้าที่เป็นแหล่งสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจริงให้แก่ผู้เรียนโดยจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และการดำเนินชีวิตจริง แต่ต้องเหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมได้ (ศักดา ปรารค์ประทานพร, 2526 : 64 – 65) นอกจากนั้นโรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และต้องส่งเสริมให้เด็กเกิดความร่วมมือกันในการทำกิจกรรม

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมเชื่อว่าครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และมีประสบการณ์กว้างขวางเพื่อช่วยให้เด็กก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางของการเรียนรู้อย่างเต็มที่ ลักษณะของครูตามปรัชญานี้จะต้องเป็นผู้มีบุคลิกดี เห็นอกเห็นใจเด็ก ๆ และเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล (กิตติ ปรีดีดีลก, 2523 : 84) ตามปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมนี้เด็กมีหน้าที่แสวงหาประสบการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ครูผู้สอนเป็นเพียงคนให้คำแนะนำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ปรัชญาการศึกษานี้ยังสนับสนุนให้มีการอบรมครูต่อเนื่องกันโดยตลอด มีทั้งการอภิปราย ฟังคำบรรยายและสัมมนาร่วมกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาของโรงเรียนนานาชนิดในที่ต่าง ๆ ตลอดปี ครูผู้สอนจึงตื่นตัวอยู่เสมอ เพราะครูผู้สอนในปรัชญาการศึกษานี้ คือ ผู้เสียสละเพื่อเด็กและสังคมอย่างแท้จริง (ปฏิญญา สาร, 2523 : 108)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมเน้นการฝึกการกระทำ (LEARNING BY DOING) เพื่อให้เกิดประสบการณ์โดยตรง การเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติจริงต้อง ใช้กระบวนการแก้ปัญหา ดังนั้นการเรียนการสอนในลัทธินี้จึงใช้การสอนแบบแก้ปัญหา (PROBLEM SOLVING) โดยนำเอาหลักการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์มาใช้และต้องเน้นให้

เด็กมีการแก้ปัญหาในห้องเรียน สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เป็นกันเองโดยอาศัยหลักการแบบประชาธิปไตย คือ ต้องเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมอภิปรายอย่างกว้างขวางเพื่อหาข้อสรุปข้อสำคัญหรือทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งได้จากการลงมือกระทำจริง ความรู้จากการยึดการกระทำจริงจะโยงไปสู่หลักการหรือทฤษฎีซึ่งจะติดตัวเด็กไปได้นานกว่าความรู้ที่ได้จากการท่องจำ (ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 44)

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (RECONSTRUCTIONISM)

ความเป็นมา

ปฏิรูป (RECONSTRUCT) หมายถึง บูรณะหรือทำขึ้นใหม่ ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1930 ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ประสบปัญหาหลาย ๆ ด้าน เช่นภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างระบบนายทุนจึงเกิดนักคิดกลุ่มหนึ่งที่ได้พยายามจะแก้ปัญหาสังคมโดยให้การศึกษาเป็นตัวนำการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองและสังคม โดยการล้มระบบเก่าที่ไม่มั่นคงและยุติธรรมลงเสีย แล้วสร้างระบบสังคมใหม่ขึ้นมา นักคิดกลุ่มนี้เสนอบทบาทใหม่ให้กับโรงเรียนให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมนี้มีชื่อเรียกว่า “นักคิดแนวหน้า” (FRONTIER THINKER) (GEORGE F. KNELLER 1971 : 61) ผู้นำของนักคิดกลุ่มนี้ได้แก่ จอร์จ เอส เค้าท์ส (GEORGE S. COUNTS) และ ฮาโรลด์ รุกก์ (HAROLD RUGG) กลุ่มนี้มีความเห็นด้วยกับหลักการประชาธิปไตยโดยที่ประชาชนต้องสามารถควบคุมสถาบันและทรัพยากรต่างๆ ได้เองโดยไม่ขึ้นอยู่กับนักการเมืองที่หวังเอาประชาชนเป็นเครื่องมือ และประชาธิปไตยดังกล่าวนี้ควรต้องประสานความสอดคล้องกับประชาธิปไตยในแต่ละประเทศทั่วโลก

ผู้นำของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมตอนแรกคือ จอห์น ดุย (ค.ศ. 1920) แต่แนวคิดเกี่ยวกับ “การศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคม” นี้ยังไม่เด่นชัด จนกระทั่งประมาณ ปี ค.ศ. 1950 ที โอดอร์ บรามเมลด์ (THEODORE BRAMELD) ได้เป็นผู้ทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางโดยการเสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อการปฏิรูปสังคมในหนังสือหลายเล่มด้วยกัน เช่น “PATTERN OF EDUCATION PHILOSOPHY (1950)” “TOWARD A RECONSTRUCTED PHILOSOPHY OF EDUCATION (1956)” และเรื่อง “EDUCATIONAL POWER (1965)” “GEORGE F. KNELLER, 1971 : 62) เป็นต้น ทำให้บรามเมลด์ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 58)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้พัฒนามาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (PRAGMATISM) และผนวกเอาความคิดของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM) เข้าไว้ด้วยกัน (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 162 – 163) ปรัชญาปฏิรูปนิยมเน้นเรื่อง "แรงงาน (LABOR) ว่าเป็นหัวใจของสังคม และเชื่อว่ามนุษย์จะต้องช่วยกันสร้างระบบสังคมเสียใหม่โดยถือว่าการทำงานคือชีวิต" ดังนั้นรูปแบบของการศึกษาในลัทธิปรัชญานี้จึงเน้นการทำงานหรือการทำแบบฝึกหัดในบทเรียนต่าง ๆ อย่างมากที่สุด (ภิญโญ สาร, 2523 : 117) ปฏิบัติการนิยมเน้นในการแก้ไขปรับปรุงสภาพสังคมโดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ พัฒนาการนิยมเน้นการพัฒนาเด็กไปสู่จุดมุ่งหมายที่ผู้เรียนและผู้สอนร่วมกันกำหนดขึ้น การผสมผสานกันระหว่างความคิดสองปรัชญาปฏิรูปนิยมก่อตัวขึ้นโดยเน้นการพัฒนาการของบุคคลและของมวลชน เพื่อเข้าใจตนเองว่ามีความต้องการอะไร สังคมประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความสามารถและจุดมุ่งหมายของสมาชิกไม่จำเป็นต้องเหมือนกันหมด (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 163) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเน้นการปฏิรูปสังคมและสร้างสรรค์รูปแบบของสังคมขึ้นมาใหม่ในอนาคต

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม มีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971 : 62 - 64 อ้างใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529 : 59 – 60) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาต้องเป็นการสร้างระเบียบของสังคมขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ค่านิยมเบื้องต้นทางวัฒนธรรมได้บรรลุความสำเร็จตามที่ต้องการ และขณะเดียวกันก็ต้องให้กลมกลืนกับสภาวะของสังคมและเศรษฐกิจ
2. สังคมใหม่ต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยประชาชนหรือผู้แทนที่ประชาชนเลือกมาจะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการควบคุมผลประโยชน์ของสถาบันและทรัพยากรต่าง ๆ ของประเทศ
3. การศึกษานั้นนอกจากจะทำให้บุคคลได้พัฒนาสังคมแล้วยังทำให้บุคคลได้เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมในการวางแผนของสังคมด้วย ดังนั้นสังคมจึงมีส่วนร่วมที่สำคัญของการศึกษา
4. ครูผู้สอนต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นในการแก้ปัญหาโดยครูจะต้องเชื่อและไว้วางใจเด็กในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ตามกระบวนการของประชาธิปไตยและเป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย

5. วิธีการและจุดมุ่งหมายปลายทางของการศึกษาต้องสนองความต้องการของวัฒนธรรมปัจจุบันเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงต้องปฏิรูปเนื้อหาวิชา วิธีการสอน ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมให้โรงเรียนมีบทบาทในการปฏิรูปสังคมเพื่อใช้การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างสังคมใหม่ที่มีความเสมอภาคและความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น (วิจิตร ศรีสอาน, 2525 : 64) ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ (ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, 2529 : 89) ได้แบ่งเป็นข้อไว้ดังนี้

1. การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมพัฒนาสังคมโดยตรงและต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่ด้วย
2. การศึกษาจะต้องมุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคมบนรากฐานของประชาธิปไตยโดยต้องคำนึงถึงพื้นฐานที่มีอยู่เดิม
3. การศึกษาจะต้องให้เด็กเห็นความสำคัญของสังคมส่วนรวมควบคู่ไปกับของตัวเอง

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นหลักสูตรที่เน้นด้านสังคมเป็นแกนสำคัญ เพื่อส่งเสริมให้เด็กเข้าใจสภาพของสังคม และศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางสังคม เป็นการเตรียมเด็กให้มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างมีคุณภาพ ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมยึดหลักสูตรแบบแกน (CORE CURRICULUM OR WHEEL CURRICULUM) คือ การสอนเน้นหลักสูตรที่ยึดถือวิชาใดวิชาหนึ่งหรือกลุ่มวิชาใดวิชาหนึ่งเป็นแกนกลาง เนื้อหาสาระในหลักสูตรจากปัญหาสังคมที่ผู้เรียนประสบอยู่ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีความพร้อมในการคิดหาแนวทางในการแก้ปัญหา และนำผลที่ได้มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพหลักสูตรต้องกำหนดให้เด็กได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เด็กมองเห็นปัญหาของสังคมอย่างเข้าใจแจ่มชัด และร่วมมือกันหาข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคตได้ เด็กจึงควรได้รับการศึกษาในเรื่องของอุตสาหกรรม สื่อสารมวลชน การขนส่ง การอนามัยและสาธารณสุข นิเวศวิทยา อาชีววิทยา รวมทั้งวิชาที่สอน

ในโรงเรียน ได้แก่ วรรณคดี ดนตรี ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และคณิตศาสตร์ (ศักดิ์ดา ปรากฏ์ประทานพร, 2526 : 124) การสอนวิชาต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เด็กเห็นถึงความสัมพันธ์ของวิชาดังกล่าวและจะทำให้สามารถเข้าใจสภาพของสังคมมากขึ้น

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่าบทบาทของโรงเรียนจะต้องสนใจใฝ่หาอนาคต (FUTURE ORIENTED) และนำทางให้เด็กได้พบกับระเบียบของสังคมใหม่โดยการให้การศึกษาฝึกในด้านความคิดสร้างสรรค์แก่เด็กเพื่อให้เด็กพร้อมที่จะร่วมมือในการวางแผนให้กับสังคมใหม่ โรงเรียนมีหน้าที่สร้างบรรยากาศแบบสังคมประชาธิปไตยให้แก่เด็ก และในเวลาเดียวกันโรงเรียนจะต้องทำงานร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ของสังคมด้วย นั่นก็คือโรงเรียนจะต้องเป็นผู้สร้างสังคมไม่ใช่เป็นผู้ที่ถูกสังคมสร้างขึ้น (ศักดิ์ดา ปรากฏ์ประทานพร, 2526 : 124 – 127) หากต้องการให้สังคมในอนาคตเป็นเช่นไร โรงเรียนก็สามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฝึกอบรมเด็กให้มีบุคลิกภาพ ทักษะ และความรู้ความสามารถเป็นอย่างนั้น

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่าครูผู้สอนต้องสามารถทำให้เด็กเห็นว่ามีหน้าที่ที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมใหม่โดยอาศัยกระบวนการแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในโรงเรียนมีการนำหลักการสำคัญแบบประชาธิปไตยมาใช้ (ศุภร ศรีแสน, 2526 : 193) ครูผู้สอนไม่ใช่มีหน้าที่คอยชี้แนะเพียงอย่างเดียว แต่ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้คอยกระตุ้นเร่งเร้าให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์เพื่อหาทางแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบกพร่องต่าง ๆ ของสังคม (ไพฑูริย์ ลินลารัตน์, 2524 : 91 – 92) นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละอุทิศตนเพื่อสังคม มีลักษณะเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือเป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเองโดยวิธีการต่างๆ เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (SCIENTIFIC METHOD) วิธีการแบบโครงการ (PROJECT METHOD) และวิธีการแก้ปัญหา (PROBLEM SOLVING METHOD) นอกจากนั้นปรัชญานี้ยังอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (HISTORICAL METHOD) และวิธีการทางปรัชญา (PHILOSOPHICAL

METHOD) เข้ามาประกอบด้วยเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ รัตภูมิและสมบูรณที่สุด (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2524 : 92 – 93) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมไม่ส่งเสริมการเรียนรู้แบบท่องจำและการสอนแบบบรรยาย ครูผู้สอนและเด็กควรทำอะไรก็ได้เพื่อสนองความต้องการของตน การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สนใจปัญหาของสังคมเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหา บรรยายภาคในการเรียนการสอนมีอิสระไม่ใช่บังคับการจัดตารางสอนควรมีความยืดหยุ่น (FLEXIBLE SCHEDULE) กำหนดตามเวลาเรียนในทฤษฎีการค้นคว้าของเด็กและการอภิปรายเป็นสัดส่วนกัน โดยเน้นการอภิปรายเป็นหลัก (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 168)

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (EXISTENTIALISM)

ความเป็นมา

อัตถิภาวะ (EXISTENCE) หมายถึง ความเป็นอยู่ ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญาที่มุ่งเสริมสร้างให้มนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกและรู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกอย่างมีความรับผิดชอบในตัวเอง ปรัชญานี้เป็นขบวนการทางความคิดแบบใหม่ของปรัชญา ซอเรนเคียร์ เคออร์ด (SOREN KIERKEGARD, ค.ศ. 1813 - 1855) เป็นนักปรัชญาชาวเดนมาร์กซึ่งได้รับการยกย่องในปัจจุบันว่าเป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นคนแรก และได้เสนอความคิดว่าปรัชญาเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน ดังนั้นจึงควรสร้างปรัชญาของตนเองจากประสบการณ์ไม่มีความจริงนิรันดร ให้ยึดเหนี่ยวเป็นสรณะตายตัวความจริงที่แท้คือสภาพของมนุษย์ (HUMAN CONDITION) (กีรติ บุญเจือ, 2522 : 14) ในระบบสังคมปัจจุบันนี้มนุษย์กำลังสูญเสียตัวเองและการศึกษาที่มีอยู่ก็มีส่วนในการทำลายความเป็นมนุษย์ด้วย เพราะสอนให้เด็กอยู่ในกรอบของสังคมที่จำกัดเสรีภาพ ความเป็นตัวของตัวเองให้ลดน้อยลงไม่มีใครเลยที่รอดพ้นจากการบีบรัดของบทบาทและหน้าที่ของสังคม นอกจากนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็มีส่วนทำลายความเป็นมนุษย์เช่นกัน เพราะคนเราต้องพึ่งพามากเกินไปจนมนุษย์ต้องกลายเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ (ศักดิ์ดา ปรารงค์ประทานพร, 2526 : 133) ปรัชญานี้ได้รับการกล่าวขวัญอย่างมากในช่วงปี ค.ศ. 1950 – 1965 สำหรับความพยายามที่จะนำความคิดอัตถิภาวนิยมมาประยุกต์ใช้กับการศึกษานั้นเพิ่งมาเริ่มราว ๆ 20 ปีมานี้เองส่วนมากเป็นผลงานของนักปรัชญาการศึกษาชาวอเมริกันคือ แวนคลีฟ มอริส (VAN CLEVE MORRIS) และจอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (GEORGE F. KNELLER) (ยัง ปอล ชาร์ตต์, 2517 : 33 – 60) และ เอ เอส นีลส์ (A.S. NEIL) ชาวอังกฤษเป็นผู้ริเริ่มและนำ

แนวคิดของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมไปใช้ทดลองปฏิบัติในโรงเรียนสาธิตและโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (SUMMERHILL)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ถือว่ามนุษย์ย่อมเป็นตัวของตัวเอง มีสิทธิเสรีภาพที่จะทำพูด คิดได้ตามประสงค์และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง (FREEDOM, CHOICE AND RESPONSIBILITY) มนุษย์เป็นผู้สร้างชีวิตและอนาคตของตัวเองเป็นปรัชญาที่สอนให้มนุษย์ยึดตัวเองเป็นหลัก (HUMAN SUBJECTIVITY) เป็นปรัชญาที่ต่อต้านธรรมชาตินิยม (NATURALISM) และจิตนิยม (IDEALISM) เพราะทั้งสองลัทธิปฏิเสธเสรีภาพของมนุษย์ดังนี้ อัตถิภาวนิยมได้อุบัติขึ้นมาเพื่อต่อต้านการยึดถือประเพณีเก่า ๆ ของมนุษย์ (ทองปลิว ชมชื่น, 2529 : 176 – 177)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม มีหลักการสำคัญ (บรรจง จันทรสา, 2527 : 252) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาจะต้องทำหน้าที่สร้างมนุษย์ให้เป็นตัวของตัวเอง มีอิสระในการเลือกและตัดสินใจรับผิดชอบการกระทำด้วยตัวเอง การส่งเสริมให้เด็กรู้จักเลือกและรับผิดชอบในการตัดสินใจย่อมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเด็ก และจะต้องเป็นสิ่งที่ดีสำหรับบุคคลอื่นด้วย การที่การศึกษาเน้นการสร้างมนุษย์ตามที่กล่าวมาแล้วนั้นย่อมหมายถึง การศึกษาจะต้องสร้างมนุษย์ให้เป็นผู้มีวินัยในตนเอง
2. โรงเรียนควรเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม โดยเสนอหลักศีลธรรมและจริยธรรมหลาย ๆ แบบให้เด็กได้เลือกตามแนวทางของตน สำหรับเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับจริยธรรมนั้นต้องไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่เด็กปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมคือมุ่งจะให้เด็กพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเองอย่างเต็มที่ การศึกษาจึงต้องสามารถสอนให้เด็กเป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบต่อตัดสินใจของตนเอง โดยการช่วยให้เด็กเข้าใจตัวเองเข้าใจโลก

และเข้าใจความสำคัญของการมีอยู่ เพื่อที่ว่าการศึกษาจะช่วยทำให้เด็กสามารถเผชิญปัญหาต่างๆ ได้อย่างชาญฉลาดด้วยสติปัญญาของตนเอง (VAN CLEVE MORRIS, 1961 : 391 อ้างใน ณัฐพร คำมะสอน, 2531 : 53) จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญานี้ (JAMES A. JOHNSON, 1969 : 335 – 343 อ้างถึงใน จินดา ยัญทิพย์, 2528 : 64) พอสรุปได้ดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเองอย่างเต็มที่
2. มุ่งให้ผู้เรียนมีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือกและในสิ่งที่ตนกระทำ
3. มุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง (SELF DISCIPLINE)

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นหลักสูตรที่เชื่อว่าทุกวิชามีความสำคัญ ถ้าเด็กเห็นว่าวิชาใดจะช่วยให้รู้จักตนเอง และเข้าใจโลกได้ดีขึ้น ถือว่าวิชานั้นย่อมเหมาะสมกับเขา เนื้อหาที่เรียนต้องไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่เด็กจะเจอประพฤติในห้องเรียนและชีวิตประจำวัน (G MAX WINGO, 1974 : 335) เนื้อหาวิชาของหลักสูตรจะเน้นทางสาขามนุษยศาสตร์ (HUMANITIES) โดยเน้นเนื้อหาวิชาที่มีความสำคัญในการส่งเสริมให้บุคคลเลือกและตัดสินใจ อันได้แก่ วิชาศิลปะ ปรัชญา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ การเขียน การละคร จิตรกรรม และศิลปะประดิษฐ์ นักปรัชญาเชื่อว่าวิชาเหล่านี้จะช่วยฝึกฝนเด็กในด้านสุนทรียศาสตร์ (AESTHETIC) อารมณ์ (EMOTION) และฝึกฝนศีลธรรมจรรยา (พรชูลี อาชวบำรุง, 2517 : 66) อย่างไรก็ตาม หลักสูตรปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมที่แท้จริงต้องไม่เสนอวิชาเรียนให้กับเด็ก แต่ต้องมีวิชาต่าง ๆ พร้อมให้เด็กเลือก เพราะวิชาเรียนนั้นเป็นเพียงเครื่องมือให้เด็กได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง (ศักดิ์ ปรางค์ประทานพร, 2526 : 44)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมมีความเชื่อว่าโรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพ ทั้งในและนอกห้องเรียน จัดสิ่งแวดล้อมให้เด็กพอใจ โรงเรียนจะไม่สร้างและกำหนดเงื่อนไขต่างๆ ให้เด็กปฏิบัติตาม แต่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนมีพัฒนาการในด้านความเป็นตัวของตัวเอง นั่นคือให้เด็กมีโอกาสเลือกและรู้จักเลือกโดยอิสระ (FREE CHOICE) (JAMES A.

JOHNSON, 1969 : 335 – 343) ส่วนในด้านศีลธรรมจรรยา โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกแนวทางจริยธรรมของตัวเอง

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่าผู้สอนมีหน้าที่คอยกระตุ้นหรือเร้าใจให้เด็กรู้จักตนเอง สามารถนำศักยภาพของตนเองมาทำให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และเน้นให้เด็กเข้าใจตัวเองเป็นสำคัญ (ศุภร ศรีแสน, 2526 : 154 – 155) ครูผู้สอนกับเด็กมีความสำคัญเท่ากันต้องเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน และครูผู้สอนต้องรู้จริงในวิชาที่สอนต้องมีความซื่อสัตย์ และมีความจริงใจต่อเด็กอย่างแท้จริง

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมให้ความสำคัญของเด็กเป็นอย่างยิ่ง การเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้เด็กค้นพบและรู้จักตัวเองเป็นสำคัญ คือ เห็นว่าการเรียนรู้ของเด็กควรเริ่มต้นที่ความอยากรู้ของตัวเอง ไม่ใช่เริ่มต้นที่ความรู้ที่ครูผู้สอนจะถ่ายทอดให้ (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2518 : 66) เด็กควรจะได้รับ การส่งเสริมให้เข้าใจในวิชาที่เรียนอย่างถ่องแท้จนสามารถที่จะบอกได้ว่าตัวเองมีความรู้สึกอย่างไรต่อวิชาที่เรียนนั้น

นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนในปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ยังเน้น “การมีส่วนร่วม” ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ และไม่เห็นด้วยกับการศึกษามนุษย์ในแง่ของวัตถุเท่านั้นเพราะมนุษย์ไม่ใช่วัตถุ จะศึกษามนุษย์ให้เข้าใจก็ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับการมีอยู่ของมนุษย์ วิชาที่ควรแก่การศึกษาคือวิชาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ (ปานทิพย์ ศุภนคร, ม.ป.ป.)

พุทธปรัชญาการศึกษา (BUDDHISM)

ความเป็นมา

พุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้แจ้งของผู้รู้ ความรู้แจ้งในที่นี้คือ ความรู้แจ้งในความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความรู้แจ้งดังกล่าวนี้เกิดจากการเล่าเรียน ผึกฝน จำแนกแยกแยะและคิดค้นด้วยเหตุผลตามที่เป็นจริงจนกระทั่งได้พบกับความเป็นจริงหรือศีลธรรมในที่สุด (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525 : 76) เป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วที่ประเทศไทยได้ยึดถือเอาพุทธธรรมเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทในการจัด

การศึกษาเป็นอย่างมาก ต่อมาประเทศไทยได้จัดการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกมาจนปัจจุบันนี้ทำให้การจัดการศึกษาเกิดปัญหาขึ้นหลายประการเพราะ “พบว่ามีความขัดแย้งไปกันไม่ได้สนิทนักกับค่านิยมและนิสัยอย่างไทยๆ ผลที่สุดปรัชญาต่างประเทศที่ส่งเข้ามานั้นก็เคลื่อนลอยไร้ความหมายและไม่ยังประโยชน์แก่การศึกษาของไทยกว่าที่ควร” (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2512 : 183 – 197) ดังนั้นจึงมีนักการศึกษาไทยหลายท่านได้พยายามนำหลักพุทธธรรมมาเป็นปรัชญาแม่บทในการจัดการศึกษาไทย ผลงานชิ้นแรกที่ยกย่องจะเสนอปรัชญาการศึกษาไทยอย่างมีระบบ คือ ผลงานของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ท่านได้เขียน “พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่” (สาโรช บัวศรี, 2513 : 4 – 40) โดยเสนอระบบปรัชญาการศึกษาที่ยึดหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาแม่บท เป็นผลงานที่ได้รับความสนใจและมีผู้วิจารณ์ความถูกต้องของปรัชญาการศึกษานี้กันมาก แต่ก็นับว่าเป็นก้าวแรกที่มีผู้สนใจปรัชญาการศึกษาไทยกันอย่างจริงจัง หลังจากนั้นได้มีนักการศึกษา นักปรัชญาและผู้รู้ทั้งหลายท่านพยายามเสนอแนวคิดในการนำพุทธปรัชญามาเป็นปรัชญาการศึกษาให้ได้เนื้อหาสาระที่ชัดเจนยิ่งขึ้น (สมนึก พวงพวง, 2531 : 74)

แนวคิดพื้นฐาน

พุทธปรัชญามีความเชื่อว่าธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คือทุกข์ จุดมุ่งหมายของการศึกษาในทรรศนะของพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นอุปการณเพื่อบรรลุดจุดมุ่งหมายนี้ทั้งในแง่โลกและแง่ของศาสนา ธรรมชาติของมนุษย์ในแง่อื่น ๆ อาจนำมาอธิบายในแง่ของการศึกษาเพิ่มเติมได้อีก เช่น ในแง่ของกรรม หมายถึง ความก้าวหน้าหรือความเสื่อมทางการศึกษาขึ้นอยู่กับตนเองในแง่ของปัจเจกสมุปปบาท หมายถึง ธรรมชาติสัมพันธ์ของมนุษย์ต้องพิจารณาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในแง่ของไตรลักษณ์ หมายถึง ธรรมชาติที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ด้วยวิธีการศึกษาดังนี้ เป็นต้น (วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, 2520 : บทคัดย่อ)

หลักการสำคัญ

พุทธปรัชญา มีหลักการสำคัญ (พระราชวรมนี, 2525 : 166 – 168) โดยได้กล่าวถึงหลักไตรสิกขา หรือหลักการการศึกษา 3 ประการ พอสรุปได้ดังนี้

1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา

2. การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา

3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา

หลักการศึกษ 3 ประการนี้ จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหของอารยชน หรือ อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน ได้แก่ มรรค อันมีองค์ 8 คือ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของพุทธปรัชญาการศึกษานั้นได้มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ (2518 : 121) ได้กล่าวว่า "การศึกษานี้เพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ และมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์" ทั้งนี้เพราะสัญชาตญาณที่มีความเห็นแก่ตัวอย่างมากก็คือ สัญชาตญาณอย่างสัตว์นั่นเอง สาโรช บัวศรี (2528 : 7) ได้กล่าวว่า ความมุ่งหมายของหลักการศึกษาคือ

1. เพื่อให้รู้จักตนเอง (รู้จักขั้น 5) และรู้จักทุกข์หรือปัญหาของตนเองอันย่อมนับเนื่องมาจากอกุศลมูล และเพื่อจะได้นำตนให้หลุดพ้นไปจากทุกข์ หรือปัญหานั้น ๆ
2. เพื่อให้เกิดความรู้และความสามารถที่จะคิดเป็น (รวมเรียกปัญญาธรรม) ตลอดจนความรับผิดชอบและสมรรถภาพทั้งปวง อันจะเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาและปรับปรุงสภาพของสังคมและของตัวมนุษย์เอง
3. เพื่อให้เกิดคุณธรรมและศีลธรรมขึ้นในใจ สำหรับช่วยสร้างสัมพันธ์อันดีในหมู่มนุษย์ ก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม

จุดมุ่งหมายการศึกษาตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษามุ่งให้เด็กเป็นผู้มีคุณธรรมปราศจากการเห็นแก่ตัว เป็นผู้รู้จักตัวเอง รู้จักแก้ปัญหาชีวิต และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นหลักสูตรที่เน้นการฝึกฝนอบรมทางด้านจิตใจและคุณธรรมของเด็กเป็นสำคัญ ส่วนวิชาอื่นๆ นั้นให้เลือกเรียนได้ตามความเหมาะสมเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน พุทธทาสภิกขุ (2512 : 77 – 92) ได้กล่าวถึงหลักสูตรที่ประกอบด้วยแผนการศึกษา 4 อย่าง คือ

1. พุทธิศึกษา นอกจากให้รู้หนังสือแล้วจะต้องมีความรู้ในเรื่องที่สำคัญที่สุดในชีวิต คือ รู้ว่า เกิดมาทำไม เกิดมาเพื่ออะไร คำตอบคือเกิดมาเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้
2. จริยศึกษา ต้องอบรมให้รู้จักทำลายความเห็นแก่ตัว หรือ ความเห็นแก่ตัวพวกของตัวเอง ต้องเติมไปด้วยความสำรวม ความมัธยัสถ์มากขึ้นทุกที ๆ
3. พลศึกษา คือการศึกษาเพื่อให้มีกำลัง ต้องประกอบด้วยกำลังสองประเภทคือกำลังทางวัตถุและกำลังทางวิญญาณหรือกำลังทางจิต เพราะต้องฝึกให้จิตมีสมาธิ จึงจะสามารถควบคุมบังคับกำลังกายให้เดินไปถูกทางได้
4. หัตถศึกษา คือวิชาชีพทุกแขนงทั้งภาคปฏิบัติและภาควิชาการ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ และวิชาชีพเป็นอุปกรณ์ในการเลี้ยงชีพ เป็นหนทางให้มนุษย์ได้เสาะแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับ

หลักสูตรของพุทธปรัชญาการศึกษานั้นเนื้อหาของหลักสูตรจะต้องประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ เนื้อหาที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพส่วนหนึ่งและเนื้อหาที่จำเป็นต่อการพัฒนาในด้านจิตใจอีกส่วนหนึ่ง (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525 : 79) เพราะการพัฒนาความเป็นมนุษย์ (MANHOOD) จะต้องพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

โรงเรียน

พุทธปรัชญาการศึกษามีความเชื่อว่าการจัดโรงเรียนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยที่จะเหนี่ยวโน้มนำส่งเสริม จูงใจ และปลุกเร้า ให้เกิดความศรัทธาที่จะเรียนรู้ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2528 : 79 – 81) พอสรุปได้ดังนี้

1. ความเยียบสงบ การสร้างบรรยากาศที่เยียบสงบมิใช่การข่มขู่บังคับห้ามนักเรียนพูด แต่เน้นที่การสำรวมตน คือ สำรวมกาย วาจา ใจ การฝึกหัดแผ่เมตตา การฝึกสมาธิอย่างง่าย ๆ เป็นการฝึกหัดให้เด็กรู้ตัวอยู่เสมอว่ากำลังทำอะไรอยู่

2. ความใกล้ชิดกับธรรมชาติ การจัดชั้นเรียนมิได้จำกัดอยู่ภายในห้องสี่เหลี่ยมเท่านั้น แต่ให้นำธรรมชาติเข้ามาสู่ห้องเรียน และนำนักเรียนออกไปสู่สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และเป็นแหล่งวิทยาการในชุมชน ทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงด้วยวิธีการที่ประหยัดและสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

3. ความแปลกใหม่และเปลี่ยนแปลงไม่จำเจ คือ จัดห้องเรียนให้น่าสนใจอยู่เสมอ เช่น การจัดห้องเรียนพิเศษตามลักษณะวิชาที่เรียน มีการตกแต่งห้องเรียนสื่อต่าง ๆ ในโอกาสที่สำคัญ มีการเปลี่ยนกลุ่มเด็กนักเรียนเปลี่ยนรูปแบบการจัดที่นั่งเรียนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ไม่รู้สึกจำเจ เบื่อหน่าย

4. ความสะดวกมีระเบียบและเรียบง่าย เป็นการ จัดสภาพแวดล้อม เพื่อฝึกลักษณะนิสัย และฝึกหัดอบรมการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ สภาพของห้องเรียนและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ไม่จำเป็นต้องมีราคาแพงหรูหรา แต่จะต้องกวาดขันให้มีความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยอยู่เสมอ

ผู้สอน

พุทธปรัชญาการศึกษาเชื่อว่าครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมมีความเป็นกัลยาณมิตร ต่อเด็ก ตั้งใจสอนด้วยความมุ่งหวังที่จะให้ศิษย์เป็นคนที่มีความดีของสังคม ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้มีความรู้ดี ปฏิบัติได้จริง และมีวิธีสอนหลาย ๆ แบบที่สามารถเข้าใจให้เด็กสนใจได้เป็นอย่างดี (สมนึก พวงพาว, 2531 : 84)

แสง จันทร์งาม (2526 : 24 – 30) กล่าวถึงลักษณะครูผู้สอนที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษาว่าควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ การสอนนั้นมุ่งให้ผู้เรียนพ้นจากความทุกข์ ไม่หวังผลสิ่งใดตอบแทน
2. ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยโส ไม่ถือยศถือศักดิ์
3. มีความอดทน ใจเย็น
4. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า ไม่เข้าข้างผู้เรียนบางคนหรือชอบผู้เรียนบางคน
5. มีความรอบคอบ พิจารณาถี่ถ้วน ไม่ตัดสินใจอย่างหุนหันพลันแล่น
6. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา เป็นแบบอย่างที่ดีทางความประพฤติ ครูจะต้องเป็นผู้แนะ และผู้นำ จะต้องปฏิบัติในสิ่งที่ตนสอน

7. รู้จักระดับสติปัญญาของผู้เรียน และปรับปรุงวิธีสอนของตนให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาเน้นเป็นการจัดโดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้และได้ฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยบคาย นำไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริง เรียกว่า การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ (แปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธีหมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา) โดยมุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูผู้สอนและศิษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และศิษย์ได้มีโอกาสคิดแสดงออกปฏิบัติอย่างถูกวิธีจนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม (สุนทรวิวัฒน์, 2528 : 84)

เสถียร ชาวไทย (2531 : 17 – 18) ยังได้กล่าวอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนตามพุทธศาสนาไว้ว่า การศึกษาตามหลักพุทธศาสนามี 3 ชั้น ได้แก่

1. เป็นชั้นควบคุม ฝึกหัดพฤติกรรมทางกาย และทางคำพูดโดยมุ่งให้แสดงเฉพาะพฤติกรรมที่ดีอันไม่เป็นโทษแก่ตนเองและคนอื่น

2. เป็นชั้นควบคุมฝึกหัดจิตใจโดยตรง มุ่งให้บุคคลได้รู้จักบังคับจิตใจตนเอง รู้จักคิดและแสดงความคิดเห็นออกมาเฉพาะสิ่งที่เป็นความดี ก่อให้เกิดความสร้างสรรค์ตลอดจนรู้จักทำจิตใจให้สงบได้ เรียกว่า สมภา

3. เป็นชั้นสูงสุดแห่งการศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการต่าง ๆ และมีความรู้ความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งมีทั้งความสมหวังและความไม่สมหวัง เรียกว่า ปัญญา

นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนที่ได้กล่าวไปแล้วนี้ (วันดร ชัยศรี 2538 : 47 – 48) ยังได้กล่าวในเรื่องเดียวกันนี้ว่า กระบวนการเรียนการสอนในชั้นแรกเรียกว่า ศิลสิกขา ได้แก่ การศึกษาเรื่องระเบียบวินัย เพื่อแก้ไขปัญหาลึกซึ้งพื้นฐาน คือ ทางกายและทางวาจา

ชั้นที่สอง คือ สมภาสิกขา การศึกษาที่ฝึกควบคุมจิตใจ พฤติกรรมใดโดยจงใจไม่ว่าจะเป็นทางกาย หรือทางวาจา ย่อมมีสาเหตุมาจากใจนั่นเอง

ชั้นที่สามได้แก่ ปัญญาสิกขา เป็นการศึกษาชั้นสูงสุด เป็นความรู้ที่เข้าใจในสภาพความเป็นจริงด้วยตัวเอง

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาเป็นการศึกษาตามลำดับขั้นของไตรสิกขาอันประกอบด้วยศีล สมาธิและปัญญา กระบวนการเรียนการสอนอาจมีได้หลาย ๆ วิธีด้วยกัน ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมแต่ต้องเป็นวิธีที่เด็กเกิดความรู้ความเข้าใจ และต้องควบคู่กันไปกับการฝึกฝนทางด้านคุณธรรมด้วย (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2544 : 51 – 84)

นอกจากนั้น สมบูรณ์ พรธนาภ (ม.ป.ป. : 301 – 305) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “ปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาของไทยควรเป็นอย่างไร” พอสรุปได้ดังนี้

“.....เมื่อประเทศไทยเริ่มต้นจัดการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกแล้ว ปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาของไทยเป็นอย่างไร ? มีปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกหรือไม่ การค้นหาคำตอบของปัญหานี้ลำบากมาก เพราะเหตุว่าปรัชญาการศึกษาไทยไม่ปรากฏว่าไม่มีการแถลงหรือกล่าวแสดงไว้ให้เห็นเป็นที่รับรู้กันทั่วไปอย่างชัดเจน.... นักการศึกษาไทยทั้งหลายตระหนักดีว่า การศึกษาที่มั่นคงย่อมดำเนินไปด้วยการอาศัยพื้นฐานที่สำคัญหลายประการ และพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งคือ ปรัชญาการศึกษา แต่ยังไม่เคยปรากฏว่าได้มีการรวบรวมและกำหนดปรัชญาการศึกษาไทยให้ปรากฏอย่างชัดเจน

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความคิดเห็นว่า “การศึกษาในประเทศไทยได้ประสบปัญหาและมีข้อบกพร่องมากมาย เพราะขาดรากฐานคือ

ปรัชญาการศึกษาที่เป็นของตนเอง เพราะไปลอกแบบปรัชญาการศึกษาของตะวันตกมา โดยที่ปรัชญานั้นไม่เหมาะสมกับพื้นฐานของตนเอง ยิ่งกว่านั้นที่ว่าลอกแบบปรัชญาการศึกษาของตะวันตกมานั้นก็ยังเป็นที่สงสัยเสียอีกว่า น่าจะได้ลอกมาแต่เพียงระบบและแบบแผนต่าง ๆ ในทางการศึกษาของเขา หากได้เข้าถึงและนำเอาปรัชญาที่รองรับมาด้วยไม่ (พระราชวรมุณี, 2518 : 12–20)

การจัดการศึกษาของไทยในสภาพที่ขาดปรัชญาการศึกษาเช่นนี้ คงจะปรากฏมีมาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้จากข้อความบางตอน ซึ่ง ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวไว้ดังนี้

“สมมุติฐานข้อหนึ่งของผู้เขียนใคร่หาทางพิสูจน์ให้ผิด แต่ยังไม่พิสูจน์ไม่ได้ก็คือ ในการรับคติการจัดการศึกษาตะวันตกเข้ามาเมืองไทยนั้น เรารับเข้ามาแต่แบบ รูป ระเบียบวิธี และลักษณะวิชาที่บุคคลจะต้องเรียน ส่วนปรัชญาการศึกษา หรือหลักความคิดว่าการศึกษาควรเป็นอย่างไรเพื่ออะไร อันเป็นวิญญาณของการจัดการศึกษานั้น เรามิได้รับเข้ามาด้วย เรามองดูการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือของการพัฒนาสังคม เราเห็นว่าการศึกษากับความรู้ คือสิ่งเดียวกัน เช่นนี้เป็น

การถูกต้องแล้วหรือยัง ยิ่งไปกว่านั้น ปรัชญาและคติทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักชีวิตเรามาช้านานนั้นจะเป็นประทีปในการจัดการศึกษา เพื่อนำชีวิตของคนไทยให้เจริญก้าวหน้าตามคติโลกเพียงไร เหล่านี้ย่อมไม่ถึงกับลึกซึ้งจนคิดไม่ได้คิดไม่ถึง แต่ในการจัดการศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบันเราได้นำเอาสังฆกรรมอันประเมินค่ามิได้นี้มาวางเป็นหลัก เป็นแนวทางปฏิบัติแล้วหรือยัง การรับของตะวันตกก็รับแต่แบบรูปมิได้นำมาประยุกต์ให้ผสมกลมกลืนกับความต้องการ ความจำเป็นของกาลสมัยเท่าที่ควรเช่นนี้ การศึกษาจึงเปรียบเหมือนหุ่นยนต์ที่ไร้วิญญาณ ขาดแก่นขาดชีวิต และเปะปะได้ง่าย ..." (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2514 : 138)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า

1. การจัดการศึกษาของไทยอยู่ในสภาพที่ขาดปรัชญาการศึกษาหรือมีปรัชญาการศึกษาที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมของประเทศไทยนั้นมีมานานแล้ว และอาจจะสรุปได้ว่าสภาพเช่นนี้ปรากฏขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือประเทศไทยได้เริ่มต้นปฏิรูปการศึกษาเป็นแบบตะวันตกเป็นครั้งแรก สิ่งที่เรานำมาใช้อย่างจริงจัง คือรูปแบบของการจัดการศึกษา ส่วนปรัชญาหรือแนวความคิดของการศึกษานั้น เป็นสิ่งสงสัยกันว่าน่าจะไม่ได้นำเข้ามาด้วยอย่างแน่นอน

2. ปรัชญาการศึกษาของไทยควรจะได้รวบรวมและกำหนดขึ้นจากแนวความคิดหรือหลักปรัชญาแห่งชีวิตที่ปรากฏมีอยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว นั่นคือพุทธศาสนาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย

สำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการนำเอาพุทธศาสนามาสร้างขึ้นเป็นปรัชญาการศึกษาของไทยนั้น ได้ปรากฏมีมานานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จากข้อความบางตอนในปาฐกถาของมหาอำมาตย์โท พระยาอินทรมนตรี ดังนี้

"..... ขอให้ท่านทั้งหลายเพียรเข้าใจศาสนา (พุทธ) ให้ดีขึ้น และถือว่าความเข้าใจศาสนา นี้ เป็นการศึกษาที่แท้จริง และใครจะให้เห็นกรมศึกษาธิการถือหลักว่าศาสนา (พุทธ) เป็นหลักแห่งการศึกษาแท้" (พระยาอินทรมนตรี, 2516 : 105)

ในปัจจุบัน นักการศึกษาไทยต่างตระหนักดีว่าการจัดการศึกษาที่กระทำไปอย่างไม่มีปรัชญาการศึกษาเป็นพื้นฐานรองรับนั้น ย่อมก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีอย่างแน่นอน และในขณะเดียวกันก็มีความสงสัยและกังวลใจกันว่าถ้าหากมีการกำหนดและสร้างปรัชญาการศึกษาของ

ไทยนั้น โดยอาศัยปรัชญาตะวันตกเป็นแม่บทหรือเป็นแบบแผนขั้นต้นแล้ว จะเป็นการเหมาะสมกับสภาพสังคมของไทยหรือไม่ บางคนเห็นว่าไม่เหมาะสมเพราะปรัชญาของประเทศตะวันตกย่อมแตกต่างกับปรัชญาของประเทศตะวันออกอย่างเห็นได้ชัด ดังได้เคยกล่าวไว้ในตอนต้น และถ้าหากเราเห็นว่าปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกไม่เหมาะสมกับประเทศไทยแล้ว ควรจะทำอะไร คำตอบที่จะค้นพบได้ในปัจจุบันนี้ก็คือข้อเสนอแนะในการเลือกปรัชญาการศึกษาของไทย โดยถือหลักว่าปรัชญาการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทยนั้น "จะต้องเป็นปรัชญาที่ให้แนวความคิดสำหรับฝึกสอนคนให้ทำลายความเห็นแก่ตัว รู้จักอยู่อย่างมีความสุขและทำหน้าที่การงานได้โดยไม่เห็นแก่ตัว รู้จักคุณค่าของสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามภาวะของมัน เพียงเท่าที่มันมีความหมายอย่างแท้จริงแก่ชีวิต ตั้งต้นแต่ปัจจัยสี่ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ จนถึงอุปกรณ์อำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา รู้จักเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธไมตรีเอาประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น โดยไม่ตกเป็นทาสของมัน" (พระราชวรมุนี, 2518 : 12 – 20) ข้อเสนอแนะดังกล่าวนี้ ก็คือข้อเสนอแนะให้นำเอาพุทธปรัชญา หรือพุทธศาสนามาเป็นปรัชญาแม่บทของปรัชญาการศึกษาไทยนั่นเอง

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นนักการศึกษาไทยอีกท่านหนึ่งที่ได้พยายามชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญา หรือพุทธศาสนาเป็นปรัชญาที่ควรจะเป็นแม่บทของปรัชญาการศึกษาไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะ "เป็นปรัชญาที่อยู่ลึกในใจของคนไทยส่วนใหญ่ ดังนั้นถ้าจะสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นจากพุทธปรัชญาก็ไม่น่าจะเป็นที่ขัดข้องหรือบกพร่องอะไรมากนัก..... (เพราะเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ)พุทธศาสนาเป็นศาสนาทางราชการของประเทศไทย พุทธปรัชญาก็น่าจะเป็นปรัชญาการศึกษาที่เป็นทางราชการของการศึกษาไทยได้ด้วย ..." (สาโรช บัวศรี, 2512 : 28)

นอกจากความคิดเห็นดังกล่าวข้างต้นแล้ว บางคนมีความเห็นว่า "ปรัชญาการศึกษาไทยก็จะถือหลักแบบ Essentialism (ลัทธิสารธรรมนิยม) เพราะหลักสูตรของเรายังต้องใช้การศึกษาเป็นการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและสังคมของเราอยู่มาก ต้องการให้เยาวชนเป็นสมาชิกที่ดีตามแบบอย่างที่คุณพ่อใจและประพฤตินั้นเป็น แบบสังคมประกิต (Socialization)" (เกษม สุธอม, 2515 : 28) สาเหตุที่ทำให้เกิดความเข้าใจว่าปรัชญาการศึกษาไทยสอดคล้องกับลัทธิสารธรรมนิยม (Essentialism) เพราะได้พิจารณาเห็นว่าการจัดการศึกษาของไทยมีลักษณะสำคัญดังนี้

“... 1. โดยการใช้ข้อสอบรวมในชั้นตัวประโยคต่าง ๆ เพื่อรักษามาตรฐาน โรงเรียนไม่อาจเป็นตัวของตัวเองได้เลย เพราะหลักสูตร แบบเรียน การบรรจุครูและระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ถูกควบคุมไว้ทั้งหมดที่ศูนย์กลางแห่งเดียว ตามระบบบริหารแบบสังคมนิยม (Centralization)

2. ครูทำตัวเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน (Teacher centered)

3. การเรียนการสอนใช้วิธีท่องจำ (Memorizing) เป็นหลัก การทดลอง การปฏิบัติ ไม่เป็นสิ่งจำเป็น เป็นการเรียนการสอนเพื่อรักษาและเพื่อรู้สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในอดีตได้ค้นคว้าไว้แล้ว

4. นักเรียนมีหน้าที่จำและรักษาความรู้ที่ครูถ่ายทอดให้

5. ครูมักใช้วิธีสอนแบบปาฐกถา (Lecture) มากกว่าวิธีอื่น

6. ครูชอบแบ่งกลุ่มนักเรียนตามระดับความรู้เพื่อความสะดวกในการสอนของครู ซึ่งตรงกับแนวปรัชญาของ Essentialism (ลัทธิสารธรรมนิยม)

7. ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับการศึกษา รัฐเป็นผู้ควบคุม... (อ้างถึงใน สมบูรณ์ พรธนาภพ)

สำหรับความเห็นอันหลังนี้ ทำให้มองเห็นได้ว่า ปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาของไทยได้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาของประเทศตะวันตกลัทธิหนึ่ง คือ ลัทธิสารธรรมนิยม (Essentialism) การที่เป็นเช่นนี้อาจจะมีทางเป็นไปได้สองทางคือ (1) ปัจจุบันนักการศึกษาไทยได้ยอมรับเอาแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาแล้ว หรือ (2) เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ทั้งนี้เพราะนักการศึกษาไทยที่ผ่านการศึกษาและเรียนจากประเทศตะวันตก ได้จดจำแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาจากต่างประเทศเหล่านั้น และได้นำมาใช้ในบางส่วนเมื่อนาน ๆ เข้าก็สะสมไว้ และปรากฏให้เห็นชัดเจนดังกล่าวดังกล่าวแล้ว